

Slaget om Stiklestad

En kulturhistorisk analyse av fortidsforståelse og bruk av fortid ved
Stiklestad Nasjonale Kultursenter

Fra Stiklestad Nasjonale Kultursenters hjemmeside (18.1.2007):

Her falt Olav Haraldsson 29. juli 1030. Han ble Olav den hellige - Nordens viktigste helgen og Norges evige konge.

Slaget på Stiklestad representerer et vendepunkt i norsk historie - overgangen fra det norrøne høvdingsamfunnet til en tid da kongedømme og kristendom formet det som ble Norge. På minnestedet finner du i dag mangfoldig aktivitet året rundt, der Slaget og helgenkongen danner det historiske bakteppet.

Gjennom "Spelet om Heilag Olav", folkemuseet, utstillinger, konserter, vandreteater og andre tilbud viser vi fram et pulserende kulturliv som gir deg mange og gode opplevelser på Stiklestad.

Forord

Å skrive masteroppgave har vist seg å være en prosess hvor jeg som student har måttet gå opp nye stier. For første gang i studieprogresjonen har jeg vært ansvarlig for alle sider av oppgaven. Oppgaveskrivingen har derfor blitt en prosess hvor jeg har tatt et nytt skritt mot å bli mer faglig selvstendig. Som resultatet opplever jeg som student en kvalitativ endring i forståelsen av egen fagtradisjon og den prosessen jeg har vært så sterkt knyttet til de siste to årene. Det er i alle fall en slik forandring jeg opplever ved oppgavens ende. Heldigvis har jeg ikke gått denne veien alene og følgende fortjener derfor takk:

.. Anne Eriksen for god hjelp og veiledning.

.. mine medstudenter på Kulturhistorie for gode samtaler og diskusjoner.

.. nåværende og tidligere ansatte ved Stiklestad Nasjonale Kultursenter for et godt samarbeid.

.. min familie og mine venner for moralsk støtte og oppmuntring.

.. Kari Anne, for at du alltid er her, og Jesper; for at du kom.

Innhold

Innledning 7

Teorier som er brukt i avhandlingen 11 • Viktige begrep i oppgaven 16
Kilder og metode 20 • Tidligere studier 22

Institusjoner og fortid 24

Kulturhuset 25 • SNKs formidling av fortiden 32
Folkemuseet 35 • Olavsmuseet 37
Middelaldergården Stiklastadir 39 • Olsok og Olsokdagene 40
Spelet om Heilag Olav 43 • Kunnskapsproduksjon 46
Dobbelt hermeneutikk 47

Arven fra fortiden 52

Olavsarv 57 • Institusjoner og fortid 64

Mening og handling 69

Utleiring og gjeninnleiring 75 • Språk, kultur og kontekst 79
Historiske minner 82 • Fortidsforståelse – Mer enn historie og identitet? 87

Sammendrag 91

Forkortelser. Kilder 93

Litteratur 95

1. Innledning

Historikeren David Lowenthal skriver i boken *The Past is a Foreign Country* (1985) at fortid kan nå oss gjennom minner, historie og gjenstander. Visse fysiske steder kan også bli fremhevet med en spesiell tilknytning til fortid (Lowenthal 1985:x). Det er derimot stor variasjon i måten individer og grupper tolker og benytter seg av fortid på. Årsaken til variasjonen er ikke entydig og forklares ulikt i forskjellige studier. Man kan anta at vitenskapssyn, verdensbilde og mentalitet spiller inn. Som kulturhistorikeren Anne Eriksen beskriver i *Topografiens verden* (2007), ble verden forklart noe annerledes da topografien hadde sitt vitenskapelige høydepunkt på midten av 1700-tallet. I tiden før kildekritisk metode, og mens bibelhistoriene fortsatt stod sterkt kildemessig, var fortidsforståelsen hos forskernes annerledes enn i dag. Blant annet kunne fortid benyttes normativt og virke som et utgangspunkt for dannelsen. Beskrivelsene ble samtidig preget av forskernes syn på verden; et årsaksforklarende perspektiv hvor også ahistoriske forklaringer kunne benyttes (Eriksen 2007:9ff). Studiet av fortiden har siden 1700-tallet blitt ytterligere spesialisert og opplevd et paradigmeskifte i form av hva som studeres og hvordan. Lowenthal mener nyere profesjonell fortidsforståelse har gjort fortiden til et fremmed land. Problemet skyldes mangelen på en garanti for sikker kunnskap om alle sider i tolkning eller presentasjon av fortid. En slik usikkerhet skyldes blant annet minnets feilbarhet og menneskets subjektivitet. Gjennom observasjon av individers og gruppers bruk av fortid ser Lowenthal med andre ord et skille i fortidsoppfatning (Lowenthal 1985:x). Ut fra Lowenthals resonnement må forskjellen mellom en profesjonell historikers og en ikke-profesjonell allmenn fortidsforståelse forstås ut fra forholdet til kilder og minner. Spørsmålet er om et slikt skille virkelig forklarer ulik fortidsforståelse. Vi må kunne anta at topografene Anne Eriksen beskriver anså sin egen forskning som korrekt, selv om deres perspektiv ikke passer inn i Lowenthals dikotomi. En viktig forskjell i perspektivene er mulighetene til å benytte seg av fortid normativt. Man kan med andre ord spørre seg selv om skillet er basert på mening: Hvilken rolle spiller fortid for mennesker?

Forståelse av og tilgang til fortid har blitt mer fremtidsrettet og demokratisk. Flere og flere har nå kunnskap og bevissthet om sin egen fortid. Selv med en økt spesialisering innen historievitenskapen er fortid noe alle forholder seg aktivt til. Argumentasjon kobles hyppig opp mot fortid og tradisjon. Vår identitet og våre minner virker sammen som en spiral i vår egen selvforståelse og vårt forhold til andre. Ut fra en slik forståelse kan fortid brukes som ledd i egen identifikasjon, for å legitimere makt, for å skape mening eller for å vekke følelser.

Man kan da spørre seg hva eller hvem det er som avgjør hvilken fortid som skal brukes. Spørsmålet om hvem som skal få benytte seg av fortid, og når, blir også interessant. Gjennom Lowenthals beskrivelse av profesjonaliseringen av historien kan man skimte et skille mellom ulike forståelser og ulik bruk av fortid. Med andre ord: Hvordan brukes og presenteres fortid, og hvem forsøker å styre fortellingene?

Svarene man kan finne på spørsmålene ovenfor vil ikke være entydige. Man vil kunne anta at en viss begrepsbruk og politikk ligger bak. En forandring i fortidsforståelsen vil dermed gjenspeiles i begrepsbruken og mottagelsen av begrepene. Et norsk eksempel på bruk av en fortidig hendelse finnes i tradisjonen om Olav Haraldsson. Som forfatteren Yngve Kvistad beskriver i *Stiklestadspelet. Slaget som formet Norge* (2003) falt Olav Haraldsson i 1030 på Stiklestad i Nord-Trøndelag. Kvistad henviser til hendelsen som Slaget og beskriver hvordan Olav Haraldsson fikk betegnelsen, og fortsatt kalles, Norges kristningskonge (Kvistad 2003:109). Allerede året etter Slaget ble Olav Haraldssons kiste etter sigende satt inn i Klements kirken i Trondheim. Videre ble det sagt at håret og skjegget til Olav Haraldsson hadde fortsatt å vokse etter hans død. Haraldsson ble straks utropt til lokal helgen av engelske biskop Grimkjell og fikk tilnavnet Olav den Hellige. Tradisjonen sier at Stiklestad kirke er bygd på stedet hvor Olav Haraldsson fikk sitt banesår (Kvistad 2003). Historikeren Olav Skevik beskriver i "Hvor lenge har Stiklestad vært et symbol?" (2004) hvordan man må kunne anta at folk begynte å valfarte til Stiklestad ganske raskt etter Olavs Haraldssons død. Bevis for en slik aktivitet ser man ut fra steinkirken fra 1100-tallet, pilegrimsleder og pilegrimsmerker. Sagntradisjonen sier også at en gammel trekirke stod der hvor steinkirken står i dag. Den norske kirkes forhold til stedet fikk en renessanse i forbindelse med kirkejubileet i 1930, hvor Stiklestad ble gitt en viktig plass (Skevik 2004). Ut fra Stiklestad kirkes form, plassering og historie leser Skevik hvor viktig Olav Haraldsson var for kirken, både før og etter reformasjonen. Fortellinger om Olav Haraldsson har gitt mening og verdi til flere steder i Norge; rommet har blitt tildelt mening gjennom bruk av fortellinger. De utallige vannkildene, stedene og fortellingene som knyttes til Olav Haraldsson vitner om en utbredt bruk av fortid for å skape mening i tid og rom i Norge. Et sted hvor formidlingen og fortellingen har hatt ekstra stor betydning er på Stiklestad, et tettsted som ligger omtrent en mil utenfor Verdal i Nord-Trøndelag. Kulturhistorikerne Line Esborg og Marit Eide Utheim viser blant annet hvordan fortellinger benyttes av lokalbefolkningen i Frønningen; en fraflyttningsstruet bygd uten veitilknytning i indre Sogn. Fortellingene traderer lokalbefolkningens oppfattelse av egen identiteten og dialogen som foregår rundt stedets fortid og fremtid (Esborg og Utheim 2002:167-182). Ut fra beskrivelsen av veien fra hærfører

til helgen får man et inntrykk av at fortellingen om Olav Haraldsson har blitt formidlet på flere nivå. Fortellinger formidles både lokalt og nasjonalt, individuelt, av grupper og av institusjoner som kirken og Stiklestad Nasjonale Kultursenter. Som i Frønningen kan man anta at fortellingen har blitt formidlet fra et visst ståsted, i en viss kontekst og med et visst innhold.

Tradisjonen rundt Olav Haraldsson har med andre ord fått betydning utover en spesifikk lokal kontekst på Stiklestad. Som vist tidligere var kirken en av de første som benyttet seg av Stiklestad i sin fortelling og formidling. Kvistad påpeker at vi i Norge har en lang tradisjon for å feire Olsok. Stiklestad har vært viktig som arena også i den sammenhengen. Feiringen 29. juli skal markere Olavsdagen; dagen Olav Haraldsson gav sitt liv for kristendommen og Norge. Olsokfeiringen står fortsatt sterkt i Norge ifølge Kvistad (Kvistad 2003:161). Hvem som har benyttet seg mest av stedet, og hvorfor, har med andre ord vært i forandring. Hvem som har styrt fortellingen har også vært preget av konteksten: Rett etter reformasjonen ville nok bruken av Stiklestad, St. Olav og Olsok i sin formidling vært utenkelig for den lutherske kirke. En slik praksis fant først sted på 1930-tallet. Samtidig beskriver både Skevik og Kvistad en kontinuitet; enten gjennom en fysisk kirke eller en tradisjon. Bruddene i fortellingen tones dermed ned. Fortellingen om Slaget har altså blitt knyttet opp mot religion, nasjon og en norsk identitet siden Slaget sto i 1030.

Kulturhuset på Stiklestad sto ferdig til Olsok i 1992. Stiklestad Nasjonale Kultursenter (SNK) er den institusjonen som har vokst frem rundt kulturhuset i tiden etter 1992. Hvert år rundt Olsok arrangerer SNK friluftspforestillingen *Spelet om Heilag Olav*. Forestillingen, som på folkemunne går under navnet *Spelet*, gjennomføres ved hjelp av en blanding av profesjonelle og frivillige. I nyere tid har det blitt vanlig at prominente gjester, politikere og kongelige åpner premiereforestillingen. De siste tjue årene har man i Skandinavia sett en oppblomstring av lokale og regionale iscenesettinger av fortid. Iscenesettingene preges ofte av en sammensetning av fortelling, historie, politikk, ideologi og økonomi. Stiklestad føyer seg inn i rekken av slike iscenesettelser, men står i en særposisjon på grunn av den organisasjonen og strukturen som omringer fortellingen. Kulturhuset representerer altså en viktig ramme for fortidsrepresentasjonen på Stiklestad. Selv uten noen form for ruiner som vitner om stedets alder har den gjentatte gjenskapelsen av fortid gjennom fortelling og formidling klart å skape en sterk organisatorisk og økonomisk ramme.

Stiklestad er fylt med mer enn bare kirken og kultursenteret. På haugen bak kulturhuset kan man se Olavsstøtten fra tidlig på 1800-tallet. På en haug som ligger parallelt med støtten ligger det katolske kapellet fra 1930-tallet som er tilegnet St. Olav. Nedenfor

kapellet finner man amfiscenen fra 1948 og en statue av St. Olav fra 1973. Går man gjennom amfiscenen kommer man til det lokale folkemuseet som ligger på områdets ytterkant. Folkemuseet består av ulike bygg som stammer fra 1600-tallet og fremover, og ble flyttet til Stiklestad på 1950-tallet. Det ligger også flere gravfelt med gravhauger i gangavstand fra området (Raaen og Skevik (red.) 2004). Kultursenteret har i dag etablert seg som et nav i forhold til de forskjellige delene, noe som også var et mål under planleggingen (Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1986). Ut fra beskrivelsen av Stiklestads historie kan man spørre seg selv: Hva fortelles på Stiklestad i dag? Hvilken periode anses som viktig og hvorfor? Hvilket tema eller budskap, slik som nasjonsbygging eller kristendom, ligger bak? Hvordan formidles fortellingen, og til hvem?

Til å starte med kan man si at ordet Stiklestad henviser til et visst geografisk område og dets bygninger. Mange vil nok også stoppe dette nivå hvis man ikke vet noe om stedets betydning. Stiklestad er derimot et begrep som peker til flere nivåer og dimensjoner enn det rent fysiske. Hvor mye som forstås ut fra begrepet varierer mellom individer og grupper, men mange nordmenn vil nok klare å trekke frem en eller flere assosiasjoner når de hører ordet Stiklestad. Noen vet muligens ikke at det ligger i Nord-Trøndelag, men vil knytte begrepet kulturelt og periodemessig til Slaget i 1030, vikinger eller Olav Haraldssons kristning og samling av Norge. Stiklestad blir i en slik sammenheng et symbol for noe annet enn selve det fysiske stedet. I tillegg til begrepsdimensjonen, og Stiklestad som symbol, krever ytterligere en dimensjon oppmerksomhet i analysen: Stiklestad som en moderne institusjon i form av SNK. Området, symbolet og begrepet er ikke kun det historikeren Pierre Nora kaller et minnested. Ifølge Nora har minnesteder en viktig rolle i nasjonalstatens kollektive erindring (Nora 1989). I dette tilfellet betyr kollektiv erindring den prosessen hvor erindringen som knyttes opp mot Stiklestad benyttes både nasjonalt og lokalt. Samtidig går Stiklestad som institusjon ut over rammene til et visst sted hvor et kollektiv erindrer en gitt fortid. Man må da kunne anta at Stiklestad, i kraft av institusjonen SNK, også vil kunne styre fortellingen. Stiklestad har altså blitt institusjonalisert og er derfor i stadig forandring og utvikling. Eksempler på en slik utvikling er SNKs egen kunnskapsproduksjon, kulturvirksomhet, museumsdrift og organisatoriske utvikling. Når det gjelder kunnskapsproduksjonen driver SNK aktivt med forskning og utforming av sin egen rolle, både historisk, lokalt og nasjonalt. Resultatet formidles gjennom egne publikasjoner av litteratur, museum og prosjekt som gjennomføres opp mot skoler.

En operasjonalisering av problemstillingen vil være å se på hvordan fortellingen om Stiklestads fortid formidles av SNK. Man kan spørre seg hvordan aktører som SNK og de

som besøker Stiklestad klarer å forholde seg til den fortattede, og ofte motstridende, symbolske betydningen som stedet har. Hvordan har fortid og fortellingen om Olav Haraldsson blitt brukt, spesielt etter dannelsen av SNK på 1990-tallet? Finnes det interessekonflikter som styrer hvordan fortid brukes og presenteres på Stiklestad? Ut fra beskrivelsen ovenfor kan virke som om Stiklestad, både nasjonalt og internasjonalt styres av fortellingen om Olav Haraldsson. Innebærer en slik styring at alternative fortellinger til SNKs nasjonale og institusjonaliserte narrativ forstummes? Hva det er som eventuelt fremheves eller forstummes i presentasjonen blir viktig i en slik sammenheng. Et eksempel som blir viktig i avhandlingen er hvordan SNKs fortelling om og bruk av begrep som Olav den Hellige, kulturarv og Olavsarv formidler en homogenisert fortid. Til slutt vil det også være interessant å se på hvordan historie blir del av en politisk argumentasjon for å få midler til å opprettholde fortellingen om Stiklestad, både lokalt og nasjonalt. Fortellingen om Stiklestad befinner seg sådan på flere nivå samtidig og er ofte flertonet. Med en slik problemstilling kan en kulturhistorisk analyse av hvilke stemmer fortellingen om Stiklestad består av si noe om hvordan fortiden brukes og forandres. Analysen av hvordan fortid benyttes og presenteres på Stiklestad blir sådan en inngangsport til å studere hvilke relasjoner mennesker har til fortiden i dag.

Teorier som er brukt i avhandlingen

Ut fra spørsmålene ovenfor settes fokus på samspillet mellom individ og institusjoner i bruk og forståelse av fortid. Et slikt fokus vil kreve teorier og begreper som kan belyse feltene og et eventuelt samspill mellom dem. For å belyse forholdet mellom institusjoner og individer blir den engelske antropologen Mary Douglas' bok *How Institutions Think* (1986) viktig. Douglas' utgangspunkt er Émile Durkheims teori om at individers tanke har et sosialt utgangspunkt: Klassifisering, kategorisering, logikk og metaforer er gitt til individet av samfunnet. Individer overgir dermed sine private interesser for et felles gode. Institusjoner har således en påvirkning på hvordan medlemmene tenker, altså sosialiseres. Gjennom prosessen kan grupper til og med utvikle det Douglas kaller distinktive tankestiler. Tankestilene hjelper dermed individer med å kategorisere og klassifisere verden og vår væren i den. Institusjoner bidrar med andre ord til med å gjøre verden forståbar og håndterbar. Et slikt kunnskapssystem er i Durkheims arbeid et kollektivt gode som fellesskapet skaper sammen. Medlemmene i fellesskapet har derimot ikke konstruert tankestilen som vedlikeholder den sosiale organisasjonen intensjonelt; den er et kollektivt produkt. Klassifiseringer og kategorier er ifølge Douglas den minste formen for institusjon. Et viktig poeng for Douglas er hvordan

institusjonalisering og sosialisering må ses på fra to vinkler: Som et kognitivt behov og som en transaksjon av kunnskap. Kognitivt sett løser institusjoner individets krav om orden, sammenheng og kontroll. Transaksjon av kunnskap peker derimot på hvordan individet får nytte maksimert ut fra aktiviteten (Douglas 1986:8-41). Spesielt den kognitive prosessen i konstruksjonen av sosiale bånd er viktig for Douglas, ettersom det er her institusjonene spiller en vital rolle. Douglas fokuserer derimot ikke på transaksjonen av kunnskap og handlingens nytte. Kunnskap og handlingens rolle må derfor forklares med andre teoretikere.

I konstruksjonen av sosiale bånd påpeker Douglas en sosial, en intellektuell, en økonomisk og en politisk prosess. Den kognitive prosessen er således fundert i en sosial orden samtidig som individets mest elementære kognitive prosesser er avhengig av sosiale institusjoner. Et viktig utgangspunkt for at institusjonaliseringen skal lykkes er å finne legitimitet for institusjonen; en formel som funderer den i fornuften og i naturen. For å oppnå tillit naturaliseres de sosiale klassifikasjonene:

There needs to be an analogy by which the formal structure of a crucial set of social relations is found in the physical world, or in the supernatural world, or in eternity, anywhere, so long as it is not seen as a socially contrived arrangement. When the analogy is applied back and forth from one set of social relations to another and from these back to nature, its recurring formal structure becomes easily recognized and endowed with self-validating truth (Douglas 1986:48).

Institusjonen takler problemene med kollektiv handling ved å bruke en analogi som situerer sosiale konvensjoner i naturen. Institusjoner kan således legitimere grupper og beskytte seg selv når de blir utfordret, ved å vise til sin legitimering (Douglas 1986:45ff). Douglas' institusjonsbegrep gir dermed mulighet til å studere institusjoner som SNK og staten ut fra deres virkemåte, og også mekanismene institusjonene benytter seg av. En viktig mekanisme er handlingen som forandrer sosiale strukturer til et objekt som befinner seg utenfor individenes rekkevidde; altså når strukturene naturaliseres. Prosessen kan også beskrives som objektivisering: Når en sosial relasjon objektiviseres fremstår den som uforanderlig og kontinuerlig for gruppen, og vil derfor oppfattes som målbar og studerbar.

Et viktig poeng med institusjonaliseringsprosessen er måten individer objektiviserer sosiale relasjoner som forklarer og forsvarer virkelighetsforståelsen på. I boken *The Social Construction Of Reality – A Treatise in the Sociology of Knowledge* (1966) forsøker sosiologene Peter Berger og Thomas Luckmann å forklare konstruksjonsprosessen som et sosialt samspill. Måten individer oppfatter virkeligheten på er med andre ord sosialt konstruert. *Virkelighet og kunnskap* blir nøkkelord i analysen. Virkelighet kan beskrives som

et fenomen vi erkjenner og som har en uavhengighet utenfor individet. Kunnskap dreier seg om sikkerheten om at fenomenet er ekte og at det innehar visse karakteristikk. Et slikt resonnement fører til at spesifikke former for virkelighet og kunnskap hører til i visse sosiale kontekster. En variasjon av kunnskap i samfunnet vil da gjenspeile forståelsen av verden. Prosessen hvor kunnskap blir sosialt etablert som virkelighet blir derfor viktig. Bak en slik tankerekke ligger et syn på menneskets bevissthet som bestemmes av menneskets sosiale vesen. Menneskelig aktivitet skaper dermed verden hvor menneskets tanke virker som et instrument i samspill med andre i en gitt historisk kontekst. Menneskelig kunnskap er med andre ord styrt av samfunnet: Gitt i samfunnet som en individuell erfaring som forsyner erfaringen med en struktur av mening. Strukturen, som er relativ, fremstår for individet som den naturlige måten å se på verden på. Strukturer og kategorisering avgjør på denne måten hvordan kunnskap distribueres sosialt. Kunnskap må med andre ord alltid forstås som kunnskap fra et visst ståsted. Hverdagslivet fremstår som en virkelighet, tolket av mennesket og subjektivt meningsfylt for dem som en sammenhengende sfære. Virkeligheten oppstår med andre ord i deres tanker og handlinger, og holdes oppe som virkelig av disse. Objektivisering av subjektive meninger er avgjørende i en slik prosess. Gjennom å objektivere og eksternalisere subjektive meninger kan et fellesskap dele forståelsen av hverdagsvirkeligheten. Meningen må igjen internaliseres av nye generasjoner. Bergers og Luckmanns beskrivelse av prosessen kan oppsummeres som følger:

1. Bevissthet er alltid intensjonell; den er alltid rettet mot et objekt.
2. Ulike objekt presenterer seg selv for bevisstheten som representanter for ulike sfærer av virkelighet, som drømmer og virkelighet.
3. Blant de forskjellige formene for virkelighet er det én som fremstår som mest virkelig; dette er hverdagsvirkeligheten.
4. Individet oppfatter hverdagsvirkeligheten som en ordnet og strukturert virkelighet. Den er altså et fenomen som tilrettelegger mønster som virker uavhengig i forhold til individets forståelse, og mønstrene virker tilbake på denne. Hverdagspråket tilfører kontinuerlig de nødvendige kategoriene og mønstrene som trengs for at få skape orden og forståelse. Språk markerer på denne måten koordinater i livet i samfunnet og fyller dette livet med meningsfulle objekter.
5. Hverdagsvirkeligheten er organisert rundt "her" av kroppen og "nå" i nåtiden. Dette betyr at individet opplever hverdagslivet i form av forskjellige grader av nærhet og fjernhet, både romlig og temporalt.

6. Hverdagsvirkeligheten virker inn på individet i en intersubjektiv verden. Det viktige her er at individet vet at det er et sammenfall mellom individets meninger og andre individers meninger i denne verden, og at en felles forståelse om denne virkeligheten deles.
7. Hverdagsvirkeligheten er tatt for gitt som virkelighet.
8. Det som eventuelt er problematisk blir forsøkt inkorporert inn i det uproblematisk.
9. Sett opp mot hverdagsvirkeligheten fremstår andre virkeligheter som begrensede provinser av mening, markert av omskrevet mening og måter av erfaring; mellom hverdagslivet og lek.
10. Alle begrensede provinser er karakterisert gjennom å flytte oppmerksomheten vekk fra hverdagsvirkeligheten. En radikal forandring skjer i bevisstheten, men hverdagsvirkeligheten fremstår fortsatt som mest virkelig, noe som er sikret av språket, ettersom dette er fundert i hverdagslivet.
11. Hverdagslivet er strukturert både romlig og temporalt. Temporalitet er en indre egenskap i bevisstheten: Dette bekreftes i oss selv og i vår intersubjektivitet med andre. Tidlige strukturer skaper historisiteten som bestemmer ens situasjon i hverdagslivets verden (Berger og Luckmann 1966:13-41).

Gjennom beskrivelsen av forholdet mellom individet og objektivert mening skapes en innsikt i hvordan verdensbildet konstrueres. Opplevelsen av tid, rom og ulike sfærer fra virkelighet kan ut av beskrivelsen forstås som foranderlig og påvirket av kontekst.

Individets subjektive meninger er avgjørende i skapelsen av institusjoner, kategorier og forståelsen av virkeligheten. Hvis man benytter sosiologen Anthony D. Smiths teori om nasjonal identitet kan Bergers og Luckmanns subjektive mening tydeliggjøres. Smith definerer i boken *National identity* (1991) en nasjon som ”..a named human population sharing an historic territory, common myths and historical memories, a mass, public culture, a common economy and common legal rights and duties for all members” (Smith 1991:14). Nasjonen impliserer et kulturelt og politisk bånd som samler et politisk fellesskap som deler en historisk kultur og et geografisk område. Mens moderne stater må legitimere seg selv som nasjonalstater, er innholdet og fokuset vidt forskjellig fra nasjoner; et politisk og kulturelt bånd som samler et fellesskap, som deler en historisk kultur og hjemland (Smith 1991:13-15). Smith påpeker i *Nationalisme* (2003) at nasjonalismen er kulturell og intellektuell ettersom den strukturerer vårt syn på verden og våre symbolske systemer. Smiths perspektiv på nasjonalisme kalles etnosymbolisme, og kan beskrives som en sosiohistorisk og kulturell

analyse. For Smith er de subjektive kvalitetene i nasjonalismen, og deres forandring over tid, avgjørende. Erindring, verdier, følelser, myter og symboler blir dermed viktige elementer i analyseringen av nasjonal identitet (Smith 2003:12-89). Selv om Smiths teori forholder seg til nasjonal identitet kan den samtidig ses på som en metateori: En beskrivelse av hvordan grupper konstruerer et fellesskap med subjektive elementer som følelser, minner, fortellinger og symboler. Som en metateori kan altså beskrivelsen transendere kategoriene i nasjonalismedebatten.

For å beskrive dialogen mellom individet og institusjonen benyttes alle teoretikerne som hittil er nevnt. Samtidig må avhandlingen suppleres med Anthony Giddens teorier fra *Modernitetens konsekvenser* (1997). I boken ser Giddens blant annet på individers forhold til tid, rom, institusjoner og kunnskapsproduksjon. Når det gjelder kunnskapsproduksjon, og da spesielt innen sosiologien, mener Giddens at aktiviteten skaper en dobbelt hermeneutikk: En vekselvirkning som skjer når vitenskapen fortolker et objekt som allerede er fortolket av samfunnsmedlemmene. Vekselvirkningen resulterer i at kunnskapen går i en sirkel mellom ekspertene og samfunnsmedlemmene. Giddens mener derfor at en analyse av samfunnet må baseres på hvordan sosialt liv er konstruert på tvers av tid og rom. Forståelse er dermed noe som skapes gjennom handling og sosial samhandling. Samtidig kan ikke forståelsen og den sosiale handlingen skilles. Giddens viser på denne måten hvordan individer plasserer seg selv i verden og hvordan institusjoner situeres i tid og rom. Moderniteten har ifølge Giddens ført til en atskillelse av tid og rom. Atskillelsen av tid kan beskrives som en overgang fra en upresis og skiftende tid, til en ensartet tidsdimensjon, styrt av klokken. Tid kunne nå kvantifiseres og skapte presise soner på dagen. Et resultat har blitt en økt refleksivitet i forhold til fortiden, nåtiden og fremtiden. Atskillelsen la videre grunnlaget for kontrollen av rommet: Rommets atskillelse fra det lokale stedet. Ensartede målemetoder og samordning av tid sammen med en kartlegging av verden førte til en strekking av rommet som man ikke hadde tidligere. Rommets strekking førte til at lokaliteter ble formet av sosiale påvirkninger fjernt fra dem. Streckingen har vært en viktig forutsetning for utleiringsmekanismer: Kunnskapen flyttes ut fra en lokal kontekst til overlokale ekspertsystemer og institusjoner. Kunnskapen vil igjen være tilgjengelig for fellesskapet gjennom de ekspertene som arbeider innenfor institusjonen. Ekspertsystemene krever tillit av sine brukere for å fungere. Tilliten får individet ved å ha et reflekterende forhold til handlingsalternativene og den risikoen alternativene innebærer. Denne bortgangen fra å ha tiltro til å ha tillit og bruk av risikovurdering mener Giddens er et resultat av moderniteten. Samtidig oppstår det et skille mellom forpliktelse som gjøres ansikt til ansikt og ansiktløse forpliktelser, hvor det siste er

det som gjøres opp mot abstrakte systemer. Giddens supplerer utleiringsbegrepet med gjeninnleiring: Hvordan de utleirede institusjonene og sosiale relasjonene bindes tilbake til det lokale. Gjeninnleiring er avgjørende for tilliten til abstrakte systemer og ansiktsløse forpliktelser (Giddens 1997:13-44). Giddens' teori er basert på et konstruktivistisk samfunnssyn: Individene har mulighet til å handle i strukturene. Det siste må forstås ut fra Giddens' syn på skillet mellom objektivisme og subjektivisme. Fra en objektiv posisjon blir individene styrt av objektive sosiale krefter som de ikke er klar over. Fra en subjektiv posisjon skaper individene strukturene. Giddens befinner seg i et mellompunkt hvor strukturene ikke bare begrenser handling men også skaper handling, og hvor handlingen virker tilbake på strukturene. Moderniteten har gitt oss en ny måte å forholde oss til fortid på; den har blitt refleksiv og institusjonalisert. Forandringene er en av flere konsekvenser av en strekking av rom og tid, og også hvordan kunnskap og praksiser blir utleiret og gjeninnleiret. Et viktig poeng med Giddens' perspektiv blir nettopp bevegelsen av kunnskap mellom individer og institusjoner.

Målet med å studere institusjonaliseringsprosesser og individers forhold til institusjoner, er å få forståelse for hvilken rolle fortid spiller i en slik prosess. Et viktig element i en slik analyse blir prosessen hvor visse utvalgte elementer gjøres objektive og deles mellom individene. Hvilke elementer som velger og konsekvensen av en slik prosess vil være viktig i forståelsen. Dialogen som ligger bak en slik handling kan samtidig forklare hvordan forskjellige brukere kan forholde seg til SNKs meningstetthet og polyfoni. Med andre ord må en forståelse av institusjonenes og individenes posisjon avdekkes. Resultatet vil kunne si noe om hvordan individer konstruerer og konstituerer sin hverdagsvirkelighet gjennom bruk av fortid og institusjoner.

Viktige begrep i oppgaven

Fortelling og formidling er to begreper som allerede har blitt benyttet i innledningen. Begge begrepene peker på det ekspressive og det sosiale ved mennesket; aspekter som er avgjørende for konstruksjonens av hverdagsvirkeligheten. Mens fortelling peker på innhold viser formidling til formen på det som overføres. Fortelling og formidling kan dermed avdekke en forståelse av omgivelsene, mennesket selv og historien. Min bruk av begrepet fortelling stiller seg på denne måten litt til siden for genrespesifikke tradisjoner som historie. Grunnen for et slikt valg er at fortidsforståelse ikke kan forstås ved hjelp av strenge kategorier eller genrer. Begrepet fortelling peker derfor mer på et fortellingskompleks: Fortellingen kan veksle på hva slags og hvilke elementer som vektlegges ut fra fortellerens posisjon, ønske eller ressurser.

Antropologiprofessoren Elliot Oring tar i boken *Folk Groups and Folklore Genres* (1986) opp flere punkter som kan være nyttig i forståelsen av begrepet fortelling. Til tross for at Orings utgangspunkt er muntlig fortelling kan definisjonen bidra til å vise dynamikken og spenningen som finnes i fortellingsbegrepet:

1. Fortellinger har en tendens til å eksistere i mange versjoner. Ingen av versjonene kan sies å være ”ekte”, for ulike fortellinger brukes i ulike situasjoner. Fortelleren skaper fortellingen på nytt hver gang han forteller den.
2. På grunn av at fortellingen må gjenskapes hver gang den blir fortalt, reflekterer den like mye nåtid som fortid. Dette betyr at den har muligheten til å ta i bruk temaer og refleksjoner fra nåtiden. Fortelleren bruker fortiden i fortellingen for å skape en meningsfull kontekst hos lytterne.
3. En fortelling reflekterer både individet og kollektivet. Fortelleren lager fortellinger som han gjenskaper etter sin egen evne og etter situasjonen, men evnen til å gjenskape er ikke ubegrenset. Fortellingen er avhengig av at kollektivet aksepterer den. Fortellingen skapes altså ut fra en forhandling mellom forteller og tilhørere (Oring 1986:123ff).

Mens de to første punktene berører selve kommunikasjonssituasjonen, peker siste punkt på konteksten fortellingen må forholde seg til. Som folkloristen Audun Kjus skriver i sin doktorgradsavhandling *Sakens fakta. Fortellingsstrategier i straffesaker* (2007): ”Fortellinger er representasjoner for hendelsesforløp” (Kjus 2007:25). Kulturhistorikeren Arne Bugge Amundsen påpeker i innledningen til *Sagnomsust, fortelling og virkelighet* (2002) at fortelling forstås på grunnlag av konteksten fortellingen formidles i. Fortellingen er samtidig med på å fortolke konteksten; den reflekterer folks forestillingsverden og historieoppfatning. Fortellinger skaper med andre ord virkelighet allerede på det vis at de refererer til andre erfaringer, andre stemmer. Fortellingen skaper felleskap, produserer mening og markerer avstand (Amundsen 2002:9-25). Fortelling er dermed noe både individer og grupper forholder seg til; noe som fordrer at fortelling kan overskride den muntlige dimensjonen. Med en såpass vid definisjon av hva fortelling er kan også historie, politikk og fiksjon falle inn under fortellingsbegrepet. Fortellingen kan dermed forstås ut fra den sosiale meningen som skapes. Vitenskapelige tekster, fiksjon, avisinnlegg, historiske spel og utstillinger kan derfor ses ut fra formidlingsbegrepet: En handling som peker tilbake på en eller flere spesifikke fortellinger. Formidling er dermed en handling som setter fortellingen i sammenheng med andre

fortellinger og inn i en spesifikk forestillingsverden. Ut fra et slikt premiss kan det være nyttig å peke på hvordan formidlingen påvirker hvordan vi oppfatter fortellingen; hvordan hendelsesforløp fremstilles. Å studere formidlingen kan dermed gi en pekepinn på samspillet fortellingen befinner seg i: Hvilke modeller eller kategorier fortellingen er representasjoner av. Forskjellig bruk av fortid blir ofte beskrevet som et skille mellom en profesjonell og en folkelig fortidsforståelse. Man kan selvfølgelig spørre seg selv om slike skiller tjener forståelsen av fenomenet: Kan et slikt kategorisk skille gjennomføres i studiet av Stiklestad, og vil ikke formidlingen av et slikt skille bidra i konstruksjonen av de samme kategoriene? Et mulig større poeng er hvordan forskere og institusjoner definerer og bruker begrep som vitenskap, historie og kulturarv i denne dialogen. En slik bruk kan fortelle noe om hvordan fortiden forstås og formidles. Formidlingen bidrar slik i konstruksjonen av fortellingen og peker tilbake på den dialogen som ligger til grunn for oppfattelsen av fortellingen. Hvordan fortellingen formidles kan dermed si noe om hvordan innholdet i fortellingen oppfattes, eller ønskes å oppfattes. Måten folket ble presentert på på 1800-tallet i blant annet museer kan med andre ord fortelle noe om konstruksjonen og oppfattelsen av ”det norske”. Gjennom en slik definisjon slipper man å forholde seg til problemstillinger som vedrører autentisitet og anakronisme ettersom fortellingen representerer noe mer enn vitenskap og temporalitet. En forståelse av slike handlinger blir en viktig del av den avsluttende analysen.

Bruken av begrep er allerede nevnt som en mulig strategi for å gi økt kunnskap om forholdet mellom individer, institusjoner og fortidsforståelse. Et spesifikt begrepspar som kan trenge en nøyere avklaring er historie- og mytebegrepet. Allerede i innledningen i oppgaven benyttes Lowenthal for å vise til forskjellig oppfattelse av innholdet i historiebegrepet. Et lignende skille kan man observere i mytebegrepet. Mytebegrepet har, som Anne Eriksen skriver i boken *Det var noe annet under krigen* (1995), hatt to betydninger: Som en viss type religiøse og hellige fortellinger eller som feilaktig oppfatning, fantasi eller forvanskning. Spesielt den siste forståelsen vil man kunne anta manifesterer seg hos historikere. Samtidig kan mytebegrepet benyttes som referanse til en uforklarlig kraft som man mener å observere rundt et fenomen. Forholdet til Stiklestad passer inn i begge disse forståelsene. I boken kombinerer Eriksen myteteorier til den franske forskeren Roland Barthes og religionsforskeren Mircea Eliade. En myte blir da en måte å kommunisere et innhold på som fører til språket blir tømt for mening og redusert til en form. Mytens mekanismer forenkler innholdet i fortellingen og flytter samtidig innholdet fra historie til myte til natur. Et godt eksempel på en slik prosess er hvordan konfliktene som eksisterte rundt innføringen av kristendommen og dannelsen av nasjonalstatens grenser har forsvunnet i dagens fortelling:

Gjennom blant annet mytene om Olav Haraldsson fremstilles konstruksjonen av en norsk nasjonalstat som uproblematisk og naturlig. Historien om Slaget på Stiklestad skaper nærmest en naturlig årsaksforklaring til hvorfor Norge i dag har kristendom som statsreligion og monarki som styreform. Fortellingen om Stiklestad kan over tid ses på som en kamp for å skape en naturlig historie for Norge som nasjonalstat og som geografisk område. Med naturlig historie menes nettopp prosessen hvor elementene man kan si omfatter Norge som nasjon har blitt flyttet fra historie til natur. Fortellingen om det som skjedde på Stiklestad, og hvorfor fortellingen har betydning i nåtiden, kan dermed beskrives blant annet ut fra mytebegrepet. Som Anne Eriksen skriver:

I forhold til det historiske utgangspunkt, som hele tiden utgjør mytens grunnlag og næring, betyr dette en veldig forenkling, der de fleste spørsmålene allerede i utgangspunktet har sitt «**naturlige**» svar. Men samtidig innebærer det også en uklarhet, hvor nyanser forsvinner og mangfold og reelle interessekonflikter tilsløres (Eriksen 1995:49-50, egen utheving).

Måten fortiden presenteres og representeres på blir derfor et viktig middel for å skape faste kategorier og identiteter som vi mennesker kan knytte oss opp til. Samtidig viser det hvordan flere kan trekke i det samme historiske tauet, og ofte i motstridende retninger. I visse sammenhenger er det ofte én stemme som overdøver de andre i fortellingen. Historisk sett har én gruppe hatt definisjonsmakt for hva som er nasjonalidentiteten eller hva som utgjør en felles kultur (Stoklund 1999). Mytebegrepet er et godt eksempel på hvordan en fortelling er med på å skape kategorier og årsaksforklaringer i en slik prosess. Fortellingen er med på å skape et rammeverk for hvordan vi forstår og skal forstå verden. Måten visse individer, grupper eller institusjoner får definisjons- og formidlingsmakt på er derfor et viktig poeng.

Identitetsbegrepet har allerede blitt benyttet i beskrivelsen av Smiths perspektiv. Samtidig kan en nærmere beskrivelse være på sin plass. Identitet blir ofte forstått som en konstant og som uforanderlig over tid. Faktorer som har kunnet bidratt til en slik kontinuitet har derfor blitt holdt frem som viktig i konstitueringen av identitet. Visse elementer har dermed blitt brukt som vitnesbyrd på kontinuitet mellom fortid og nåtid. Å fremheve visse elementer som naturlige vil være et virkemiddel i en slik sammenheng. Identitetsbegrepet i seg selv kan dermed bidra til en slik forståelse. I boken *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic and Religious Identities* (1999) ser sosialantropologen Gerd Baumann på oppfattelsen av identitet i dagens multikulturelle samfunn. Ifølge Baumann kan identitetsprosessen slå negativt ut hvis noen identiteter eller grupper blir fremstilt som mer naturlig eller viktigere enn andre. Baumann foreslår som en av løsningene på den

flerkulturelle gåten at forskere må forhindre at en essensialistisk oppfattelse av identitet får fotfeste i vitenskapen. Målet til Baumann er å heller se på de faktorene som vi bruker i vår identitet som identifikasjoner (Baumann 1999:137f). På denne måten kan også identitet forstås som et resultat av en kulturell prosess i motsetning til ideen om en latent og fast identitet. Selv om identitetsbegrepet består i oppgaven, er det Baumanns identifikasjonsbegrep som ligger til grunn; konstruksjon av identitet og fremhevelsen av visse elementer i denne prosessen.

Kilder og metode

Ettersom fortidsforståelse, individer og institusjoner er sentralt i oppgaven vil valget av kilder avgjøres av hvor de tre fokusområdene møtes. En slik forutsetning skaper et behov for kilder som først og fremst befinner seg i det offentlige. I offentlige uttalelser kommer hensikter, strategier og ønsker frem, både for brukere og eksperter. Trykt materiale i form av aviser som omtaler institusjoner eller individers forhold til institusjoner vil derfor være viktig. Både redaksjonelt og innsendt materiale vil kunne belyse subjekt- og handlingsposisjoner for individer og institusjoner. Rapporter, planer og strategier som stortingsmeldinger og formidlingsplaner vil samtidig bidra til å belyse dialogen mellom institusjoner og ulike institusjonelle nivå.

For å få tilgang til prosessen som har funnet sted på Stiklestad er en suppleringskildematerialet, i form av informative samtaler, nødvendig. Gjennom dialog med tidligere og nåværende ansatte skapes et mer differensiert bilde enn hva som kommer frem i rapporter og notater: Man oppnår en økt forståelse av institusjonens posisjon og posisjonene innenfor institusjonene. Kunnskapsproduksjon som kan settes i direkte sammenheng med SNK er også viktig. Kunnskapsproduksjon er i denne sammenhengen materiale som er produsert med intensjon ut fra et visst mål og med kalkulert nytteeffekt. SNKs bokserie, som inneholder artikler som på en eller annen måte omhandler Stiklestad eller Olav Haraldsson, er et eksempel på en slik kunnskapsproduksjon. Hvordan man skal velge å forholde seg en slik kunnskapsproduksjon vil være vanskelig: Materialet befinner seg i en dobbel posisjon, både som primærkilde og sekundærlitteratur i avhandlingen. I innledningen beskrives Stiklestad av meg gjennom årstall og historier som i dag ofte flettes inn i én fortelling. Forfatteren Yngve Kvistad påpeker for eksempel i sin bok hvordan området historisk og maktmessig har vært viktig så langt tilbake som 2000 år siden. Kvistad belegger sitt perspektiv ved å vise til gravhauger samt arkeologiske og historiske teorier (Kvistad 2003:45). Kvistad posisjonerer selv boken som politisk kulturhistorie om Stiklestad: ”Mitt subjektive objekt har hatt større

brennvidde enn Stiklestadnemnda og selve teaterstykket. Jeg har vært opptatt av å finne svar på *hvorfor* ting skjedde, og prøve å forklare sammenhengene på vårt nasjonale slagsted” (Kvistad 2003:8). Et viktig poeng er at Kvistad mener at historie nødvendigvis ikke er en gitt størrelse; mye av den må tolkes ut fra stadig nye referanser. Kvistads bok skal virke som en slik referanse. Med historie skaper Kvistad en ekstra betydning til det fysiske rommet Stiklestad befinner seg i. Samtidig er det viktig å merke seg at presentasjonen av materialet påvirker oppfattelsen. Opplevelsen av kontinuitet kan dermed oppfattes sterkere i Kvistads beskrivelse av Stiklestad. I en slik prosess blir bruken av begrepet som fremhever kontinuitet og ”naturlighet” viktigere å merke seg: Handlingen kan bidra med å befeste Stiklestads, SNKs og Olav Haraldssons rolle i dag. Både Kvistads bok og SNKs egen publikasjonsserie vil være preget av en viss dualitet i studiet. Et poeng er hvordan SNK selv ser på materialet som et kunnskapsprodukt. Samtidig bør det påpekes hvordan kunnskapsproduksjon på Stiklestad også finner sted i flere arenaer, selv om SNK ikke selv nødvendigvis vil beskrive aktiviteten slik. Kunnskapsproduksjon finner også sted når aktører benytter seg av myter og fortellinger i ulike situasjoner. I oppgaven beskrives en slik bruk gjennom blant annet SNKs benyttelse av Olavsarvbegrepet og innsettingen av en rullestein i Stiklestad Kirke. En slik kunnskapsproduksjon rammes dermed av en annen dualitet ettersom den kan falle utenfor det som vanligvis oppfattes som kunnskap og kunnskapsproduksjon.

Institusjoner er ikke aktører med egen bevissthet. Samtidig vil de som arbeider innenfor institusjoner være påvirket av institusjonens form og innhold. Ekspertene kan således gi tilgang til forståelse av institusjonen. Samtidig vil begrepsbruk, politikk og deltagelse i dialog med andre individer og institusjoner kunne bidra til en økt forståelse. En nærlesning av ytringer, og en plassering av disse i en historisk kontekst, vil derfor være en avgjørende metodisk innfallsvinkel i avhandlingen. Metoden kan forstås ut fra historikeren Reinhart Koselleck syn på språk; som erfaringsbærende og erfaringsgenererende. Gjennom å fremheve hvilke temporale og politiske betydninger som blir satt i spill gjennom visse begrep føyer Koselleck til en historisk kontekst til ytringene. Med temporal betydning menes den tidsforståelsen som er i konteksten. Begrepene har altså blitt til innenfor bestemte historiske strukturer eller hendelseskjeder (Jordheim 2001:79-85). Ut fra et slikt perspektiv viser begrepsbruk endring samtidig som det også bidrar til endring: Begrepet kan vise forholdet til fortid, nåtid og fremtid.

Tidligere studier

Det finnes flere som har berørt problematikken i oppgaven i en form eller annen. En serie studier som ligger tett opp mot oppgaven er Anne Eriksens arbeid, og da særlig bøkene *Det var noe annet under krigen* (1995), *Historie, minne og myte* (1999) og *Topografenes verden* (2007). Den første boken ser på hvordan fortellertradisjonen rundt, og oppfattelsen av, okkupasjonstiden under andre verdenskrig er konstituert. Et viktig element er hvordan beskrivelsen av det som skjedde er preget av et kulturelt ståsted; gjengivelsen fremstilles på en spesiell måte og innholdet referer like mye til kulturelle verdier som en historisk hendelse. *Historie, minne og myte* kan ses på som videreutvikling av perspektivet som Eriksen lanserer i *Det var noe annet under krigen*; en programerklæring. Mer nøyaktig stiller Eriksen spørsmål ved skillet mellom historie, minne og mytebegrepet. Ved å se på og problematisere skillene som ligger bak en slik kategorisering blir det mulig å se aktiviteter som benytter seg av fortid ut fra nye innfallsvinkler. Begrepsbruk, fortidsforståelse samt konstruksjon av nye projeksjoner av fortid blir da tilgjengelig for analyse, som resultat eller del av en kulturell virkelighet. I *Topografenes verden* benytter Eriksen sitt analytiske verktøy for å studere en spesifikk gruppe vitenskapsmenn i Norge på midten av 1700-tallet. Gjennom å analysere deres beskrivelse av omgivelsene, deres retorikk og konteksten ytringene har funnet sted i viser Eriksens språkets og fortidsforståelsens temporalitet.

Et annet viktig studie som kan benyttes i forhold til formidlingen på Stiklestad er arbeidet til etnologen Barbro Blehr. Spesielt kan hennes studie av norsk 17. mai feiring i *En norsk besværlig. 17 maj-firande vid 1900-talets slut* (2000) trekkes frem. Blehr viser hvordan feiringen forutsetter et visst forhold til, og presentering av, fortid og kulturelle verdier. Feiringen kan sies å være et resultat av en bekreftelse og en kontinuitet av det å leve i et fritt land. Samtidig avdekker Blehr hvordan oppfatningene av meningen og symbolikken rundt ritualene som ble gjennomført i feiringen varierte hos deltagerne. Med andre ord verdsatte deltagerne feiringen, og tilla den mening, på ulike måter.

Et annet viktig svensk studie av bruk av fortid er etnologen Lotten Gustafssons bok *Den förtrollade zonen. Lekar med tid, rum och identitet under Medeltidsveckan på Gotland* (2002). Gustafsson ser på middelalderfestivalen i Visby på Gotland og fokuserer på individenes forståelse og bruk av fortiden, samt skapelsen av felles kulturelle minner. Sammen skaper aktørene en fortrollet sone ved hjelp av lek, identitet og autentisitet. Gustafsson mener at lek og ritualer er grunnlaget for den iscenesettingen som tar plass under festivalen. Her skaper deltagerne en ramme i rommet hvor de gestalter en tid man ikke lenger kan nå med minnet. Ut fra deltagerens ståsted blir autentisitetsbegrepet ikke et begrep for

historisk korrekthet, men et uttrykk for det bildet deltagerne skaper i rammen. Et viktig poeng blir derfor evnen til å skape minner og opplevelse gjennom deltagelse i en refleksjon rundt sin egen posisjon i forhold til et bilde av fortid som holdes oppe av individene.

Historikeren Yael Zerubavels arbeid er også en viktig parallell å trekke fram. I boken *Recovered roots: collective memory and the making of Israeli national tradition* (1995) ser Zerubavel på konstruksjonen av fortellingen om Israel. Zerubavel viser samspillet mellom de kulturelle prosessene som skaper mening og makt samt forandringene på individ- og samfunnsnivå: Hvordan en gruppe bevisst benyttet seg av visse deler av en allerede eksisterende kollektiv, kulturell og historisk identitet til å skape en nasjonalstat. De kulturelle entreprenørene, Zionistene, gjenoppdaget en identitet. Identiteten ble deretter sekulariserte og vektlagt visse verdier og egenskaper: Visse kulturelle trekk og historier ble brukt i, og for å skape, en sosial prosess. På denne måten viser Zerubavel hvordan en fortelling blir skapt og hvordan den blir gjenfortalt gjennom statens institusjoner til medlemmene av nasjonen. Det er viktig å understreke at grunnen til at mange innad i institusjonene aktivt videreformidlet denne fortellingen var fordi den hadde en gjenklang hos disse individene. Jødene som fortsatt befinner seg i eksil er ekskludert fra fortellingen, ettersom de blir symboler på noe som ikke fikk plass i den nye kulturarven. Fortellingen har dog blitt utfordret over tid av grupper som ikke kjenner seg hjemme i den: Man får motfortellinger, og alternative svar, parallelt med fortellingen. Der tolkes historien på en annen måte enn zionistene og andre verdier vektlegges (Zerubavel 1995).

2. Institusjoner og fortid

For å forstå hvordan fortid benyttes i nåtiden må SNK plasseres inn i et historisk perspektiv. Det innebærer ikke en kronologisk beskrivelse av alt som noen gang har Stiklestad, men derimot at det man kan observere der i dag, settes inn i en kontekst. Et moment man raskt oppdager er at tid spiller en viktig rolle når man ser på hvordan aktører forholder seg til Stiklestad. I kraft av historie, myter og tradisjoner og den store avstanden mellom et ”da” og et ”nå” fremheves SNK som betydningsfullt. Det en slik handling betyr behandles separat til slutt i oppgaven, ettersom det kan si noe om hvordan SNK oppfattes i dag.

Noen underkapittel i denne er kulturhuset, formidling, folkemuseet, olavsmuseet, olsokdagene, spelet og kunnskapsproduksjon; deler som SNK selv fremholder som viktige i beskrivelsen av senteret. Kultursenteret, folkemuseet og olavsmuseet representerer i dag viktige manifesteringer av fortid på stedet: Gjennom samspill mellom gjenstander, landskapet og fortellinger. Samtidig har de tre enhetene muligheten til å formidle gjennom hele året; de er ikke knyttet til Olsok. De viser også hvordan visse tidsperioder og hendelser har blitt fremhevet som særdeles viktige i sammenheng med Stiklestad og nåtid. En slik fremstilling betyr derimot ikke at forholdet mellom de forskjellige delene i fortellingen ikke er preget av anakronisme. Folkemuseet forholder seg eksempelvis mer til en mystisk og romantisk bondekultur enn til historien om Olav Haraldsson.

Hendelser som olsokdagene og spelet kan på mange måter gå inn under antropologen Frank Mannings begrepet *spectacle*: Store kulturelle produksjoner med sterke visuelle virkemiddel og mye handling som bevitnes av et massepublikum. Disse iscenesettingene inneholder og kommuniserer normer, verdier og selvforståelse som religiøse ritualer hadde monopol på tidligere. Slike iscenesettinger er polyfoniske og pluralistiske og kan nok ses på både som et resultat av og som en kommentar til det moderne samfunnets oppbygning (Manning 1992:291ff). Spelet og olsokdagene kan derfor være interessante studieobjekter ut fra en slik innfallsvinkel.

SNKs kunnskapsproduksjon og formidling av fortiden foregår gjennom flere prosjekter. Eksempler på slike prosjekt er utgivelsen av bøker, gjennomføringen av seminarer og byggingen av middelaldergården Stiklastadir.

Etter en gjennomgang av elementene og noe av den aktiviteten man kan oppleve ved SNK vil det være mulig å gjennomføre en analyse av formidlingen og samspillet med andre aktører. En fortelling kan forstås på grunnlag av sin kontekst, samtidig som fortellingen er med på å fortolke denne konteksten. Fortellinger skaper virkelighet allerede ved å referere til

andre erfaringer og stemmer. Fortellingen skaper felleskap, produserer mening og markerer avstand. Gjennom å se på fortellingen kan man beskrive den prosessen som skjer når fortid benyttes. Et eksempel på en slik prosess er hvordan man kan observere en form for dobbelt hermeneutikk mellom SNK og andre aktører; hvordan SNK har utviklet sin fortelling i et samspill med omgivelsene. Forståelse av denne prosessen vil blant annet danne grunnlaget for kapittel 3 i oppgaven.

Kulturhuset

Kulturhuset er et avgjørende element i den utviklingen som har skjedd på Stiklestad de siste 15 årene. Tanken om et kulturhus på Stiklestad startet, ifølge Roar Tromsdal, allerede på slutten av 1970-tallet. Tromsdal var fylkeskultursjef i Nord-Trøndelag fylkeskommune fra 1986 og ble senere leder for kulturhuset etter åpningen i 1992. Den som la grunnlaget for prosjektet var ifølge Tromsdal den tidligere fylkeskultursjefen, Stein Storsul. Storsul spilte en viktig rolle under startfasen av prosjektet og jobbet også som prosjektleder under byggeprosessen (samtale med Roar Tromsdal 10.04.07). Pådriv fra personer i den fylkesadministrative ledelsen var altså avgjørende for at arbeidet for et kulturhus på Stiklestad startet.

I 1986 kom rapporten fra *Planutvalget for kulturhus på Stiklestad*. Rapporten var et resultat av det arbeidet fylkeskommune- og kommunepolitikerne hadde lagt ned i møtevirksomhet og prosjektbeskrivelser for å få startet prosjektet. Verdal formannskap nedsatte et planutvalg i 1978 på bakgrunn av et forestående 950-årsjubileum for Slaget på Stiklestad. Jubileet skulle markeres i 1980. Samtidig presenterte man ønsker om å få permanente lokaler for virksomhetene på Stiklestad og øvingslokaler for spelet. Planutvalgets medlemmer var varaordføreren i Verdal kommune, fylkeskultursjefen i Nord-Trøndelag fylkeskommune, finansrådmannen i Verdal kommune og en sekretær fra Verdal kommune. Tittelen på rapporten var *Bruk og drift: Kulturhus på Stiklestad* (1986). Utvalget beskrev i rapporten hva man ønsket å oppnå med kultursenteret, og en mulig økonomisk og arkitektonisk løsning for å oppnå målene ble presentert (Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1986:5ff). I argumentasjonen kan man se at fortid, og markering av Stiklestads betydning gjennom jubileet, ble brukt som grunnlag for nedsettelsen av utvalget. Man kan nesten oppfatte markeringen som en aktør som tvang frem et standpunkt til et kulturhus på Stiklestad.

I rapporten trekker planutvalget frem Stiklestad som et nasjonalt kultursentrum og fremhever betydningen Slaget i 1030 har hatt for norsk historie, kultur og samfunn.

Stiklestads historiske og kulturelle betydning for det nasjonale fellesskapet preger hele rapporten. For planutvalget representerer tradisjonene, symbolikken og minnesmerkene på Stiklestad viktige grunnpilarer for en fellesskapsfølelse. Pilarene knyttes igjen til en spesifikk hendelse i historien, nemlig Slaget på Stiklestad. Samtidig understrekes også lokal og stedlig forankring gjennom konkrete minnesmerker. Lokalsamfunnets gjenerobring av bruken av stedet og dets symbolverdi etter andre verdenskrig trekkes også frem. Planutvalget presenterer stedet gjennom de verdier og tradisjoner som Stiklestad symboliserer, som et sted for hele Norges befolkning: Folketroen, Olavstradisjonen, nasjonen, kirken, kongen. Planutvalget presenterer dermed en kobling til Stiklestad som noe nordmenn har grunnleggende til felles. Selv om verdiene og symbolet har blitt videreført og vedlikeholdt av lokalsamfunnet frem til nå, etterlyser planutvalget handling fra sentrale styresmakter. Planutvalget peker blant annet på den nasjonale rollen som finnes i formidlingen: Å ivareta og utvikle Stiklestads symbolverdi og kulturelle kraft (Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1986:5ff). Bruken av den nasjonale dimensjonen i formidlingen understrekes som viktig, og det kan virke som om utvalget på denne måten krever styresmaktens deltagelse. Rapporten kan ses på som et ledd i den argumentasjon og prosess som virker innenfor byråkratiet. En slik form virker som nødvendig for å oppnå kontakt ovenfor andre politiske aktører; både lokalpolitikere og sentrale styresmakter. Behovet for en slik form på prosessen bekreftes blant annet i den endelige prosjektrapporten som kom i 1991: *Nasjonalt kulturhus på Stiklestad: prosjektrapport* (1991). Der refereres datidens planutvalg til Kulturdepartementets ønske om en utredning om et kulturhus i 1985. Rapporten referer også til en stortingsproposisjon fra 1989 hvor kulturhuset får status som et nasjonalt kulturbygg (Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1991:5ff). Det er selvfølgelig vanskelig å vise hvilken konkret betydning disse utsagnene fra sentralt hold fikk i prosessen. Samtidig kan man, bortsett fra å fastslå at bygget står der i dag, se hvordan argumentasjonen som ble brukt i prosessen gav gjenklang hos politiske aktører både lokalt og nasjonalt. Argumentasjonen kan best beskrives som en blanding av de krav som byråkratiet stiller til form og innhold, og en abstrakt referatbruk til følelser, verdier, kultur, fortid, nåtid og fremtid. Man kan nok også spørre seg om ikke lokale ønsker om statlig engasjement var en respons på en nasjonal kulturpolitikk hvor en sementering av nasjonale verdier ble sett på som viktig. Spørsmålet er om responsen kom fordi man opplevde at verdiene og symbolet som Stiklestad representerte ble utfordret av lokale, nasjonale eller globale krefter.

Den arkitektoniske løsningen som ble presentert i planutvalgets rapport var resultat av en større arkitektkonkurranse utlyst av planutvalget omlag fire år før rapporten kom i 1986.

Arkitektene som vant konkurransen var Jens Petter Askim og Sven Hartvig fra Oslo. Kulturhuset var ferdig til Olsokfeiringen i 1992, nesten 10 år etter utlysningen av konkurransen. Huset er bygd opp med elementer som skal minne om tidligere historiske perioder, for eksempel saltak, mur, borggård, voll, bru og kors. Publikumshallen i bygget inneholder en informasjonskiosk og en butikk. Fra denne hallen kan man nå restauranten, et forsamlingsrom, borggården samt trappen til underetasjen og andre etasje. I murgangen som omkranser sørsiden av borggården ligger utstillingen om Olav Haraldsson og Stiklestad. I underetasjen finnes blant annet et auditorium med knapt 100 sitteplasser, og magasin for museene. Andre etasje inneholder i hovedsak kontorer og utstillingsrom. Alt i alt er kulturhuset på ca 6000 m² (Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1986:5ff).

Den østlige delen av kulturhuset ble bygd for Nord-Trøndelag Teater. Teateret leide der kontorer, verksted og teatersal av kulturhuset. Verken teateret eller Verdal Museum lå under kulturhuset som organisasjon, men var leietagere av utstillings- og teaterlokaler. Et uttalt mål med utformingen av huset var at besøkende skulle kunne oppleve en arkeologisk dimensjon ved Stiklestad. Denne dimensjonen blir presentert gjennom fortellingene om vikingtid og middelalder i form av utstillinger og arkeologiske funn (Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2007). Kulturhuset er i dag detaljert i beskrivelsene av arealet på sine nettsider, med opplysninger om både arealstørrelse og bruksmuligheter. Beskrivelsen og presentasjonen kan blant annet ses i sammenheng med satsningen på reiseliv og kommersiell virksomhet. Ønsket om å fremstå som en økonomisk selv bærende og stimulerende aktør er dermed tydelig i profileringen.

Husets utforming ble applaudert av planutvalget da tegningene forelå på 1980-tallet. Spesielt det at huset ”inkorporerte fortiden” og symboler i selve bygget ble fremholdt som viktig. Symboler som korset, skjoldet, hjelmen, vollen, ringen og borgen var en del av bygget og kunne også finnes igjen i detaljer. Anlegget skulle på denne måten være ”historiens borg”, hvor ”nåtidens terreng og dimensjoner” forsvant. Bygget ble, som planlagt, et nytt sentrum i forhold til de andre elementene på stedet (Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1986:15ff). Man kan spørre seg om ikke bygget forsøkte å danne eller anskueliggjøre en direkte kobling mellom stedet og en viss historisk periode. Den historiske perioden som ble fremholdt var middelalderen, selv om de som driftet huset også ønsket drive formidling om tiden både før og etter denne perioden. Man kan spørre seg om ikke kulturhuset nå overskygget de delene på stedet som nå befant seg i periferien. Man kan også se at bygget skapte en ny og kontinuerlig tilstedeværelse; nå var ikke historien om Olav Haraldsson noe som man skulle minnes en gang i året under Olsok, men det ble i stede et kontinuerlig påminnesprosjekt. Det kan

antas at fokuset på én person og én periode fikk konsekvenser for hvordan forholdet ble mellom kulturhuset og Verdal Museum, noe som blir behandlet senere.

Kulturhuset ble organisert som et aksjeselskap hvor eierne av senteret, Verdal kommune og Nord-Trøndelag fylkeskommune, ble sittende med 50% av aksjene hver. Etter etableringen og byggeslutt i 1992 sto huset, med sine ni ansatte, som en parallell organisasjon til Verdal Museum (Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2007). I tiden rett etter 1992 hadde organisasjonen Stiklestad Nasjonal Kultursenter flere styre, ett separat styre for hver del av formidlingen: Spelet, som ble administrert av kulturkontoret ved Verdal kommune; Verdal museum, som ble omdannet til stiftelsen Stiklestad museum; kulturhuset, og til slutt teaterverkstedet (samtale med Roar Tromsdal 10.04.07). På grunn av denne strukturen kunne Verdal museum beholde oppgaven med å formidle "lokalkultur" samt beholde sine egne ressurser. Kulturhuset skulle derimot fokusere på oppgaver tilknyttet spelet og formidling av fortellingen om Olav Haraldsson. Samtidig som denne formidlingen om Olav Haraldsson skulle danne et grunnlag for inntjeningen skulle huset også fungere som kulturhus. Samarbeidet med spelet startet rett etter etableringen, og kulturhuset overtok senere alle oppgavene fra Verdal kommune. Olav Haraldssons liv, handlinger og konsekvensene av disse, skulle være et hovedfokus for huset.

Å drive Olavsforskning, å være et økumenisk senter samt et vikingsenter var oppgaver planutvalget mente at kulturhuset burde ta ansvar for. Oppgavene skulle videre suppleres med ansvar for turistprogram og seminarer. Gjennomføringen skulle være i regi av SNK. Samtidig var samarbeid mellom kulturhuset, Verdal Museum og lokale kulturkrefter fortsatt viktig. Senteret skulle også kunne huse flere sekundærfunksjoner som utstillinger, skoleprogram, konserter, teater, festivaler og møter (Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1986:29ff). Man kan spørre seg om det var et reelt samsvar mellom organisasjonsstrukturen og det innholdet som planutvalget ønsket å fylle kulturhuset med.

Roar Tromsdal var den som først fikk oppleve ubalansen mellom innhold, struktur og økonomi. Som leder for institusjonen opplevde Tromsdal problemet med å forholde seg til de forskjellige styrene og deres ønsker om innhold i bygget. I 1993-1994 ble det forsøkt å omorganisere organisasjonen slik at det ble kun ett styre, slik at man lettere og mer effektivt kunne bestemme innholdet i formidlingen. Forslaget skapte mye debatt ettersom det ble fryktet at sentrale personer ved de forskjellige enhetene da ville bli nektet deltagelse og stemmerett. Senere ble det foreslått å slå sammen kulturhuset og museumsstiftelsen til ett under Stiklestad Nasjonale Kultursenter (SNK). Sammenslåingen ville medføre flere ressurser og en implementering av fagfolkene fra Verdal Museum inn i institusjonen. Redningen i

debatten var å finne i begrepet knutepunktinstitusjon. Gjennom en slik institusjon kunne de forskjellige delene på Stiklestad, bortsett fra teateret, samles under SNK (samtale med Roar Tromsdal 10.04.07). SNK representerer dermed alle de forskjellige elementene som man finner på stedet. Motivasjonen for forandringene var å få en samlet formidling samt styrket økonomien. Til tross for en stor innsats fra kulturhuset for å få delene til å fremstå som en samlet enhet, blir nok begrepet SNK først og fremst fortsatt satt i sammenheng med kulturhuset, og da særlig avlokalebefolkningen.

Begrepet knutepunktinstitusjon ble lansert i Stortingsmelding nummer 61, 1991-1992: *Kultur i tiden* fra Kulturdepartementet. Målet var å skape et bedre samspill mellom stat, fylke og kommune samt et klarere statlig ansvar for den nasjonale felleskulturen.

Knutepunktinstitusjonen skulle ha ansvaret for å ivareta en nasjonal kulturarv for fremtiden. En slik sikring skulle blant annet skje ved hjelp av klarere ansvarlinjer og en styrking av de faglige og økonomiske ressursene innenfor kultursektoren. Knutepunktinstitusjonen var med andre ord et ledd i en ny funksjonsdeling av kultursektoren og var en av tre typer institusjoner som ble presentert i meldingen:

1. Nasjonale institusjoner som er finansiert fullt ut av staten.
2. Knutepunktinstitusjoner, med en felles statlig og fylkeskommunal finansiering etter en normal fordeling 60 – 40 pst. mellom stat og fylkeskommune/kommune.
3. Lokale og regionale institusjoner, dvs. institusjoner som ikke inngår i de to gruppene ovenfor, men som staten gir tilskudd til i dag (St. meld. Nr 61 1991-92:58).

En bekreftelse av Tromsdals beskrivelse av omorganiseringen og veien til knutepunktinstitusjon finnes i arbeidet til Løbergutvalget; et utvalg som ble nedsatt for å omorganisere institusjonen. Arbeidet til utvalget ble presentert i *Innstilling om Stiklestad Nasjonale Kultursenter som knutepunktinstitusjon* (1993). Utgangspunktet for Løbergutvalgets arbeid var et vedtak Nord-Trøndelag fylkesting fattet 1.12.92:

Fylkestinget vil be administrasjonen arbeide for at Stiklestad Nasjonale kulturhus, samt de institusjoner som er lokalisert på Stiklestad, blir godkjent som knutepunktinstitusjon i henhold til den statlige kulturmeldinga (Løbergutvalget 1993:2).

Et viktig motiv for søknaden var å få tilgang til midler i kultursektoren. Dette ble særlig interessant ettersom fylket ikke ble tildelt en nasjonal kulturinstitusjon. For å innfri Stortingest forutsetninger for knutepunktinstitusjoner måtte man gjennomføre endringer i organisasjonsstrukturen: "Institusjonene på Stiklestad må samles innen en felles organisasjon

under felles ledelse og opptre samlet i spørsmål om behov for økonomiske tilskudd.”

Samtidig ble en styrkning av nasjonale formidlingen understreket som et hovedmål: ”- ta vare på og formidle den nasjonale kulturarv som er knyttet til Stiklestad og Olav den Hellige”. En styrkning av den lokale deltagelsen ble også holdt frem som viktig (Løbergutvalget 1993:3-16). For å styrke formidlingen ble Lars Stenvik, seksjonsleder i seksjon for arkeologi ved Vitenskapsmuseet i Trondheim, engasjert til å lage en faglig formidlingsplan til utredningen. Stenvik så både på formidlingsoppgavene, tilgjengelige ressurser, organisasjonsmodell og mulige samarbeidspartnere på et faglig plan. Som Stenvik presenterer i sammendraget til *Faglig formidlingsplan for Stiklestad Nasjonale Kultursenter. Rapport utarbeidet for "Løbergutvalget" 28.10.1993* (1993): ”Formidlingsoppgavene på Stiklestad skal vise årsak og virkning av Slaget på Stiklestad der trosskiftet og rikssamling er viktig” (Stenvik 1993:2). Gjennom politisk behandling og føringer ble formidlingen, fagliggjøringen og utstillingsprofilen utviklet. Kulturarvbegrepet blir benyttet i Stortingsmeldingen, av Løbergutvalget og av Stenvik for å beskrive og legitimere oppgaven som kulturinstitusjoner står overfor.

I 1996 kom SNK inn på statsbudsjettet og fikk også status som nasjonal knutepunktinstitusjon. SNKs ansvar var å formidle kunnskap omkring Olav den Hellige og den delen av norgeshistorien som er knyttet til Stiklestad (Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2007). Beskrivelsen av en slik oppgave og en bekreftelse av SNK som knutepunktinstitusjon ble blant annet kommunisert av Kulturdepartementet i 1997 (Pressemelding 122/97, Kulturdepartementet). I en periode på fem år hadde kultursenteret blitt bygd, blitt omorganisert, fått benevnelsen nasjonalt kultursenter og kommet inn på statsbudsjettet. Staten finansierte nå 60% av driften. Utviklingen vitner om at planutvalget fikk gjennomslag for sitt frieri til den norske staten. Samtidig kan det antas at en slik forpliktelse har ført til et begrenset handlingsrom for sentret; dets tolkning og bruk av fortiden har blitt sterkt knyttet opp mot en nasjonal felleskultur og Olav Haraldsson. Noe av det som gjenspeiler en slik utvikling er blant annet at det nye kulturhuset og utviklingen av SNK krevde en radikal omlegging av styringsstrukturen for å bli gjennomført. Om trykket for forandring kom fra lokalt eller sentralt hold er ikke entydig. Mangt tyder på at prosessen var et samspill.

Etter 1996 utvidet og videreutviklet SNK sin fagkompetanse gjennom flere ansettelser. Olav Skevik, historiker og tidligere lektor på videregående skole, ble ansatt som konservator i 1996. Med sin bakgrunn som middelalder- og regionshistoriker fikk Skevik ansvar for å formidle kunnskap om middelalderen, Slaget på Stiklestad og Olavstradisjonen (samtale med Olav Skevik 12.04.07:01.00). Skevik representerer på mange måter det historiske belegget til

SNK. Stillingen kan dermed være et resultat av føringene i knutepunktinstitusjonenbegrepet. Skevik har samtidig vært en bidragsyter til å forsterke regionshistorien gjennom ulike publikasjoner.

De neste ansettelsene i institusjonen kan ses i sammenheng med formidlingskravene som var satt av planutvalget og Lars Stenviks formidlingsplan. Per Steinar Raaen, som var tidligere lærer og høgskolelektor, og Eskil Følstad, som var arkeolog, ble ansatt som konservatorer i årene 2002 og 2003. Raaen fikk senere rollen som avdelingsleder for fag- og formidlingsavdelingen, som tidligere gikk under navnet utviklingsavdelingen. Raaens oppgave ble dermed både administrativ og faglig (samtale med Per Steinar Raaen 12.04.07:01.00). Følstad ble også ansatt for å styrke formidlingen om Olav Haraldsson, men fikk samtidig hovedansvar for å bygge opp middelaldergården Stiklastadir, som blir behandlet senere i kapittelet. Som arkeolog og med erfaring fra restaureringsarbeid kunne Følstad skape nye muligheter til å formidle historien: Rekonstruksjoner av bygg fra Olav Haraldssons tid (samtale med Eskil Følstad 13.04.07:01.00). Målet med ansettelsene var å styrke den faglige tyngden og formidlingsarbeidet ved SNK. Samtidig gav ansettelsesstrategien en mulighet til å fokusere mer på Olavsforskning og Olavsarven. Selv om Olavsforskningen er et element som har fulgt SNK siden planutvalget, var muligheten for slik forskning ikke tilstede før flere fagpersoner kom inn i institusjonen. Olavsarvbegrepet kan ses som del av den samme utviklingen, ettersom det er basert på de ressursene og resultatene fra Olavsforskningen. Denne prosessen vil bli behandlet nærmere i slutten av kapittelet, mens Olavsarvbegrepet vil sammen med kulturarvsbegrepet bli nærmere behandlet i kapittel 3.

Utviklingen av SNK som institusjon må også ses i sammenheng med de politiske føringene i den nasjonale kulturpolitikken rundt årtusenskiftet. Videreutviklingen av knutepunktinstitusjonen og dannelsen av Statens senter for arkiv, bibliotek og museum (ABM-utvikling) kan ses på som den største forandringen. I Stortingsmelding nummer 22, 1999-2000: *Kjelder til kunnskap og opplevning* ble museer presentert som institusjoner med mye større administrativ og faglig tyngde enn det de hadde hatt hittil. Samtidig skulle knutepunktinstitusjonene være sentra som mindre lokale museer skulle forholde seg til: Man kan si at det skjedde en museumskonsolidering. På denne måten kunne kunnskapen og ressursene fordeles på flere uten at kostnadene ble særlig større. Knutepunktinstitusjonene skulle igjen forholde seg til ABM-utvikling, som skulle være den overordnede støttespilleren og sørge for et nasjonalt nettverk. Resultatet skulle bli en styrket, samarbeidende og rasjonalisert organisasjon (St. meld. Nr 22 1999-2000:12ff). I 2006 teller SNK rundt 40 ansatte med oppgaver fra kokk til konservator (samtale med Martin Hynne 13.10.06). Mange

av forandringene man kan spore er med andre ord følger av institusjonaliseringsprosessen som ble beskrevet i første kapittel. Resultat av en slik prosess blir blant annet naturalisering, sektorisering, profesjonalisering og til tider kommersialisering. En befestning av Stiklestads rolle både lokalt og nasjonalt har også funnet sted. Profesjonaliseringen og konsolideringen har med andre ord styrket institusjonen. Man må kunne anta at konsolideringen har blitt gjennomført av en grunn. Årsaken en konsolidering er ikke entydige. Samtidig er konsolideringer ofte et trekk som blir gjennomført når man står ovenfor nye utfordringer eller har behov for å styrke institusjoner. Om det er politikere eller ansatte i kultursektoren som har arbeidet for en slik utvikling er ikke entydig. Samtidig er det vanlig prosedyre å ha forslag ute til høring hos de instansene som berøres av forslagene. Med andre ord har kultursektoren vært klar over retningen på utviklingen. Man må kunne anta at utviklingen var ønsket hvis konsolideringen kunne føre til flere midler. Med konsolideringen har også institusjonens administrative bånd mellom det lokale og nasjonale blitt styrket. Opprettelsen av ABM-utvikling må ses på som et konkret eksempel på en slik utvikling. Man kan dog spørre seg om ikke utviklingen etter 1992, til tross for Stortingsmeldingen i 2000 sin desentraliserende og deltagende strategi, har ført til en økt sentralisering og distansering fra det lokale. Samtidig er det liten tvil om at samarbeidet med nasjonale aktører har vært avgjørende for SNKs vekst. Man kan anta at konsekvensen av SNKs posisjon lokalt og nasjonalt er en balansegang mellom det nasjonale og det lokale, både historisk og kulturelt. Dette vil jeg komme tilbake til i slutten av kapitlet.

SNKs formidling av fortiden

SNK har i dag flere arenaer for formidling, samt andre som er under utvikling og/eller videreutvikling: Spelet, folkemuseet, olavsmuseet, Stiklastadir, skoleprosjekt og ulike former for kunnskapsproduksjon. Ifølge Per Steinar Raaen er SNK hovedsaklig en formidlingsinstitusjon. Formidlingen er et resultat av forskning og museal virksomhet som innsamling, registrering og dokumentasjon. Raaen mener SNK formidler kunnskap om Slaget på Stiklestad og de konsekvensene Slaget har hatt for nasjonen, staten, monarkiet og kirken (samtale med Per Steinar Raaen 12.4.07:02.55). Perspektivet passer dermed godt inn i planutvalgets strategi. Fortellingen setter dermed Stiklestad, som sted, inn i sammenheng med de forandringene som har funnet sted innenfor et geografisk gitt område og en viss gruppe siden år 1030. På denne måten formidles i dag Stiklestad og Slaget som et nasjonalt symbol på staten og et kristent samfunn; grunnlaget for det SNK kaller for Olavsarven. Beskrivelsen

passer velig godt inn i Smiths definisjon av nasjonal identitet og benyttelsen av subjektive kvaliteter dannelsen av fellesskap.

Olav Skevik understreker også viktigheten i at fortellingen som formidles tilpasses de man prøver å nå. Ettersom fortellingen som formidles både har en regional, en nasjonal og en internasjonal dimensjon, vil det være nødvendig å tilpasse fortellingen til målgruppen. Samtidig som SNK når mange individer lokalt har SNK også en nasjonal oppgave. Denne oppgaven er å drive formidling om Olavstradisjonen, kongedømmet i middelalderen og samfunnsforandringer før og etter Slaget. Stiklestad blir dermed et tematisk utgangspunkt for den nasjonen vi lever i nå, og utviklingen etter Slaget har fått betydning for lokal, regional og nasjonal kultur (samtale med Olav Skevik 12.4.07:32.00). Både Raaen og Skevik understreker viktigheten av at det som formidles er korrekt og riktig bruk av historien. Bak en slik formaning ligger en påminnelse om hvordan Stiklestad og Olav Haraldsson ble brukt av Nasjonal Samling (NS) på 1940-tallet: Som et eksempel på en norrøn gullalder og den norske ariske rasen. Som Raaen påpeker på nettstedet til SNK, benyttet NS Stiklestad til partistevner allerede i 1934. Bruken av stedet kuliminerte på NS sitt 10-årsjubileum i 1944 da man ønsket å markere det partiet beskrev som ”forbindelsen mellom Olav Haraldsson og Vidkun Quisling” (Raaen 2006). Påminnelsen kan ses på som et ledd i en kamp om symbolet og en begrunnelse for SNKs rolle som beskytter av dette symbolet. Man kan selvfølgelig spørre seg om den bruken av fortid som foregår på Stiklestad i dag i prinsippet er den samme som da NS benyttet seg av Stiklestad i sin fortelling og formidling. Hvis man evner å se ut over de konnotasjonene som NS gir, kan man muligens forstå den aktiviteten som foregår på SNK. En forståelse av formidlingen gir derimot ikke et svar på om handlingen er rett eller gal.

Som nestleder og økonomiansvarlig Martin Hynne beskriver har ikke SNK ansvar for Stiklestad kirke eller gravhaugene i området. De blir likevel sett på som kulturminner som er viktige i formidlingsprosjektet. Hynne fremhever også Stiklestad kirke som en vesentlig del av området og fortellingen: Kirken knytter historien til stedet og understreker dens autenticitet (samtale med Martin Hynne 13.10.06). Samtidig benyttes gravhaugene sammen med lokal- og regionalhistorie til å vise konsentrasjonen av makt som eksisterte i området. At denne makten var noe som eksisterte før Slaget har vært et viktig poeng for mange lokalhistorikere, den bidrar til å legitimere stedets betydning før Slaget. Også i Kvistads bok *Stiklestadspelet*, kan man finne eksempel på en slik bruk (Kvistad 2003:45ff). Steinkirkens evne til å trekke fortellingen til stedet kan for eksempel ses gjennom tradisjonen som forteller at alteret i kirken er plassert der hvor Olav Haraldsson fikk banesåret (samtale med Olav Skevik 13.04.08:36.30). Kirkens legitimerende kraft og spor av pilegrimstradisjonen bidrar til å

virkeligjøre fortellingen til nye besøkende. Forbindelsen mellom Olav Haraldsson og kirken blir også fremholdt som viktig både av SNK og av kirken, hvor muligheten til å nå ut til et fellesskap ser ut til å være en fellesnevner. Sagnene som knyttes til for eksempel kirken bestrides av historikere som Skevik, men har samtidig en viktig plass i det som formidles. En utstrakt bruk av stedet og fortiden finnes dermed i like stor grad i dagens formidling som på 1940-tallet.

Olav Skevik påpeker derimot at SNKs bruk av fortiden har forandret seg i takt med lokalbefolkningens syn på Stiklestad. Gjennom å formidle en fortelling som folk kan være interessert i, har oppslutningen rundt SNK økt hos lokalbefolkningen (samtale med Olav Skevik 12.4.07:32.00). Oppslutningen rundt formidlingen påvirker dermed hva som, og hvordan noe, formidles. Fortellingen må ha en gjenklang hos befolkningen. SNK former med andre ord fortellingen etter målgruppe og responsen på det som fortelles. Samtidig kan man nok anta at det som formidles er under en konstant revurdering. Som Eskil Følstad påpeker er det alltid en interessekonflikt rundt hva som skal formidles på et slikt minnested (samtale med Eskil Følstad 13.4.07:20.00). Spørsmålet om hvorvidt fortellingen skal handle om lokal eller nasjonal kultur blir dermed en aktuell problemstilling. Ut fra en slik problemstilling kan man spørre seg om institusjonen SNK har evnen, ressursene eller muligheten til å formidle flere fortellinger på én gang, både lokale og nasjonale. Svaret er nok nei. Begge fortellingene vil kreve egen forkunnskap og den fortellingen som får mest ressurser vil nok bli den som foretrekkes av SNK. Om fortellingen får en lokal oppslutning er et annet spørsmål. Utviklingen av symbolets innhold skaper dermed spørsmål om hvordan fortellingen skal bestemmes, defineres og formidles.

Formidling av fortellingen om Slaget og utviklingen ble fremholdt som viktig allerede i prosjektrapporten fra 1986. Stiklestad formidles som et nasjonalt kultursentrum og Slaget på Stiklestad fremheves som et av de viktigste tidsskillene i det norske folks historie. Et slikt kultursentrumet er ifølge planutvalget fundert på de verdiene og tradisjonene som Stiklestad symboliserer (Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1986:5f). Planutvalgets fokus på Stiklestad som et slikt sentrum må også ses i sammenheng med stedets status som minnested: Stedet i seg selv har over lengre tid virket som et symbol i ulike sammenhenger. Som leser kan man stille seg litt på sidelinjen og spørre seg hva som er det norske folks historie, og hvilke verdier og tradisjoner Stiklestad symboliserer. Det kan nok virke som om det ene peker tilbake på det andre: Folkets historie er utviklingen av en norsk nasjon med én religion, ett språk, en kontinuitet og et geografisk område. Verdiene og tradisjonene er elementer som peker tilbake og bekrefter faktorene. Fokuset på Stiklestad som minnested betvinger samtidig

et kollektivt utgangspunkt: Minner, symboler og verdier fremstår som løsrevet fra individene. Et slikt syn på fenomenet kan ha negative konsekvenser, noe som vil bli nærmere berørt senere i oppgaven.

Folkemuseet

Ifølge museumsbestyrer Steinar Berg ble Verdal museum/folkemuseet ble opprettet i 1929, skipet av et lokalt ungdomslag. Kommunen bidro med tomt for museet på Bakketun folkehøgskole. Det første bidraget til museet var et stabbur, mens man senere startet innsamling av gjenstander. På 1930-tallet ble driften overtatt av rene museumslag, men det tidlige museumsarbeidet var avhengig av private samlinger og ildsjeler. Museet ble på 1950-tallet flyttet til Stiklestad, blant annet fordi Bakketun ble benyttet som førerskole for NS under andre verdenskrig (samtale med Steinar Berg 13.4.07). Folkemuseet var som nevnt en selvstendig organisasjon frem til 1994 men er i dag en del av SNK. Museet består av 30 bygninger fra 1600-tallet og framover. Folkemuseet, spelet og den tilhørende amfiscenen stammer alle fra samme periode. Man kan anta at stedet og folkemuseet var sentrale i forhold til gjennomføringen av spelet i perioden frem til opprettelsen av SNK; som en fysisk ramme. Området og bygningene gav en autentisk og konkret opplevelse av fortiden, samtidig som de skapte et rom for å formidle eldre og lokale tradisjoner. Man kan spørre seg om hvorvidt bruken av fortid og tradisjon muligens var et trekk som ble bevisst forsterket på 1950-tallet av sentrale styresmakter. Flyttingen av folkemuseet til stedet sammenfaller også med utviklingen.

Siden etableringen har folkemuseet fungert som en arena for ulike arrangement til forskjellige tider på året. Eksempler på slike arrangement er Bygdadagen, De Midt-Norske Utmarksdager, og *Jul Igjen* (Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2007). Felles for de alle tre er at de arrangeres årlig, og går over to dager. Bygdadagen har blitt arrangert hvert år siden 1970-tallet og kan kalles et bondemarked: Her er det landbruket og dets tradisjoner som er i fokus (Bygdadagen 2007). De Midt-Norske Utmarksdager ble stiftet i 1988. Arrangementet arbeider for å holde tradisjonene omkring utnyttelse av utmarka, spesielt med hensyn til landbruket, i hevd (De Midt-Norske Utmarksdager 2007). Både Bygdadagen og Utmarksdager er altså arrangement som startet før SNK ble dannet, og de må begge ses i sammenheng med et grasrotengasjement i området. Samtidig har de et blandet uttrykk av tradisjon og kommersialisme, noe man ofte finner i nyere gestaltninger av fortid. Jul Igjen arrangeres av SNK og deler likheter med de to andre arrangementene: Et fokus på juletradisjoner med utgangspunkt i bondesamfunnet. SNK arrangerer også et årlig

middelaldermarked, hvor markedet skal danne en lignende inngang til forståelse for fortiden gjennom handling og deltagelse.

En slik bruk og forståelse av fortid kan kritiseres for manglende basis i historiske kilder. Forskere som har sett på en slik bruk er blant annet Lotten Gustafsson og Anne Eriksen. Begge forfatterne påpeker vanskeligheten med å skille mellom vitenskapelig gjengivelse av historie og opplevelsens egne autentisitet. Eriksen påpeker i *Historie, minne og myte* (1999) hvordan samspeillet mellom historie og opplevelse ofte er vanskelig. Historikernes vektlegging av kildekritikk kommer ofte i bakgrunnen (Eriksen 1999:150ff). Man kan spørres seg om et slikt utgangspunkt hvor verdien av gestaltningene vurderes opp mot historiske kilder alltid er fruktbart i avhandlinger som ser på bruk og forståelse av fortid. I så fall må man som forsker være klar over de begrensningene et slikt perspektiv gir. Gustafsson påpeker videre hvordan virkeligheten som skapes kan ha en verdi i seg selv; for å gjøre livet sammenhengende og meningsfylt (Gustafsson 2002:248). Slike perspektiv på forbindelsen mellom minne og historie kan være nyttig å ha in mente når man skal forstå formidlingen og SNK i et større perspektiv.

Gjennom folkemuseet ønsker SNK at ”publikum tas med tilbake i tiden ...” (Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2007). SNK har etter etableringen i 1992 blitt samarbeidspartner med arrangementene, men arrangementene holdes fremdeles i hevd hovedsakelig av frivillige og ildsjeler (Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2007). Stedet knyttes på denne måten opp mot flere forskjellige tradisjoner; mens ”Utmarksdager” mest benytter kraften fra stedet, benytter ”Bygdadagen” og Jul Igjen også bygningene gjennomgående. Man kan blant annet se på hvordan Gustafssons og Eriksens fokus på erfaringen av rommet er avgjørende for denne opplevelsen: det å vandre i og gjenfortelle fortiden skaper en bro mellom minne og historie for individene. Bygningene understreker samtidig tradisjonens legitimitet, og tradisjonen blir på denne måten viktig kunnskap i seg selv i kraft av sin historisitet. Spesielt bygninger som har med den norske landsbygda og jordbruk å gjøre har derfor blitt viktige på Stiklestad. Samtidig kan det også vurderes hvorvidt julefeiringen er en del av det SNK definerer som Olavsarven. Hvis Olavsarven defineres som konsekvensen av Olav Haraldssons handlinger, og disse konsekvensene trekkes opp mot dagens nasjon og tradisjoner, er spørsmålet kun retorisk. På mange måter tilsvarer folkemuseet på Stiklestad andre folkemuseer: De bidrar til å nasjonalisere kulturen ved å velge ut visse elementer i en gitt periode og presenterer disse som felles, nasjonale og samtidig partikulære (Stoklund 1999:7ff). Det kan virke som om folkemuseet har virket som en historisk garanti for at Stiklestad er et sted hvor man kan gjenskape fortid; et sted som materialiserer fortid og tradisjon. Fortiden blir i denne

sammenhengen et mer udefinert sted hvor man bevarer og gjenskaper ”gamle” tradisjoner og verdier som man mener er viktige for fellesskapet. Grunnen til at tiden blir udefinert skyldes at samlingen av gjenstander er fra forskjellige tidsperioder og ulike bruk. Samtidig kan man ane at de arrangementene som drives av frivillige har en sterkere lokal forankring.

Folkemuseet har bidratt materielt til Stiklestad som minnested: Stiklestad fremheves i betydning i forhold til andre steder i kraft av fortidige hendelser og folkemuseet. Samtidig førte folkemuseet og plasseringen til en fremhevelse av bondetradisjonen og tidsepoken som ble benyttet i nasjonaliseringsprosessen. I dag er det imidlertid SNK som utgjør sentrum og fokuspunkt på stedet; noe som er et resultat av et bevisst ønske fra de som tok initiativ til dannelsen av SNK. Etter 1994 ble folkemuseet en del av SNK, noe man kan anta har hatt både fordeler og ulemper for folkemuseet. Fordelen ble nok å komme inn under en større organisasjon som kunne håndtere administrasjon og drift. Samtidig må man kunne anta at Verdal Museum mistet selvråderett over midlene, ettersom det nå var SNK som først og fremst satt ved roret. Man kan også anta at spørsmålet om hva som skal formidles nå delvis bestemmes av SNK. Det kan blant annet virke som om SNK mener folkemuseet formidler det samme som kulturhuset; at alt et resultat av Olavsarven, en form for Olavsontologi!

Som tidligere leder for Verdal Museum, Steinar Berg, har fortalt førte forandringen av organisasjonsstrukturen til endringer i kontaktflaten til lokalbefolkningen; og dermed svekkelse av dugnadsånd og samarbeid (samtale med Steinar Berg 13.04.07). Profesjonaliseringen og institusjonaliseringen kan dermed sies å stå i direkte konflikt med lokalt engasjement og kontakt. Mer nøyaktig kan profesjonaliseringen sies å skape en mer lukket oppfattelse og opplevelse av fortid. Hvis SNKs oppgave i politikernes øyne er å formidle en kulturarv som er grunnlaget for en nasjonal identitet, kan man forstå ønsket om å vokte formidling av en bestemt fortelling. Samtidig kan ønsket om en økt vitenskapeliggjøring forstås hvis fortid får økt betydning proporsjonalt med at den blir vanskeligere å forstå; og gjør fortiden forskjellig fra nåtiden. En slik utvikling trenger derimot ikke å være tilfellet når det gjelder individenes forhold til det samme fenomenet.

Olavsmuseet.

I murgangen som omkranser deler av kultursenteret finner man utstillingen "Stiklestad 1030". I utstillingen forsøker SNK i dag å gi de besøkende det de kaller ”kjennskap til førkristne forestillinger og ny tru og nytt kongedømme etter Slaget” (Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2007). Med lyd, lys og kopier av gjenstander fra arkeologiske utgravninger gir utstillingen en dramatisk beskrivelse av hvordan nordmenn gikk fra en hedensk til en kristen tilværelse.

Slaget på Stiklestad og Olav Haraldsson blir brukt som et tematisk utgangspunkt for utstillingen, selv årsaken til dette valget ikke blir forklart i utstillingen. Valget av denne kobling bidrar til å naturalisere forholdet mellom delene. Slaget virker også som et nullpunkt for fortellingen ettersom det representerer vendepunktet i prosessen. Utstillingen kan ses på som det første konkrete resultatet av en konstant formidling av fortellinger om Olav Haraldsson, sammen med fortellingen om kristningen og samlingen av Norge. Fremstillingen kan derfor være en viktig markør for å forstå formidlingen. Gjennom utstillingen, som er tilgjengelig hele året, konsentreres en lengre prosess ned til et symbol gjennom å fokusere på en spesifikk tid, én hendelse og én person. Fortellingen går over til å bli en myte og et symbol som legitimerer og forklarer fremsettelsen av visse utvalgte verdier og normer i dag. Det som fortelles, symbolet og stedet, får dermed en økt kraft ved hjelp av denne forenklingen og naturaliseringen. En slik utvikling og et slikt resultat passer godt inn i den beskrivelsen av mytologiserings- og institusjonaliseringsprosessene som ble beskrevet i kapittel 1: Presentasjonen av Olav Haraldsson og mytene bidrar til å gjøre formidlingen av fortellingen ”uproblematisk”, samtidig som myten sammen med institusjonen naturaliserer de sosiale strukturene.

Den fortellingen som formidles i olavsmuseet var ikke mulig å vise da det kun var Verdal Museum og spelet på Stiklestad. En slik utstilling krevde mer enn det området og husene kunne gi rom til, samtidig som den fokuserte sterkt på en enkelt periode og en hendelse. Stiklestad symboliserte nok også en historisk kontinuitet og et fellesskap før olavsmuseet, men SNK tydeliggjorde symbolet gjennom utstillingen. Samtidig kan man nok anta at SNK hadde en sterkere definisjonsmakt og -behov etter tildelingen av det nasjonale mandatet. Gjennom utstillingen blir den nasjonale og den lokale fortellingen flettet sammen til én fortelling; stedet, tidspunktet og symbolet. SNK supplerte dermed fortellingen ut over det spelet og museet kunne klare, slik at Stiklestad ble et permanent minnested med én tydelig fortelling. Vektleggingen av det vitenskapelige grunnlaget bak gir også utstillingen en ekstra kraft og legitimitet. På samme måte som i folkemuseet skaper gjenstandene også en legitimerende kraft i denne utstillingen. En ting som derimot blir tydelig i utstillinger som ”Stiklestad 1030” er kravet til den besøkendes forkunnskap for å få fullt utbytte av formidlingen. I store deler av året er man som besøkende overlatt til seg selv slik at mottagelsen av budskapet avgjøres av den enkeltes forkunnskap. Man kan spørre seg om den besøkende vil oppfatte utstillingen som en hendelse eller en lang prosess. Man må kunne anta at avgjørelsen om å benytte seg av Slaget og Olav Haraldsson som tematisk og tidsmessig

utgangspunkt vil farge opplevelsen til de besøkende som ikke besitter den forkunnskapen som kreves. På denne måten kan formidlingen bli selvbekreftende og mytifierende.

Middelaldergården Stiklastadir

Siden rapporten fra planutvalget har både rekonstruksjon, og levendegjøring, av fortid vært ønsket gjennomført på Stiklestad (Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1986:43). Et slikt ønske ble også gjentatt i rapporten fra 1991. Der ble behovet for et vikingsenter i Norge og verdien av et slikt senter fremholdt: Det ville kunne gi innblikk i kulturen og skikkene som eksisterte på den tiden. Stiklestad ville ifølge planutvalget være et naturlig valg for et slikt senter (Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1991:3ff). Man kan anta at en forutsetning for et slikt ønske var at fortiden kunne fortelle noe om nåtiden. Middelaldergården Stiklastadir må forstås i et tilsvarende perspektiv.

Middelaldergården ble presentert som en del av SNKs fremtidige satsning i *Utviklingsprogram. Stiklestad 230-2030* (2006). I denne publikasjonen presenterte SNK sine ambisjoner og mål for perioden frem mot tusenårsmarkeringen for Slaget på Stiklestad i 2030. Målet med middelaldergården er å fortelle om tiden før Slaget samt å beskrive hvordan menneskene opplevde at Olav Haraldsson var i Trøndelag. Fortellingen skal formidles gjennom en levende arena med aktiviteter, rollespill og teater. Man skal med andre ord bli fortalt historien samtidig som man deltar i dagliglivets sysler. Dette skjer også samtidig som ”gildehallen er arena for selskap på middelaldervis” (Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2006:8). Ut fra beskrivelsen kan man anta at det ligger et skjæringspunkt mellom formidlingen og en kommersiell utnyttelse av den.

Arkeologen Eskil Følstad kom inn i forprosjektet til Stiklastadir i 2003. Følstad mener at prosjektets utforming ble styrt av hva som skulle formidles, hvordan formidlingen skulle foregå og hvilke historiske kilder som var rådighet. På denne måten skulle gården virke som en formidlingsarena med tidsriktig omgivelser. Man skulle kunne fortelle om samfunnet som Olav Haraldsson vokste opp i, hendelsene rundt 1030 og hendelsene etter Slaget. Følstad understreker i viktigheten av å ha en åpen formidlingsarena for å kunne lykkes med formidlingen; en gård med elementer fra flere tidsperioder (samtale med Eskil Følstad 13.4.07:05.30). På grunn av den temporale strekkingen i fortellingen, fra vikingtid til middelalder, fremheves behovet for å ha elementer fra forskjellige tider blant annet i langhuset. Man kan anta at utformingen aksepteres ut fra ønsket om å nå frem med fortellingen som formidles. Samtidig skal formidlingen gjøres så lettfattelig og ”behagelig” som mulig. Husene, sammen med en formidler, skal bidra til å forstå en utvikling som

strekker seg over en lengre tidsperiode og som inneholder mange elementer, som for eksempel makt, religion og samfunnsutvikling.

Målet med langhuset, som skal representere det eldste huset og som skal bygges først, er å formidle informasjon om samfunnet i Olav Haraldssons barndom. Følstad påpeker at bygget også skal inkorporere moderne fasiliteter: Kjøkken, sengeplasser, toalett og garderober. Ved å legge slike funksjoner i kjelleren på langhuset kan man dekke behovene for hele gården. Langhuset blir på denne måten ikke en rekonstruksjon av et spesifikt funn, men bygd på generell informasjon og utvidet for å fylle moderne behov. Resten av byggene på gården trenger dermed ikke samme standard. Gjennomføring av prosjektet har samtidig krevd omreguleringen av veien og av området (samtale med Eskil Følstad 13.4.07:09.40). Omreguleringen blir også framholdt som viktig i SNKs utviklingsprogram som sier at dagens situasjon innebærer at ”kulturminnet ikke fremstår med nødvendig verdighet” (Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2006:4). Utviklingen av infrastruktur og formidling beskrives av SNK i utviklingsprogrammet som et behov for å måtte å svare på de spørsmålene som reiser seg når man referer til Slaget: Hvordan det skjedde, hvorfor akkurat Stiklestad, hvem var Olav Haraldsson, hvordan var samfunnet da han levde og hvilke konsekvenser fikk Slaget? Slike spørsmål ønsker SNK å gi svar på gjennom blant annet Stiklastadir ”..ved å bygge opp attraksjoner og infrastruktur slik at det støtter opp under de historiene det er riktig å fortelle – akkurat på Stiklestad” (Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2006:4). Fokuset til middelaldergården blir at besøkende skal kunne oppleve og gjenskape tiden rundt Slaget. Man kan derimot spørre seg om hva som vil komme først i en slik handling, opplevelsen eller formidlingen av historie.

Olsok og Olsokdagene

Olsok er en katolsk feiring til minne om Olav den Hellige. Feiringen falt av den grunn ut av kirkeåret i Norge etter reformasjonen i 1536. Yngve Kvistad påpeker derimot at feiringen aldri forsvant fra primstaven (Kvistad 2003:161ff). Man kan selvfølgelig spørre om primstaven er en indikator på kontinuitet i olsokfeiringen, eller om en slik spekulering er med på å sementere myten om tradisjonens kontinuitet. Feiringen av Olsok var før byggingen av kulturhuset konsentrert rundt folkemuseet og spelet. Siden 1992 har man derimot gått fra Olsok til Olsokdagene; en festival med et bredt program. Revitaliseringen av olsokfeiringen har dermed forandret innholdet i feiringen.

På midten av 1800-tallet ble det tatt til orde for at den lutherske kirken skulle gjenoppta Olsokfeiring; man mente at en slik feiring ikke burde overlates til den romersk-

katolske kirken. Tanken spredte seg mot slutten av 1800-tallet slik at flere prester mente at Den norske kirke burde feire kristendommens grunnlegger i Norge. Det som derimot skapte det sterkeste løftet for olsokfeiringen var Trondheims 900-årsfeiring i 1897. Feiringen skulle gjennomføres med blant annet en olsokmesse i Nidarosdomen 29. juli i 1897. Som kulturhistorikeren Knut Aukrust skriver i "Troll, kirker og St. Olav" (1997), så var blant andre Christopher Bruun, prest og folkehøyskolemann, en viktig pådriver. Olav Haraldsson virket som en hovedreferanse i norsk bondekonservatisme sammen med en Venstre-bevegelse og grundtvigiansk kristendom (Aukrust 1997:236ff). Kvistad trekker frem forfatteren Bjørnstjerne Bjørnson som en annen pådriver. Bjørnson benyttet anledningen til å fremme krav om nasjonal selvråderett. Det at kong Oscar II ikke hadde mulighet til å delta på feiringen av jubileet hvis det ble lagt til den 29. juli 1897 ble en viktig del av argumentasjonen til Bjørnson. Da det ikke ble en offisiell feiring ble det avholdt en folkemarkering i Trondheim, hvor Bjørnson var hovedtaler og Olavstradisjonen var tema. 31. juli gjennomførte man en lignende markering på Stiklestad, som visstnok samlet 10 000 mennesker (Kvistad 2003:161ff). Olsok og Olav Haraldsson ble med andre ord revitalisert og rekonstruert av en politisk venstreside, og ble brukt som et symbol på et samlet og sterkt Norge i middelalderen. En kontinuitet mellom middelalderen og nåtiden ble dermed viktig; det kunne legitimere argumentasjonen samtidig som man vekket følelsene hos befolkningen. Øystein Sørensen viser dog i *Bjørnstjerne Bjørnson og nasjonalismen* (1997) hvordan Bjørnson hadde et bredere perspektiv enn hva som kommer frem i Kvistads beskrivelse. Bjørnsons retorikk kan like gjerne forstås ut fra kampen for pangermanismen eller skandinavismen; to av flere ideologiske standpunkt Bjørnson hadde i sin levetid (Sørensen 1997:213f). Et viktig poeng er hvordan Bjørnson i samfunnsdebatten lente seg på strømmingene i tiden.

Et tydelig tegn på hvordan mentaliteten forandret seg i forhold til Olsok er blant annet Den Norske Kirkes syn på olsokfeiring og Stiklestad. Kirken valgte for eksempel å legge kirkejubileet i 1930 til Stiklestad. Man kan spørre seg om ikke olsokfeiringen som fant sted utenfor kirkens handlingsrom forandret mening for kirken i det beskrevne tidsrommet; fra å representere en religiøs trussel til å bli en et nasjonalt symbol som kirken også måtte slutte opp om. En slik omtolkning av olsokfeiringen kan blant annet spores gjennom Bruuns deltagelse i debatten (Aukrust 1997:238). Historiske lag, kirken og folkehøgskolene spilte på denne måten en viktig rolle i jobben med å holde tradisjonen med olsokfeiringen i hevd. Et viktig poeng er at det ikke rådet en enighet om hvordan Olav Haraldsson skulle oppfattes. Gjennom forandringen av holdningene til olsokfeiringen virker det som om de involverte aktørene visste hvilken sprengkraft symbolet inneholdt, samtidig som de forsøkte å tviholde

på sin tolkning av det. De ulike oppfatningene av symbolet kan vise noe av grunnen til at de forskjellige aktørene ikke samarbeidet rundt bruken av Olsok; de ville alle først og fremst ha sin egen tolkning av fenomenet. Samtidig kan man anta at innholdet og symbolet også styrte diskursen inn på et spesifikt nasjonalt spor. Ut fra en slik tolkning kan man forstå dragkampen som utviklet seg i bruken av symbolet på slutten av 1800-tallet og utviklingen av tradisjonen. En slik utvikling henger sammen med utviklingen i samfunnet og de intellektuelle strømningene denne tidsperioden, noe som vil bli nærmere beskrevet under avsnittet om Dobbelt hermeneutikk.

Samtidig kan feiringen ses på som et barometer på hvor ”intertekstuell” symbolene Stiklestad og Olav Haraldsson er gjennom sine referanser til region, nasjon og religion på en og samme tid. Olsok ble viktig både for religiøse og nasjonale aktører: Et historisk punkt hvor Norge kunne kalles ett rike og tidspunktet da riket ble kristnet. Fortelling kan sies å bli styrket eller utvidet på midten av 1950-tallet da man startet å ha årlige fremføringer av spelet. Ut fra forhistorien og utviklingen av olsokfeiringen kan man anta at en gjentatt påminnelse åpner et rom hvor man kan diskutere nåtiden i lys av fortiden. En slik utvikling er noe som også kan observeres i tilknytning til andre historiske hendelser, som for eksempel andre verdenskrig. Det som skapes er en felles møteplass hvor minner og myter danner et rom for å problematisere nåtiden ut fra utvalgte verdier og tolkninger. Som Anne Eriksen beskriver i *Det var noe annet under krigen* (1995) er fortellingen, som legger grunnlaget, utarbeidet eller valgt ut fra det et fellesskap enes om (Eriksen 1995). I dag blir olsokdagene karakterisert som en årlig gjentakelse som er bygd opp rundt spelet. Som SNK selv skriver på sine hjemmesider, er spelet ”... basisen, krydret med middelaldermarked, foredrag, kunstutstilling, møter med årets olsokprofil, konserter, teater for store og små, barnas speldager og mye mer...” (Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2007). SNK ønsker altså å befeste en festival som skal kunne konkurrere med festivaler som Festsjellene i Bergen og Olavsfestdagene i Trondheim. I tillegg til underholdning og forestillinger er olsokdagene underbygget både med seminarer og foredrag. Slike seminarer er noe som gjennomføres av SNK ved hjelp av utenforstående. Seminaret i 2006 hadde tittel "Statens verdigrunnlag - perspektiver på samfunnets grunnleggende verdibestemmelse" (Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2007). Det symbolet som olsokfeiringen representerer har på denne måten blitt videreutviklet av SNK og da spesielt gjennom vitenskapliggjøringen og kommersialiseringen av feiringen. SNK ønsker samtidig å bidra til å definere en samfunnsdiskurs på samme måte som olsokfeiringen utgjorde en ressurs for kirken og venstresiden på 1800-tallet. Spørsmålet blir derimot hvorvidt den fortellingen som fortelles på Stiklestad og under Olsok i dag, er et resultat av et

fellesskap, eller om det er andre aktører som bestemmer de kulturelle verdiene som fremheves.

Spelet om Heilag Olav

Skuespillet som omhandler Olav Haraldsson fremstilles i lokale media og av SNK som et viktig høydepunkt på sommeren og olsokfeiringen (Adresseavisen 19.7.2005). På SNKs nettside beskrives spelet som følger: ”Spelet har et magisk grep på sitt publikum og mange vender tilbake år etter år for å komme i olsokstemning. Til nå har 670 000 personer sett forestillingen om Olav Haraldssons fall på Stiklestad, Nordens største og eldste friluftsteater” (Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2007). Forfatteren Yngve Kvistad omtaler *Spelet om Heilag Olav* som ”alle utspels mor”, og Jon Marius Suul (1884-1961), som spelets far. Den tidligere lensmannen i Verdal kan kalles den første ildsjelen som startet sitt virke for en gjennomføring av et spel. I begynnelsen het spelet derimot *Føre Slaget*, og hadde ikke det samme fokuset på Olav Haraldsson som dagens spel har. Spelet var en dramatisering av det som skjedde på gården Sul dagene før Slaget på Stiklestad i året 1030. Originalt var tanken til Suul at spelet skulle gjennomføres under olsok på hans slektsgård i Sul, et tettsted ved Verdal. Ifølge Kvistad skulle fortellingen legge vekt på det kulturelle fellesskapet i grenseområdet mellom Norge og Sverige; en historisk kobling mellom før og nå. Etter krigen tok Suul opp planen om et historisk spel. Forfatteren Olav Gullvåg og komponisten Paul Okkenhaug ble nøkkelpersoner i utviklingen av spelet frem mot premieren i 1954. Jon Marius Suul etablerte også kontakter i Det Norske Teater i denne perioden. Kvistad fremhever også rollen til den tidligere verdalingen, og daværende oslomann og kontorsjefen i Statens kornforretning, Bernt Karlgård. Karlgård viste seg å bli en viktig ideolog, strateg og pådriftskraft for utviklingen av spelet (Kvistad 2003:9ff). Det som er tydelig i den tidlige fasen av utviklingen av spelet, er hvor bundet det er til det lokale og regionale. Originalideen sprang ut fra ønsket om å knytte en fortelling til en slektsgård, men ble raskt flyttet til Stiklestad for å tilføre en historisk autentisitet til forestillingen. Samtidig kan man se hvordan nøkkelpersonene for gjennomføringen og utviklingen av forestillingen var født og oppvokst i regionen. Man må derfor kunne anta at fortellingen om Olav Haraldsson lenge spilte en rolle i livet til disse personene og man forstår spelets vridning mot denne fortellingen.

Som Kvistad beskriver fikk Jon Marius Suul kontakt med forfatteren Olav Gullvåg fra Trondheim allerede på midten av 1930-tallet. Selv om Gullvåg var motvillig, ble han etter andre verdenskrig overtalt til å starte på et manus til Suuls historiske spel. Gullvåg skapte en fortelling som fokuserte på spennet mellom det hedenske og det kristne, mellomfolk og elite.

På 1950-tallet kom også komponisten Paul Okkenhaug fra Levanger inn med musikk til spelet (Kvistad 2003:65ff). Ved siden av den kunstneriske utviklingen var Bernt Karlgård den personen som knyttet spelet til et større nasjonalt, religiøst og kulturelt prosjekt. Karlgård skrev artikler om kulturspørsmål og hadde flere private og offentlige styreverv. Som Storsul 30 år senere var Karlgård en kulturell entreprenør. Karlgård var med andre ord en godt tilknyttet aktør som hadde øye for hvordan spelet kunne utvikles til noe større. I et erindringsnotat til Stiklestadnemndas medlemmer i 1963 skriver Karlgård: "Dette historiske skuespill belyste tanker og problemer i en viktig tidsepoke, det behandlet religiøse, nasjonale og politiske problemer, det bygget på etiske prinsipper" (Karlgård i Kvistad 2003:66). Det var også Karlgård som foreslo at spelet skulle flyttes til Stiklestad, at visse roller kunne besettes av fagskuespillere og at man benyttet seg av en dyktig instruktør. På denne måten klarte Bernt Karlgård å flytte Suuls historiske slektsspill fra den lokale til den nasjonale scenen. Videre opprettet Karlgård kontakt med Kirke- og undervisningsdepartementet på midten av 1950-tallet og uttrykte behovet for å gjøre Stiklestad til et nasjonalt, religiøst og historisk kultursentrum; en prosess hvor spelet var et vitalt element (Kvistad 2003:65ff). Ut fra beskrivelsen får man et inntrykk av hvordan prosessen før gjennomføringen av spelet var. Spesielt viktig å merke seg er hvordan én aktørs evne til å strekke seg ut fra det rent lokale skaffer til veie det som kan avgjøre fremtiden til et slikt nytt element. Det kan nemlig virke som om Karlgårds evne til å skaffe til veie presse, kontakter og stønad var det som holdt spelet flytende, mens Gullvåg, Okkenhaug og Suul leverte de resterende elementene. Ordbruken i argumentasjonen er også viktig: Spelet, Stiklestad og Olav Haraldsson beskrives som en naturlig kombinasjon.

Urpremieren på stykket fant sted i 1954, men da under navnet Førre Slaget. Spelet ble igjen videreutviklet av Gullvåg, og forandres fortsatt innenfor visse rammer av nye instruktører. Om lag 600 personer er i dag involvert i og omkring forestillingen. Profesjonelle skuespillere står på scenen sammen med amatører. SNK skriver på sin hjemmeside at spelet "blir fremført på selve slagstedet, Stiklestad, der Olav Haraldsson falt i 1030. Det skjer i et miljø og med en ramme som bare natur, historie og dyktige aktører kan skape" (Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2007). Man kan merke seg at antallet frivillige som arbeider i gjennomføringen av spelet har doblet seg siden planutvalgets rapport i 1986 (Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1986:39). Stedets rolle i gjenskapingen av fortellingen fremheves nok en gang som viktig.

Planutvalget skrev i sin rapport i 1986 at spelet ikke gjør krav på å være historisk korrekt, men at det er et skuespill som belyser tanker og problemer i en viktig tidsepoke;

religiøse, nasjonale og politiske problemer bygd på etiske prinsipper (Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1986:39ff). Som Olav Skevik påpeker ser SNK på spelet som en teateropplevelse, og ikke som historieformidling. Et slikt standpunkt skyldes både spelets form og at innholdet ikke er oppdatert opp mot historisk forskningsstatus (samtale med Olav Skevik 12.4.07:45.00). Ut fra beskrivelsen av spelets posisjon befinner det seg i et krysningspunkt i formidlingen; det er ikke vitenskapelig fundamentert, men det påpeker noe allmenneskelig og eviggyldig. Naturaliseringen av verdiene understrekes gjennom bruken av kausalitet og kontinuitet i fortellingen; årsaken til at Norge var og fortsatt er en kristen stat plasseres i fortid. Ulike tolkninger og beskrivelser av spelets innhold og dets rolle i formidlingen viser noe av meningsmangfoldet som formidles på Stiklestad. Spelet har vært utgangspunktet for en fellesskapsfølelse og innsatsvilje. Samtidig har spelet blitt målt opp mot vitenskapelige kriterier og stemplet som dramaturgi av SNK. Spørsmålet er om en slik kategorisering av formidlingen i det hele tatt er interessant i en slik sammenheng. En som har sett på historiske spel er folkloristen Dagmar Helen Lunde. I hovedfagsoppaven "*Et annet sted*" : *En folkloristisk undersøkelse av deltakelse i historiske feiringer* (2002) påpeker Lunde hvordan speldeltagerne tilegner historien som noe de selv har gjort og erfart (Lunde 2002). En slik erfaring fordrer nødvendigvis både et spesifikt sted, hvor en historisk fortelling kan gjøres til en personlig erfaring, så vel som historisk kunnskap. Spelet kan derfor forstås som en kulturell horisont hvor stedets, eller de sosiale strukturene som stedet referer til, spesielle betydning overleveres mellom individer.

Noe som ofte fremheves i forbindelse med spelet er den store graden av gjennomføringen som er avhengig av amatører og frivillige. Spelet er basert på et sterkt lokalt engasjement og faller sammen med den grasrotbevegelsen som man også kan observere i forbindelsen med andre engasjement på folkemuseet. At hendelsen er såpass gjennomsyret av frivillighet preger også lokalbefolkningens forhold til spelet og Stiklestad. Hvis vi ser på SNK i dag som et nasjonalt og religiøst kultursentrum, har spelet blitt en del av et slikt sentrum. Om en slik utvikling var ønsket av Bernt Karlgård på 1950-tallet er ikke godt å si. Få ville nok kunne forutse at en institusjon som SNK kom til å omslutte spelet. Selv om spelet fortsatt utgjør noe som samler og binder fellesskap, ligger forestillingen under SNK nå. Man kan spørre seg om det samme grunnlaget for en felles fortelling i like stor grad er til stede når man har en institusjon som beskytter fortellingens innhold. Hvis spelet tidligere gav plass for diskusjon og variasjon, vil man kanskje anta at en institusjon som er tuftet på fortellingens innhold, nok vil reagere med forsvar hvis innholdet blir utfordret.

Kunnskapsproduksjon

Olavsforskningen ble allerede i planutvalgets rapport presentert som en av kulturhusets primærfunksjon. Utvalget fremhever i rapporten den nasjonale og til dels internasjonale betydning Olavsforskningen har. Målet er å få forskningen samlet og gjort tilgjengelig for et bredere publikum: ”Folk flest har blitt overlatt til Snorre Heimskringla, uten å være klar over at Snorre ikke lenger regnes som en pålitelig kilde om Olav den Hellige” (Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1986:29). Forskningen ville også sette hendelsene inn i et internasjonalt perspektiv. Studier av pilegrimstradisjonen og spredningen av Olavstradisjonen utenfor Norge vil kunne bidra til å vise Slagets og stedets betydning. Dokumentasjon av Olavskulten, kartlegging av kulturminnene og forskning på gjenstandene ble sett på som viktige fremtidige oppgaver. Utstillinger som presenterte vikingtid og middelalder var også noe planutvalget mente var viktige satsningsområder. Utstillingene skulle igjen suppleres med folkelig tradisjonsstoff og presentasjon av hvordan Stiklestad har virket som symbol gjennom historien. Gjennom litteratur, utstillinger, seminarer og kurs som ble produsert og gjennomført på kulturhuset skulle denne kunnskapen formidles videre til de besøkende (Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1986:30ff). Den nasjonale fortellingen var allerede før etableringen av kulturhuset et hovedfokus i forskningen og formidlingen. Samtidig kan man også se hvordan forskningen er med på å underbygge Stiklestads, Slagets og Olav Haraldssons rolle i dagens samfunn.

I rapporten fra 1986 trekkes det frem at man på 1980-tallet holdt et større seminar om Olav den Hellige i forbindelse med 950-årsjubileet for Slaget. Inge Lønning, Professor i teologi, Olav Bø, professor i folkloristikk og pater Hallvard Rieber Mohn var blant deltagerne (Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1986:29f). Man kan se på seminaret som det grunnlaget planutvalget ønsket for forskningen: En forskning som satte den moderne kristendomsoppfatningen i sammenheng med det historiske synet, altså ”arven” fra Stiklestad. På denne måten fremheves den kristne tradisjonen, som videre knyttets opp mot sosiale strukturer og samfunnsinstitusjoner. Tradisjonen blir dermed en viktig legitimerende faktor for forskningen. Betydningen av Slaget og Olav Haraldsson har hos folk flest benyttes også i argumentasjonen: Grunnen for hvorfor Norge i dag er en kristen og demokratisk stat.. Olav Haraldsson blir ansvarlig for den historien som vi i dag ser tilbake på; en arv som i dag må videreføres. Med et slikt utgangspunkt blir både personen, legenden og folketroen rundt Olav Haraldsson viktig: For å forstå nåtiden og fremtiden må man ha kunnskap om fortiden. Ut fra et slikt perspektiv kan man se hvordan en spesifikk fortelling har blitt fremhevet som meningsfull og som en representant for grunnleggende verdier og normer i et fellesskap.

En av de mest markante utviklingene som har skjedd siden etableringen av kulturhuset i 1992 og utviklingen av SNK, er profesjonaliseringen og vitenskapliggjøringen av formidlingen. Fra å gjenskape bondetradisjon og å gjennomføre et årlig skuespill, har institusjonen fått vitenskaplige ansatte og en fortelling som skal være fundamentert i vitenskap. Som bidragsytere til Olavsforskningen nevner Olav Skevik kunsthistorie, historie, arkeologi og filologi (samtale med Olav Skevik 12.4.07:42.00). Formidlingen i form av bøker, utstillinger og foredrag har dermed gitt et sterkere fokus på fortellingen som vitenskaplig fundamentert. Samtidig kan man stille spørsmål ved den vitenskapelige fremstillingen av hendelsene som skjedde på Stiklestad. Poenget er ikke å benekte at Slaget har stått eller at det fikk konsekvenser i tiden etterpå, men å sette søkelyset på selve fortellingens konsekvenser: Fremstillingen påvirker forståelsen. Kunnskapsproduksjonen gir på samme måte som institusjonen kraft og legitimitet til det som formidles. Gjennom å institusjonalisere formidlingen naturaliseres kulturelle verdier, noe som kan få konsekvenser for fellesskapets oppfatning av seg selv. Hvis sosiale og kulturelle elementer blir fremstilt essensialistisk kan fortellingen få konsekvenser for både politikk og samfunnet generelt. Vitenskapliggjøringen kan med andre ord påvirke hvordan vi i dag oppfatter Slaget og utviklingen etterpå. Hvis formidlingen på Stiklestad også peker tilbake på kulturelle markører, blir forståelsen av rollen til kunnskapsproduksjon og vitenskapssyn rolle viktig. Dette kommer tydeligere frem i slutten av kapittelet.

Dobbelt hermeneutikk

SNKs utvikling må ses i sammenheng med samfunnsutviklingen. En slik utvikling vil finne sted både lokalt og nasjonalt, om enn i forskjellige versjoner. I en slik tenkt deling kan Stiklestad representere et skjæringspunkt hvor de to nivåene møtes. Ved å benytte Giddens' begrep dobbelt hermeneutikk fremstår Stiklestad som et sted hvor sentrale aktørers fortolkning møter samfunnsmedlemmenes forståelse. Forholdet kan dermed gi en indikasjon på forståelse av stedet, og dets betydning, over tid. Beskrivelsen av aktiviteten på Stiklestad i kapittelet viser nettopp hvordan flere aktører benytter seg ulikt av stedet. Kirken, monarkiet, politikere og lokalbefolkningen har alle benyttet seg av stedet til markeringer, ritualer og materielle manifesteringer. Bruken bekrefter hvordan stedet peker på noe ut over seg selv som gruppen har felles og som blir gjenkonstituert gjennom bruken (Blehr 2000; Connerton 1989; Eriksen 1995). Man kan dermed snakke om en samfunnsmessig og kulturell utvikling; tolkningen av Stiklestad og Slaget som symbol må forstås ut fra konteksten. Kulturpolitikk representerer nettopp en arena for vekselvirkning som skjer når sentrale aktører fortolker et

objekt som allerede er fortolket av samfunnsmedlemmene. Fortolkningsprosessen har vært preget av både vitenskap og politikk. Vekselvirkningen resulterer i at kunnskapen går i en sirkel mellom ekspertene og samfunnsmedlemmene. Ved å se på endringene i kulturpolitikken siden midten av 1800-tallet kan man få et innblikk i utviklingen av samfunn og kultursyn. På mange måter kan denne utviklingen beskrives som veien fra ideologi fra ontologi: Prosessen hvor enkelte ideer, symboler og kulturelement blir valgt ut, holdt frem som felles for en gruppe og presentert som en felles kulturell identitet for individene.

En bok som tar for seg samspillet mellom kulturpolitikken og samfunnsutviklingen i Norge er Bjarne Hodnes *Norsk nasjonalkultur. En kulturpolitisk oversikt* (2002). Boken må ses på som et forsøk på å beskrive fremvekst, formidling og bevaring av kulturelementene som er nødvendig for å skape en kulturell identitet. Forutsetningen for en slik prosess på 1800-tallet var ifølge Hodne en moderne stat, som igjen ble utviklet til også å omfatte en felles kulturhorisont. Grunnlaget for kulturhorisonten var folket, eller nærmere bestemt bonden. Tanken bak valget av bonden som ”bærer” må ses i sammenheng med Jean Jacques Rousseaus ideer: Mennesker som var uberørt av samfunnets utvikling, og dermed fri fra den urbane kulturens påvirkning, levde nærmere menneskets naturtilstand. Naturtilstanden representerte for Rousseau frihet, likhet og folkesuverenitet. Denne tankegangen, i kombinasjon med Johann Gottfried Herders tanker om folket som grunnlag for felleskulturen i nasjonen, skapte grobunn for den romantiske nasjonalismen som fikk rotfeste i Norge på midten av 1800-tallet (Hodne 2002:32ff). Som Hodne beskriver i boken var flere aktører, som politikere, prester, forfattere og intellektuelle, godt i gang med å spre en nasjonalkultur allerede på 1800-tallet. Gjennom utvalgte deler av bondekulturen bygget man i Norge en nasjonalkultur som gav nasjonen et preg av homogenitet og kontinuitet. Mens en kulturell homogenitet gav en felles kulturell horisont ved utvalget av visse kulturelementer, pekte kontinuiteten pekte tilbake til middelalderen; Norges siste gullalder. Språket, naturen og folkelivet ble dermed tradert ut fra et slikt perspektiv og holdt oppe gjennom museer, frivillige organisasjoner, biblioteker og skoleverket (Hodne 2002:120ff). Aktører på flere plan deltok dermed i prosessen og reflekterer på denne måten hvor stort nedslagsfelt prosessen hadde i samfunnet. Flere identifiserte seg også med felleskulturen som ble formidlet og fant mening i å tolke samfunnet ut fra et nytt perspektiv. Forskere, deriblant folkeminneforskerne, fortolket perspektivet som befolkningen hadde på seg selv som samfunnet rundt seg. Resultatet virket som råmateriale for politiske aktører og institusjoner. Resultatet av den dobbelte hermeneutikken var et bestemt perspektiv på individet og dets deltagelse i fellesskapet: Holdt oppe av kontinuitet og stabilitet. Et slikt perspektiv gav nasjonsbyggingen en essensialistisk

farge. En mulig forklaring på fokuset på kontinuitet og stabilitet i dialogen om nasjonal identitet kan være den posisjonen slekt og tradisjon hadde i individets forståelse av kontinuitet.

Hodne beskriver den videre utviklingen i kulturpolitikken på starten av 1900-tallet som en konsolidering av de nasjonale verdiene. Nasjonalkulturen ble synkretisert sammen med nye verdier. Demokratiske og humanistiske verdier ble nå viktige elementer i forståelsen av nasjonalkulturen. Innlemmelsen av de nye verdiene må ses i sammenheng med idéstrømninger og holdninger i Europa i mellomkrigstiden og Arbeiderpartiets maktovertagelse i Norge i 1935. Europas opplevelse av den første verdenskrigen og arbeiderklassens omfavning av den nasjonale identiteten fremfor den internasjonale arbeiderklasseidentiteten, kan forklare utviklingen. Verdier som menneskeverd og demokrati ble tillagt stor betydning under Tysklands okkupasjon av Norge under andre verdenskrig; de representerte de norske verdiene man kjempet for å beskytte fra nazistene (Hodne 2002:144f). Samtidig er det viktig å huske hvordan den kulturelle horisonten som nasjonalkulturen hadde etablert også la en føring for hvordan det som skjedde under okkupasjonstiden ble gjenfortalt. Som man kan se i Anne Eriksens bok *Det var noe annet under krigen* (1995) har gjenfortellingen utviklet seg i samspillet med en spesifikk forståelseshorisont (Eriksen 1995). Monarkiet, kirken og statlige institusjoner fremhevet også visse kulturelle normer og verdier i perioden. Fra krigens slutt og til 1960-tallet fikk Norge en sterkere og styrende offentlig kulturpolitikk som la vekt på fellesskapsopplevelse og fellesskapsfølelse rundt et sett utvalgte verdier: Kongehuset, naturen, norsk historie. Samtidig ble kulturen en sektor i samfunnet i denne perioden. Denne utviklingen kan sies å være grunnlaget for det som er dagens kulturpolitikk; en ”demokratisk kulturpolitikk” (Hodne 2002:144f). Medlemmene i samfunnet fikk med andre ord en ny selvforståelse og fortolkning av objektet ”nordmann” i denne perioden.

Jon Marius Suuls aktiviteter kan benyttes for å sette utviklingen i et perspektiv. Suul vokste opp i den perioden hvor en ny nasjonalkultur med stor tyngde ble fremmet av flere store samfunnsaktører. Som man kan lese hos Kvistad viser det seg også at Suul var aktiv i flere av de typene organisasjoner som spilte en nøkkelrolle i fremmingen av denne kulturen (Kvistad 2003:10f). Man må kunne anta at Suul var sterkt eksponert for disse ideene gjennom oppveksten, og at de fikk gjenklang hos han, som hos mange andre. Suuls tilegning av innholdet ses tydelig gjennom hans sterke tilknytning til den norske naturen, det norske språket og den norske historien. Ser man på Suuls motiver bak spelet kan man også se hvordan historie som omhandlet Norge i vikingtiden og tidlig middelalder spilte en spesielt

stor rolle. På samme måte som i nasjonalkulturen virker det som om Suul tolket denne perioden inn i en gullalderforståelse. Et viktig poeng her er hvordan hans tilnæringsmåte til spelet ble forandret etter andre verdenskrig; Spelet ble flyttet til Stiklestad hvor det representerte, og ble sterkere preget av, offentlig kulturpolitikk. Hva som var Suuls motiv eller hvorfor han hadde et behov for en slik tolkning av fortiden må bli et viktig spørsmål å ta med videre i avhandlingen.

Utviklingen Hodne beskriver viser hvilket utgangspunkt Suul hadde for sitt historiske skuespill. Samtidig kan det være nyttig å huske på at den originale ideen til Suul var av ytterst lokal eller regional art. Det var ikke før Karlgård grep inn at spelet ble flyttet til Stiklestad og spilte på mer nasjonale strenger. Resultatet ble en nasjonal hendelse skapt av en lokal grasrotbevegelse. Spelets suksess skyldtes en kombinasjon av faktorer: De intellektuelle og følelsesmessige strømningene som fantes i landet på den tiden, ønsker fra lokalbefolkningen om å fremheve stedets betydning, en styrking av egen kulturproduksjon og responsen fra offentlig kulturpolitikk kan nevnes som noen eksempler.

Hvis man ser på den videre utviklingen av kulturpolitikken kan man nesten tro at Suul var forut for sin egen tid med sin originale idé. På 1970-tallet ble fokuset i kulturpolitikken satt nettopp på demokratisering og regionalisme. Som Hodne beskriver, ble det "utvidete kulturbegrepet" nå fremholdt som et mål i politikken: Skapingen, deltagelsen i kulturlivet og utvisking av kulturelle skiller ble nå sett på som viktige verdier. Desentralisering og regionalisering ble dermed viktige faktorer. Verdiene ble også videreført i kulturmeldingen på 1980-tallet (Hodne 2002:146f). Kulturpolitikken som kom på 1970-tallet passet dermed veldig godt inn i det kulturuttrykket som hadde slått rot på Stiklestad. Skillet mellom amatør og profesjonell var borte, og opplevelsen og skapelsen av kultur ble sett på som viktig. Man må kunne anta at desentraliseringen og demokratiseringen førte til en styrking av den regionale identiteten. Om en slik styrking skjedde på bekostning av den nasjonale fellesskapsfølelsen man hadde fremholdt som viktig ti år tidligere, er det vanskeligere å gi et entydig svar på. Samtidig kan man se hvordan politikerne selv responderte på den tidligere kulturpolitikken ved den neste kulturmeldingen; et resultat av fortolkningsdialogen mellom de ulike nivåene.

I 1992 kan man observere den første forandringen av kulturpolitikken siden 1970- og 1980-tallet. Som man kan se i stortingsmeldingen *Kultur i tiden* (1992) ble fellesskapsfølelsen på nytt holdt frem som viktig, slik som i etterkrigstiden (St. meld. Nr 61 1991-92). Bjarne Hodne påpeker også hvordan historiske og kulturhistoriske røtter ble presentert som viktige referanser for den nasjonale identiteten og felleskulturen. Her kommer politikernes bevissthet

om en felles kulturell arv i søkelyset (Hodne 2002:148ff). På mange måter kan det virke som om politikerne på denne tiden gjenoppdaget fortidens verdi i skapelsen av en nasjonal identitet, og at denne identiteten var utfordret av en økende kulturell globalisering og regionalisering. Det er interessant å se hvordan planutvalget for kulturhus på Stiklestad la frem sine ønsker om et nytt Stiklestad som var sterkere knyttet opp mot det nasjonale allerede seks år før stortingsmeldingen. I rapporten ser man tydelig et ønske om å fremme et samlende nasjonalsymbol som strekker seg ut over det lokale. Samtidig ble symbolet fremhevet som partikulært, men også med en internasjonal verdi. Et eksempel på en slik argumentasjon fant man i Olavsforskningen. Politikernes positive respons kommer frem gjennom oppbygningen av knutepunktsinstitusjoner og innføringen av SNK på statsbudsjettet på 1990-tallet. Samtidig er det interessant å se hvordan begreper som arv og kulturarv sniker seg inn i den politiske retorikken på 1990-tallet. Utsagn som kulturarv benyttes blant annet i forbindelse med argumentasjonen rundt knutepunktinstitusjonen. Retorikken må ses i sammenheng med den globale utviklingen, men også som en respons på lokale og regionale utviklingen; den nasjonale felleskulturen måtte styrkes!

Forandringen i synet på identitet og kultur har preget utviklingen av kulturpolitikken fra 1990-tallet og frem til i dag. Dette manifesterer seg tydelig i begrepene kultur- og Olavsarv. Forandringer i synet på hvordan kultur når ut til befolkningen og hva kultur er, har med andre ord ført til forandringer i politikken; et resultat som også må forstås ut fra en observasjon av kulturpolitikkenes virkning i befolkningen. Profesjonaliseringen og formidlingen viser en slik utvikling. Innføringen av nasjonale institusjoner og knutepunktinstitusjoner har samtidig gitt lokale institusjoner en tettere tilknytning til sentrale statlige institusjoner. Med dannelsen av ABM-utvikling og konsolideringen av museene har sentrale institusjoner lagt sterkere føringer og en mal for gjennomføringen av kulturpolitikken lokalt. Fokuset er dermed ikke lenger på det at alle skal delta og kulturens verdinøytralitet, men på formidling av utvalgte kulturverdier. De lokale institusjonene har samtidig fått mer makt: De avgjør utdelingen av midler i regionen og har fått økt profesjonalisering og definisjonsmakt. Med definisjonsmakt menes da makten til å styre hva som skal produseres og presenteres innen kultur og formidling. Giddens dobbelt hermeneutikk påvirker dermed utviklingen av kulturpolitikken. Man kan anta at denne utviklingen har forandret hvordan individene forholder seg til kultur, samt at det nasjonale legger sterkere føringer enn tidligere.

3. Arven fra fortiden

SNK ser i dag på formidling som sin hovedoppgave. I forrige kapittel forsøkte jeg å beskrive hvordan utviklingen av SNK kan ha endret formidlingen og oppfattelsen av fortellingen. Formidlingsoppgaven har funnet støtte hos nasjonale politikere, noe som vi ser i SNKs nasjonale mandat og tildelingen av rollen som knutepunktinstitusjon. Utviklingen har med andre ord vært preget av politikk og et ønske om et nasjonalt perspektiv. Styringen av utviklingen har funnet sted på lokalt og nasjonalt nivå samtidig: Gjennom arbeidet til planutvalget, SNK samt politikere på lokalt og nasjonalt nivå. Utviklingen kan blant annet observeres gjennom bruken av begrep som kulturarv og Olavsarv, som vil bli behandlet i løpet av kapittelet.

Et aspekt ved utviklingen ser man i Steinar Raaens fremheving av arbeidet med å få SNK til å fremstå som en samlet enhet. Ut fra et slikt ønske blir en felles fortelling avgjørende for institusjonen. Ifølge Raaen er det blant annet et mål at samtlige ansatte skal kunne svare på spørsmål som vedrører Slaget eller Olav den Hellige (samtale med Steinar Raaen 12.4.07:07.10). Samtidig kan vi anta at det eksisterer ulike formidlingsønsker i de forskjellige avdelingene som utgjør SNK, spesielt i avdelinger som ikke omhandler Olav Haraldsson eller Slaget. En slik problematikk bekreftes av Eskil Følstad. Følstad understreker at man alltid må prioritere enkelte utvalgte elementer i formidlingen, ettersom SNK ikke makter eller har ressurser til å dekke alt (samtale med Eskil Følstad 13.4.07:33.20). Ser man på samspillet mellom formidling og kulturpolitikk på Stiklestad kan det virke som om et nasjonalt og vitenskapelig perspektiv lettest ville finne støtte hos de som fordeler midlene. Valget av et slikt perspektiv vil passe godt sammen med mandatet og rollen SNK har blitt tildelt som knutepunktinstitusjon. Samtidig korresponderer en slik vektlegging med ideen om at alle elementene på Stiklestad i essens forteller om det samme, i en eller annen form, nemlig Olavsarven.

Gjennom formidlingen og formidlingsstrategien på Stiklestad i dag kan vi se hvordan det som fremheves som homogent og bestandig er et resultat av en prosess hvor noe velges bort og annet fremheves. I beskrivelsen i kapittel 2 kommer SNKs forhold til fortiden frem på flere måter: Spelet, fokus på opplevelse, formidling av historie og bruk av ulike vitenskapelige disipliner. Formidlingen er dermed preget av polyfoni. Vi må kunne anta at brukerne og lokalbefolkningen er de som skaper grunnlaget for den legitimiteten denne formidlingen har. Samtidig kan vi nok også anta at benyttelse av kildekritikk, vitenskapelige teorier og støtte fra sentrale aktører har gitt formidlingen en ytterligere dimensjon av

autentisitet. Som vist i forrige kapittel kan vitenskapeliggjøring av kultursektoren best forstås i sammenheng med utviklingen av kulturpolitikken på 1990-tallet. Et viktig begrep i denne sammenhengen er kulturarv. Som vi vil se litt senere kan koblingen til vitenskapen føre til et bilde av det som formidles som noe objektivt og uforanderlig. Et slikt syn kan skape problemer når det gjelder hva det er som skal formidles. Spelet har ikke blitt lagt ned etter at SNK ble dannet, men det har samtidig blitt nedvurdert som kilde til fortiden: Verken innholdet eller formen til spelet faller inn under en historievitenskapelig fortidsforståelse. En slik holdning kan skyldes behovet for å knytte formidlingen til SNK til vitenskapelig historieformidling. Ved en slik formidling kreves objektivitet og kildekritikk. Likevel representerer kanskje arrangement som Bygdadagen og spelet en mer allmenn bruk og forståelse til fortiden. I slike arrangement virker det som om fleksibilitet, innhold og opplevelse er viktigere enn vitenskap og autentisitet. I begge tilfellene, både det vitenskapelige og det opplevende, skaper fortellingene en mening og fortolker utvalgte elementer inn i en nåtidig kontekst. Historie og naturalisering bidrar altså med legitimitet til fortellingen. Et viktig poeng i denne sammenhengen er hvordan SNK fremhever at de formidler én fortelling til tross for at fortellingen er polyfonisk.

Som nevnt ovenfor må SNKs forhold til fortiden ses i sammenheng med utviklingen av kulturarvsbegrepet og samarbeid med politiske aktører. Kulturarvsbegrepet har med andre ord lagt føringer på hvordan aktører innen kultursektoren ser på seg selv og sin rolle i samfunnet. Som Bernard Eric Jensen skriver i artikkelen ”At forvalte kulturarv – en identitetspolitisk arbeids- og kampplads” (2006), har begrepet fått stor betydning i politikken i Skandinavia selv om det ikke ble tatt i bruk før på 1980-tallet. Samtidig påpeker Jensen at begrepet har flere betydninger: En spesiell evne til å fremstå som materielt og immaterielt samt normativt og deskriptivt samtidig. Kulturarv i entallsform virker også som en stedfortreder for begrep som nasjonen, folket eller det nasjonale når begrepet benyttes i den politiske diskursen. Ut fra Jensens perspektiv fremstår kulturarvsbegrepet som et begrep: ”som kan bringe det nationale folkefællesskab på banen uden at skulle gøre brug af ord som 'folket', 'nationen' eller 'det nationale’” (Jensen 2006:54ff). Begrepet kulturarv fremstår dermed som et politisk korrekt begrep i den politiske diskursen om nasjonal identitet. En slik bruk av begrepet ses også i stortingsmelding 61 og i utviklingen av kulturpolitikken: Kultursektoren skal nå verne vår kulturarv for fremtiden og implisitt bidra til å definere fellesskapet. Ut fra en slik beskrivelse kan kulturarvsbegrepets ønskede funksjon forstås som nasjonaliserende. Historikeren Peter Aronsson påpeker noe lignende i artikkelsamlingen *Demokratisk kulturarv? Nationella institutioner Universella värden Lokala praktiker* (2006).

I sin artikkel peker Aronsson på hvordan dagens nasjonale institusjoner søker en ny base for sin nasjonale legitimitet. Et veldig viktig moment er hvordan kulturarvsdebatten kan forstås både gjennom begrep og praksis. Kulturarvspolitikken styrer hva som skal formidles; hva som er kulturarv. Samtidig mener Aronsson at en institusjonell og akademisk praksis kan komme i konflikt med en mer deltagende og lokal praksis (Aronsson 2006:1ff). Aronsson setter dermed kulturarvsbegrepet i sammenheng med en demokratisk kulturpolitikk. Bernard Eric Jensen viser på samme måte som Aronsson hvordan begrepet kan ha flere dimensjoner samtidig og benyttes ulikt av forskjellige grupper. Flere av de trekkene som nevnes ovenfor kan man nettopp observere på Stiklestad: Kulturarvsbegrepet utgjør viktig del av SNKs argumentasjon og i deres dialog med nasjonale og lokale aktører. Spørsmålet som kan stilles er hvorfor kulturarvsbegrepet fremstår som viktig og hvilke konsekvenser bruken av et slikt begrep har for den lokale forståelsen av fortiden. Med andre ord er det spørsmål om hva som er vår kulturarv og hvem er det som skal avgjøre arvets innhold.

Bjarne Hodne sier i sin bok at den norske kulturarven har bred basis og ulike røtter. Kulturarv må ifølge Hodne forstås som det et folk har overtatt av kultur fra foregående generasjon og som fungerer som en felles referanseramme i nåtiden (Hodne 2002:11). En slik definisjon forholder seg ikke til det problematiske med begrepet ettersom det ikke gir et klart svar på hva kultur og røtter er, men gir samtidig et innblikk i hvordan aktører ofte forholder seg til kulturarv; som noe vedvarende og noe som kan virke uforanderlig. Nettopp evnen til å fremstå som et objekt og noe som kan studeres i form av bestemte kulturelement kan være en viktig nøkkel til å forstå kulturarvsbegrepet. Begrepet fører til et perspektiv på kultur som et stoff. Antropologene Richard Handler og Jocelyn Linnekin har sett på hvordan tradisjonsbegrepet har vært preget av et lignende perspektiv. I artikkelen "Tradition, Genuine or Spurious" (1984) ser de to forskerne på forståelsen av tradisjonsbegrepet. Poenget til Handler og Linnekin er at tradisjonsbegrepet i dag både har er en fornuftsmessig og en vitenskapelig kategori. Problemet med en dobbel kategorisering er at den skaper vanskeligheter i forståelsen av hva tradisjon er. Tradisjon blir fornuftsmessig sett på som en samling nedarvede skikker og trosformer. Et slikt syn fører til at tradisjon fremstår som noe kontinuerlig. Tradisjon kan ut fra et slikt perspektiv overlevere ideer og holdninger over tid, som igjen kan benyttes ideologisk. Synet på tradisjonen blir samtidig farget av vitenskapens tolkning av begrepet. Som Handler og Linnekin påpeker har det her vært vanlig å forstå tradisjon ut fra dikotomien tradisjon og modernitet. Å beskrive tradisjon ut fra "ny" og "gammel" fører til et naturalisert syn: Tradisjon betraktes som et fast og avgrenset objekt som har visse egenskaper. Disse egenskapene gir muligheten til å differensiere mellom nye og

gamle tradisjoner. Ut fra et atomistisk paradigme blir tradisjon, og det som konstituerer tradisjon, sett på som avgrensede deler. Delene blir igjen tillagt en egenskap som gjør dem frigjort fra vår forståelse av delene; de eksisterer i kraft av seg selv. I sum sies disse trekkene å utgjøre en tradisjon. En vitenskapelig forståelse av tradisjon blir i en slik sammenheng å identifisere og beskrive de vesentlige egenskapene til kulturtrekkene. Handler og Linnekin mener at en slik forståelse fortsatt finnes innenfor en vitenskapelig og fornuftsmessig forståelse av tradisjon. Det naturaliserte synet på tradisjon som avgrenset, bundet og overført uforandret gjennom tid, kan spores tilbake til 1800-tallet. Et slikt naturalisert perspektiv er koblet sammen med et organisk syn på tradisjon: Tradisjoner vil vokse og forandre seg, men kjernen i tradisjonen vil forbli den samme. En konsekvens av et slikt organisk og naturalistisk perspektiv fører til at kulturelement blir forsøkt bundet i tid og rom (Handler og Linnekin 1984:273f). Gjennom å bruke lærdommen fra Handler og Linnekins analyse av tradisjonsbegrepet på kulturarvsbegrepet kan man observere flere likhetstrekk. Begge begrepene benytter blant annet både vitenskapelige kategorier og fornuftskategorier. Begrepene gir også et inntrykk av at kultur eller tradisjon er en sum av flere deler og at visse uforanderlige kjerneelementer overføres fra en generasjon til den neste. Gjennom naturalisering fremstår tradisjon og kulturarv derfor som allmenngyldige og uforanderlige. Samtidig blir kulturelement bundet til en gitt tid og et gitt sted. Begrepene kan dermed brukes i argumentasjon for hvordan man skal forstå fortid og identiteten i nåtid. Ut fra Mary Douglas blir kulturarvsbegrepet en analogi som peker tilbake på hvilke kategorier som gjelder under identitetskonstruksjon. Objektiveringen av subjektive kulturtrekk strukturerer dermed individenes selvforståelse. Ifølge Berger og Luckmann benyttes resultatet i individenes sosialiseringsspross.

Som folkloristen Torunn Selberg skriver i antologien *Historien in på livet* (2002), handler tradisjon om fortidens plass i nåtiden eller om sammenhenger mellom fortid og nåtid (Eriksen, Garnert og Selberg (red.) 2002:12ff). En slik beskrivelse passer godt inn i hvilken rolle kulturarvsbegrepet spiller i dagens politikk; kulturarv skaper sammenhenger og gir dem legitimitet og makt. På midten av 1800-tallet var innsamling av eventyr og ballader et ledd i å skape et felles nasjonalt grunnlag. Utvalgte kulturelementer ble av folkeminneinnsamlerne sett på som levninger fra middelalderen (Hodne 1998:204-209). Middelalderen ble av historikere og forskere sett på som Norges gullalder; den perioden som ble brukt som et mål for nåtiden. Bjørnsons bruk av Stiklestad og Olav Haraldsson i sin politiske agitasjon må forstås ut fra et slikt perspektiv. Øystein Sørensen påpeker at Bjørnson var sterkt påvirket av forskningen til både Peter Andreas Munch (1810-1863) og Ernst Sars (1835-1917). Sars' og

Munchs forskning så nettopp på fortid og kultur som elementer som grep inn i vår tid. Fortiden måtte sådan benyttes i forståelsen av samtiden og ligge til grunn for fremtiden. Bjørnsons strategi må også tas med i betraktningen når han benyttet seg av perspektivene til Sars og Munch. For å få gjennomslag for sitt nasjonaliseringsprosjekt var Bjørnson avhengig av resonans hos befolkningen (Sørensen 1997: 14ff). Bjørnsons synspunkter var formet i et samspill med aksepterte idéstrømninger og holdninger i samtiden.

Etnologen Bjarne Stoklund beskriver i innledningen til antologien *Kulturens nasjonalisering. Et etnologisk perspektiv på det nationale* (1999) prosessen når en bestemt kultur gjøres nasjonal; den kulturelle nasjonaliseringen. Utvalgte kulturelementer blir gjort til bærere av nasjonale budskap og retter seg inn etter nasjonale skillelinjer (Bjarne Stoklund (red.) 1999:7ff). Tradisjon og fortid kan således fylle en ideologisk funksjon, noe som kommer tydelig frem i bruken som innbefatter Stiklestad og Olav Haraldsson opp gjennom tidene. Gjennom å legge arrangementer og hendelser til Stiklestad har blant andre Venstre og NS satt sin egen aktivitet inn i en sammenheng med et allerede eksisterende symbol. Som Mette Skougaard beskriver i kapittelet "Ostenfeldgården og den dansk-tyske strid om den nationale arv" (1999) har også museer blitt bruk aktivt for å fremme visse kulturelementer i en politisk diskurs. En slik bruk har vært spesielt utbredt i områder hvor det har vært uenighet om en stats grenser. I slike tilfeller har aktører ofte benyttet seg av museer for å fremheve byggeskikken, eller andre kulturelementer, for å bevise områdets etniske og statlige tilhørighet (Skougaard 1999:158ff). På mange måter kan det virke som om spelet og Olav Haraldsson, sammen med folkemuseet, har fått en tilsvarende rolle på Stiklestad. I tillegg til å definere hva det vil si å være norsk, har elementene også skapt en mulighet til å forklare og forsvare de strukturene vi finner i samfunnet, som stat og kirke.

Kulturarvsbegrepet har på mange måter overtatt for den etniske og essensialistiske argumentasjonen man kunne finne i nasjonsbyggingen på 1800-tallet. Kulturarvsbegrepet må også først og fremst forstås ut fra en nasjonal kontekst; en kulturell nasjonalisering. En slik nasjonalisering er derimot ikke en avsluttet prosess. Et eksempel på at prosessen fortsatt finner sted er når kulturarvsbegrepet blir brukt lokalt. Torunn Selberg skriver at kulturarvsbegrepet gir en mulighet til å sette et sted inn en nasjonal sammenheng og skape en ny forståelse av den lokale identiteten i forhold til en nasjonal identitet (Selberg 2006:116ff). Som vist tidligere fører prosessen til at visse elementer velges ut og fremheves som viktig for fellesskapet, men i en lokal kontekst. Med andre ord handler det om en hegemonistrid, en kamp om begreper, symboler og honnørord som finner sted både lokalt og nasjonalt. Fortiden spiller en viktig rolle i en slik hegemonistrid ettersom den benyttes for å gi en naturlig

forklaring på eksisterende eller ønskede tilstander. Bruken må forstås ut fra argumentasjonen om samfunnsgoder og makt. Synet på kultur og fortid oppfattes med andre ord fortsatt atomistisk, både innen politikk, vitenskap og hos folk flest. Innen disipliner som studerer kultur forstås kultur som et resultat av en prosess, og ikke som et uforanderlig stoff. Samtidig evner ikke mange aktører og forskere å gå ut over de kategoriene som for eksempel kulturarv skaper. Med andre ord kan det virke som aktørene mangler alternative begrep for å forklare identitet og kultur. Det er kanskje nettopp spørsmål rundt grunnlaget for en nasjonal identitet som har gitt oppblomstringen av kulturarvsbegrepet innen politikken. En parallell utvikling til jakten på identitet har vært en økende kommersialisering av kultursektoren.

Kulturarvsbegrepet har dermed blitt et viktig begrep i dagens kulturpolitikk hvor fokus på inntjening og nedslagskraft har økt betraktelig.

Flere av kulturelementene i den norske kulturarven passer inn i SNKs formidling. Vi kan anta at en slik felles symbolbruk bidrar til å styrke SNKs formidling og formidlingens legitimitet. Sammenfallet i verdier og symboler skyldes blant annet Stiklestads rolle i tidligere nasjonsbyggings- og identitetsprosjekt men er nok også resultat av en tilpasningsprosess. Beskrivelsen av bruken og forståelsen av kulturarvsbegrepet ovenfor viser at begrepet har vært viktig i dialogen mellom det lokale og det nasjonale. Begrepet har blitt en viktig del i argumentasjon for midler og gir definisjonsmakt i spørsmål om hvilke verdier som skal formidles. En slik seleksjon skaper en bedre grobunn for kommersiell utnyttelse. Utviklingen kan nok antas å ha en forsterkende effekt på synet på kultur som objekt. Samtidig kan man spørre seg selv om kommersialiseringen undergraver politikernes fremstilling av identitet, og dermed skaper en arena for lek. Et viktig poeng blir å se hvordan kulturarvsbegrepet er et kulturprodukt i vitenskapelig forkledning. Spørsmålet er om det kulturarvsbegrepet som benyttes på nasjonalt plan faller sammen med forståelsen og bruken begrepet får lokalt. Svaret på et slikt spørsmål er noe som kan observeres på Stiklestad. Kulturarvsbegrepet har nemlig havnet i bakgrunnen etter hvert som SNK har utviklet sin posisjon. SNK benytter heller begrep som Olavsarv; et eksempel på prosessen som Selberg beskrev ovenfor.

Olavsarv

Begrepene kulturarv og Olavsarv har flere likhetstrekk, både når det gjelder selve begrepet og når det gjelder innhold. Skillet mellom de to ligger i Olavsarvbegrepets lokale karakter: Begrepet har benyttet seg av det universelle og nasjonale gjennom ordet arv og innholdet, men flyttet bruken og forståelsen ned til det lokale og partikulære. For SNK har omtolkningen ført til at man har klart å gå et skritt lengre enn kulturarvsbegrepet; begrepet omhandler nå en

konkret person i fortiden. En slik konkretisering fører til at SNK i enda større grad kan fremheve og utnytte det partikulære kommersielt og i lokal agenda. Til Trønder-Avisa (TA) utalte Raaen: ”Arven etter Hellig Olav er med og skaper kultur og gode tider for reiselivet, både lokalt og i andre land” (Trønder-Avisa 13.1.2006). I uttalelsen henviser Raaen til makt- og naturforholdene i området rundt Stiklestad som førte til at Olav Haraldsson reiste til akkurat Stiklestad. Uttalelsen refererer også til hvordan SNK mener at hendelsen fikk konsekvenser både nasjonalt og internasjonalt. Raaen mener et slikt perspektiv kan belegges gjennom utbredelsen av navnet Olav, Olavskulten, myter, legender og kirkens bruk av St. Olav. Legendene, tradisjonene og pilegrimsrutene som oppsto underbygger ifølge Raaen en slik utvikling. Raaen konkluderer videre med følgende:

.. har Olavsarven ført til at Stiklestad har blitt en motor for fire museer, klostre og minnesteder, spredning av kunnskap og kultur. Det som skjedde for tusen år siden tilfører fortsatt samfunnet vårt verdier, både på det åndelige og det verdslige plan .. (Trønder-Avisa 13.1.2006).

Olavsarven bidrar ifølge SNK til den politiske, kulturelle og museale utviklingen i området. Gjennom beskrivelsen av Olavsarven fremstår den som en synkretisering av alle hendelsene som har funnet sted i tidsrommet fra 1030 til nå, og at det skapes kontinuitet. Ved å benytte de samme virkemidlene som brukes i kulturarvsbegrepet skaper Olavsarven en naturlig årsaksforklaring og sammenheng mellom dagens forhold og fortidige hendelser. Begrepet representerer og bekrefter i dag hvorfor og hvordan Stiklestad og Slaget er et nasjonalt symbol på en norsk og kristen stat. Kulturarvsbegrepet fremstår som snudd på hodet i en slik sammenheng: Det lokale kommer først. Debatten om ”NS-bauten” har også blitt brukt til å aksentuere Stiklestad som et partikulært sted av SNK. Bauten var et ledd i et større propagandaprogram og del av Nasjonal Samlings bruk av Stiklestad og Olav Haraldsson under andre verdenskrig. I forbindelse med NSs 10-årsjubileum i 1944 fikk billedhoggeren Wilhelm Rasmussen oppdraget med å utforme et nytt anlegg der hvor olavsstøtten sto. Anlegget besto av et trappeanlegg, en brystningsmur med et relieff av scenen hvor Olav Haraldsson får sitt banesår og en 9 meter høy bauta. Bauten var preget med et solkors samt en innhugd strofe fra Per Sivles dikt *Tord Folessen*: ”Mannen kan siga. Men merket det må. I Norig si jord. Som på Stiklestad stå” (Raaen 2006). Handlingen kan ses i sammenheng med ønsket om å trekke et likhetstegn mellom Olav Haraldsson og NS-leder Vidkun Quisling; som førere for det norske folk. NS-bauten ble fjernet av lokalbefolkningen i 1945 og olavsstøtten ført tilbake. Bauten har vært en underkommunisert del av fortellingen om Stiklestad frem til nylig. I 2005 uttalte derimot den tidligere styrelederen ved SNK, Marvin Wiseth, at man

burde grave opp bautaeen. Wiseth mente at bautaeen kunne vise farene ved at et symbol faller i gale hender (Adresseavisen 4.11.2005). En lengre debatt utviklet seg etter Wiseths utspill og kuliminerte i SNKs konferanse "Minnesteder, hva og hvorfor, og for hvem" den 9. og 10. november 2005. Selv om SNK og Raaen la debatten rundt en mulig oppgraving av NS-bautaeen død i februar i 2006, forsvant ikke temaet. Bautaeen har blant annet fremhevet SNKs rolle som historieformidler, og Stiklestad som et minnested, i mediene. I sammenheng med diskusjonen rundt hvordan SNK ville formidle historien om NS-bautaeen uttalte Raaen følgende ovenfor TA: "Ingen andre steder i Europa har man vært borti lignende problemer før: Hvordan skal man fortelle om Nasjonal samlings (NS) forsøk på å okkupere et nasjonalt symbol som Stiklestad" (Trønder-Avisa 13.4.2007). Gjennom ytringen blir Stiklestad fremhevet som unikt når det gjelder hva det formidler. Samtidig setter utsagnet Stiklestad i sammenheng med andre verdenskrig. Formidlingen fremhever dermed Stiklestad lokalt og internasjonalt; som et partikulært og universelt sted på en gang.

Samtidig som Olavsarven har satt Stiklestad inn i en universell og nasjonal sammenheng har altså begrepet blitt ført inn i en lokal diskurs, om enn politisk og vitenskapelig, diskurs. En slik diskurs rundt Olavsarvbegrepet, og dets innhold, fant sted i avisene i Trøndelag i 2006. I perioden mellom 27. februar og 24. april ble flere kronikker om Olavsarven trykket i Adresseavisen. Debatten ble startet av Fylkesordføreren i Sør-Trøndelag Tore Sandvik og hans kronikk "Olavsarven løfter Trøndelag" (2006). Sandvik skrev her at Olavsarven var en viktig komponent innenfor flere felt: Som utgangspunkt i et politisk samarbeid over fylkeskommunale grenser. Mer nøyaktig for å styrke Trondheim og Trøndelag som et åndelig og kirkelig tyngdepunkt. Samarbeidet kunne benyttes i arbeidet med å få kirkeadministrasjonen til Trondheim. Videre mente Sandvik at Olavsarven var viktig i utvikling av næringsliv, reiseliv og kulturproduksjon gjennom pilegrimsreisende og festivaler. Olavsarven kunne ifølge Sandvik også virke som råvare for verk som styrket lokal historiebevissthet og nasjonal identitetsbygging (Sandvik 2006:20). Sandviks ambisjon med Olavsarven kan kokes ned til turisme og arbeidsplasser til fylket. Samtidig viser Sandviks syn på historiebevissthet og identitetsbygging hans syn på historiebruk; som et middel for å legitimere og fundere identitet.

Reaksjoner på Sandviks uttalelser lot ikke vente på seg. En uke senere kom historiker og journalist Bernt Grans kronikk "Fylkeskommunal motreformasjon" (2006) på trykk i Adresseavisen. Gran påpekte en naiv og ignorant tilnærming til historien i Sandviks bruk av Olavsarven. Grans reaksjon må forstås ut fra de perspektivene som ligger til grunn for moderne historiedidaktikk: Kildekritikk, objektivitet og varsomhet ovenfor anakronistiske

tolkninger. Gran mente videre at Sandviks fremstilling av Nidaros rolle i pilegrimstradisjonen og helgendyrkelsen var et eksempel på hvordan myte ikke gir kunnskap, men stjeler historien. Mytebegrepet er her fremstilt som det motsatte av historiebegrepet; noe falskt og usant. Gran uttalte ”'Olavsarven' er ullent og vagt begrep på linje med myten om julenissen ..” (Gran 2006:18). Som representanter for to motsatte fløyer kan man se hvordan Gran og Sandvik forholder seg ulikt til bruken og forståelsen av fortiden; Gran som historiker og Sandvik som politiker.

Berit Lånke var den neste som tok del i debatten med kronikken: ”Olavstradisjon i utvikling” (2006). Som prest og styreleder i Pilegrimtours AS forsvarte Lånke Sandviks ønske om å trekke opp gamle pilegrimsveier. Ifølge Lånke var det var snakk om å forvalte en arv som fortsatt er viktig for den kulturelle identiteten: ”St. Olav er ikke en glemt middelalderhelgen, men et eksempel til etterfølgelse for mennesker i dag.” Samtidig avskriver Lånke Grans påstand om at Olavsarven er en myte gjennom å peke på: ”.. hvor mye den reelle historien om Olav den Hellige og legendene om ham har betydd for folk i Nord-Europa” (Lånke 2006:18). Tradisjonene og arven som kommer fra Haraldsson må ifølge Lånke tolkes i nåtiden for å gi mening slik at de kan benyttes av dagens kirke. Spørsmålet blir da om Lånke mener at spørsmål rundt Olavsarvens sannhetsgestalt bortfaller ettersom arven har hatt en betydning for folk flest. Et annet relevant spørsmål er hvorvidt Lånke referer til personen Olav Haraldsson, eller symbolet Olav den Hellige. Den førstnevnte passer nok dårligere inn i dagens kirke enn symbolet, som kan forstås som en nytolkning på samme måte som Handler og Linnekins tradisjonsbegrep. I så fall faller kontinuitet ut av Lånkes argument.

Videre i debattrekken kom historikeren Magne Njåstads kronikk ”Fylkeskommunal pølsebu” (2006) som også kritiserte Sandviks historiebruk og hans sammenblanding av politikk og religiøsitet. En arv eller en tradisjon som råmateriale, til historiefaget eller for å konstituere identitet, vil kun føre til ”.. en historisk rekonstruksjon uten begrunnelse.” En slik bruk av nasjonale ikoner og konstruerte myter som redskap i identitetsbyggingen burde ikke være uproblematisk ifølge Njåstad (Njåstad 2006:18). Hovedargumentet hos Njåstad er nettopp anakronismen mellom dagens bruk og forståelse av Olavsarven og de verdier som blir tillagt fortiden. Det er i en slik sammenheng interessant å se at en annen historiker ikke uttrykker en samme bastanhet. I kronikken ”Olavsarven som gave til oss alle” (2006) påpeker Rolf Grankvist at Olavstradisjonen i dag ikke er en historisk rekonstruksjon men må ses på som et kulturprosjekt. Grankvist forsøker gjennom en slik argumentasjonen å fjerne det problematiske forholdet mellom myte og historie:

.. det viktige her er en målrettet gangsti i Guds frie natur hvor alle, uansett tro, til tider kan følge en gammel kildebelagt veg, som pilegrimer trolig har gått på. Den folkelige Olavstradisjonen med korsbakker, Olavskilder osv. finner vi også disse stiene (Grankvist 2006:18).

Grankvist tolkning av begrepet faller derimot ikke i god jord hos historikeren Tore H. Vigerust. I sitt innlegg i Adresseavisen kritiserer Vigerust Grankvists perspektiv for enten å være politisk motivert eller preget av for dårlig kildekunnskap. Gjennom å sitere blant andre Olav Bø påpeker Vigerust hvordan Olavskulten og Olsokfeiringen har vært en realitet. Vigerust påpeker også, med å henvise til tradisjonsstoffet som Olav Bø viser til, hvordan Olavsarven levde i beste velgående i århundrene etter reformasjonen. Vigerust avslutter innlegget med: "Tore O. Sandvik vil ikke ha problemer med å finne faglig støtte for sin visjon" (Vigerust 2006:25). Det er interessant å se hvordan Olav Bø blir trukket frem av Vigerust. Boken som det refereres til er Bøs studium av Olavstradisjonen i et kirkelig og folkelig perspektiv (Bø 1955). En folkloristisk studie fra 1950-tallet brukes på denne måten i en argumentasjon i for hvordan fortiden skal benyttes i nåtiden. Samtidig setter Vigerust et likehetstegn mellom Olavstradisjonen og Olavsarven, noe som ikke er en selvfølge. En slik handling bidrar til å gi et bilde av kontinuitet av innholdet i begrepet uten at det skal være noe grunnlag for en slik påstand.

Debatten viser hvordan flere begrep og perspektiv benyttes om hverandre og ofte uten at man egentlig begrunner valget av begrep, perspektiv eller argumentasjon. Vår forståelse av fortiden, og hvilken rolle denne skal spille er tydeligvis ikke forhåndsdefinert. Samtidig er grensene for hvordan en arv eller begrep skal kunne brukes utydelige. Ifølge Raaen og Skevik opplevde SNK kommentarene og betraktningene i debatten rundt Olavsarven som respektløse. I tillegg til å skrive kronikken "Olavsarven og Stiklestad" (2006) arrangerte SNK derfor et onsdagstreff spesifikt om Olavsarven. På treffet ble det fortalt at SNK anså seg selv som en sentral arving av Olavsarven og at SNK hadde et nasjonalt ansvar for å videreføre arven: En tusen år gammel tradisjon og kulturell arv. Olavsarven måtte ifølge Raaen og Skevik tolkes av SNK. Selv om det ikke finnes en fasit for en slik oppgave, må Olavsarven stadig revurderes, forsterkes og gjeninnsett; en oppgave som var spesielt viktig når begrepet ble utsatt for trussel gjennom andre tolkninger (Onsdagstreff 31.1.2007). I kronikken, som det siste innlegget i debatten, definerte Raaen og Skevik Olavsarven som følgende:

A: Summen av element som kan knyttes opp til Haraldssons liv og død

B: Summen av element som kan knyttes til konsekvensene av Haraldssons liv og død; alt etter 1030 (Onsdagstreff på Stiklestad 21.01.07; Raaen og Skevik 2006:18).

Spørsmålet er om en slik definisjon gjør det lettere å forholde seg til begrepet. Begrepet gir ikke et klart svar på hvordan man skal forholde seg til fortiden. Definisjonen kan derimot heller virke mer mytologiserende og som middel i et kulturelt prosjekt. Grunnen for en slik mytologiserende effekt er at Olavsarvens innhold er en synkretisering en utvikling på nesten 1000 år. Begrepet skaper derfor en kontinuitet ettersom utviklingen forklares ut fra Slaget og Olav Haraldsson. Utydelighet i definisjonen kan nok samtidig virke til fordel for SNK som unngår konflikt med alle de andre som krever en del av Olav den Hellige; universell og partikulær på en og samme tid. Fra sentrale politikere hold har Olavsarven blitt et viktig element, ettersom SNK har fått et nasjonalt ansvar for å forvalte og formidle denne. SNK har samtidig bidratt til en slik forståelse med sin egen definisjon av Olavsarven. SNK mener at Olavsarven skal være et grunnlag for næringsutvikling og identitetsbygging:

.. heller konsentrere identitetsbygging, reiselivsutvikling osv. på elementer fra vår egen tid? Vi mener ikke det. I så fall blir denne delen av vår historie ytterligere underkommunisert i både skoleverket og i samfunnet ellers (Raaen og Skevik 2006:18).

Samtidig kan man lese i en avisartikkel i Trønder-avisa hvordan SNK-direktør Turid Hofstad påpeker at Olavsarven ikke er en statisk størrelse, men et resultat av at man fokuserer på ulike elementer på til ulike tider. Utsagnet kom i sammenheng med kritikken av en ny versjon av spelet sammen 2007: I oppsetningen valgte regissøren Stein Winge å fokusere på at Olav Haraldsson ikke var hellig før etter Slaget og sin død (Trønder-Avisa 24.7.2007). Gjennom ytringene ovenfor kan man se hvordan SNKs bruk og forståelse av Olavsarven både er historisk, mytisk og dynamisk. Dette betyr at Olavsarven er et objekt, normativ og foranderlig på samme tid. Olavsarven fremstår dermed med et Janusansikt. Dobbelheten virker ikke å ha noen videre innvirkning på formidlingen, men en slik sjonglering fører også til at formidlingen får kraft av historien og omvendt. I et slikt tilfelle hjelper det lite å si at Olavsarven er et resultat av en dynamisk prosess. Paradokset skyldes at elementene som benyttes fremstår som uforanderlige sannheter og utvelgelsen et resultat av en prosess som folk fleste ikke får ta del i.

Som beskrevet under Formidling, mente Skevik at det var viktig å tilpasse formidlingen til lytteren slik at SNK kunne nå flere. Hvorfor SNK skulle ønske en slik utvikling må ses i sammenheng med de målene som er satt for institusjonene og tanken om at Olavsarven setter fortidens hendelser i sammenheng med det samfunnet vi har i dag. Et slikt utsagn kan antyde et syn på innholdet i formidlingen som altomfattende. Hvis Olavsarven er SNKs ontologi, læren som omfatter tingenes eksistens, kan for eksempel folkemuseet også få

rolle som formidlingsarena av Olavsarven. Hvis SNK samtidig ser på det som formidles som et objekt vil et slikt perspektiv få konsekvenser: Fortellingen vil ekskludere noen og inkludere andre samtidig som den vil naturalisere dagens tilstand som en konsekvens av handlinger i fortiden. Spørsmålet blir da: Hvem er det som skal avgjøre om formidlingen skal benyttes slik? Hvem som skal inkluderes eller ekskluderes? Er det virkelig er slik at fortiden kan benyttes som en kausalforklaring dagens forhold og samfunn? Utsagnet kan også være nyttig for å forstå hvordan formidling kan tilrøver seg mening; alle avdelingene under SNK blir en arena for Olavsarv i et slikt perspektiv. Alle virkemiddel, fra spel til vitenskap, kan da benyttes i formidlingen. At en slik manøver er mulig skyldes nok nettopp det naturaliserte kulturelementets evne til å bli nasjonalisert, eller i mangelen av bedre begrep; ontologisert.

Stiklastadir, middelaldergården som Følstad beskrev i kapittel 2, er en annen del av formidlingen som har en lignende dobbelhet som Olavsarven. Prosjektet er et av de nyeste i SNKs formidlingsstrategi og kan kanskje avdekke de perspektivene som ligger bak SNKs strategi. I sitt arbeid med Stiklastadir ønsker Eskil Følstad å gi et innblikk i livet under middelalderen og vikingtid. Gjennom utstillinger og publikumsdeltagelse skal museet sette livene til besøkende i perspektiv. Målet er at de besøkende bedre skal forstå seg selv, og samfunnet de lever i, gjennom å studere hvordan det har vært før. Gjennom kontrasten mellom samfunnet i dag og hvordan det var for 1000 år siden mener Følstad at de besøkende kan få mer forståelse for dagens tilstand. Kunnskap om tilstanden og hendelsene rundt Olav Haraldssons liv, også en del av Olavsarven, vil ut fra slikt perspektiv kunne gi viktig selvinnsikt for de som lever i dag. Følstad mener samtidig at de besøkende ikke kan lære seg noe om fortiden uten å tenke over dagens tilstand. Det å forholde seg til fortiden blir dermed en måte å sette ting i perspektiv på. Følstad mener at de besøkende blir utfordret av utstillingen gjennom å vise hvordan ting var. Samtidig får de en kontrast som kan brukes på nåtidige forhold som politikk, skole og lovverk og så videre. SNK kan med andre ord velge hvilke deler som skal formidles. Forholdet til fortiden og formidlingen er for Følstad et refleksivt verktøy som gir innblikk i vår egen tid. Det kan virke som om Følstad mener spørsmål om autenticitet faller bort i et slikt tilfelle og at opplevelsen skaper muligheten for å finne svar på hvordan tingene bør være ved å sette egen historie, kultur og liv i perspektiv (samtale med Eskil Følstad 13.4.07:33.20). Et refleksivt perspektiv kan derimot bli problematisk ut fra begrepet som Olavsarv og kulturarv: Hvordan kan Stiklastadir ”gjenskape” fortiden for å kontekstualisere nåtiden og samtidig hevde at Olavsarven har tilknytning til Olav Haraldsson og kristningen av Norge? Autenticitet blir i så fall noe SNK kun kan strebe etter og kun forvente et inntrykk som kanskje stemmer med det som har vært.

Målet blir i så fall å skape mulighet for refleksivitet og endring. Konsekvensen av et slikt syn på ekthet vil måtte føre til en relativisering som krever at fortidsforståelsen må ses ut fra konteksten og at fortiden i seg selv nettopp får rolle som verktøy for å se seg selv i perspektiv. Synet på fortiden blir dermed et produkt av kontekst og kultur noe Eskil Følstad mener Olavsarven er. Samtidig benyttes begrepet noe ulikt som begrep i ulike sammenhenger. Det viktige for Følstad blir refleksivitet, korreksjon, gode opplevelser og fortidsforståelse for de som tar del i eller benytter formidlingen. Gjennom et slikt perspektiv mener Følstad at man kan bekjempe en kronologisk, evolusjonistisk utviklingshistorie og troen på at nåtiden til en hver tid er på topp (samtale med Følstad 51:10). En slik refleksiv holdning kan sies å være positiv et positivt syn på fortiden. Problemet er imidlertid hvordan Olavsarven samtidig fremstår som et singulært og objektivt kulturelement i store deler av formidlingen.

Institusjoner og fortid

I kapittel to ble SNKs utgangspunkt og utvikling beskrevet. Denne utviklingen kan beskrives som en bevegelse fra en dialog mellom grasrot og nasjon til en dialog mellom SNK og stat. Begrunnelsen for at en slik bevegelse kan observeres er overgangen fra et dugnadsbasert til et profesjonalisert Stiklestad. Utviklingen har funnet sted både i hva som formidles og hvordan denne formidlingen finner sted. I dette kapittelet har jeg forsøkt å peke på begrep i kulturpolitikken. Begrepene, og hvordan de brukes, fremstår som indikatorer på hvordan politikere og institusjoner forholder seg til fortid. Gjennom bruken av begrepene tar altså SNK del i en utvelgelsesprosess og i en dialog med andre nivå. Utvelgelsesprosessen gjelder spesielt Olavsarvbegrepet, som er et mer lokalt begrep. Gjennom sin formidling bidrar samtidig SNK til at innholdet i begrepet fremstår som uforanderlig. Det interessant å spørre seg selv hvordan SNK gjennomfører en slik prosess.

Som beskrevet ovenfor har SNK klart å knytte Stiklestad og Olavsarvbegrepet til det lokale, partikulære og universelle. Nøkkelen til en slik evne er benyttelsen av en konkret person i fortiden; Olav Haraldsson. Gjennomføringen av en slik prosess er derimot ikke noe bruken av begrepet alene kan forklare, men må forstås som et resultat av et samspill. En viktig komponent i samspillet er SNK som institusjon, og de mekanismene en slik institusjon representerer. I innledningen av oppgaven presenterte jeg med hjelp av Mary Douglas hva en institusjon er. Institusjoner bidrar blant annet med å gjøre verden forståelig og håndterbar for individer gjennom klassifikasjoner og kategorier. Deretter gis medlemmene av institusjonen et sett med analogier som de kan benytte i utforskningen av verden. For å ha mulighet for å gjennomføre en slik oppgave trenger institusjonen legitimitet. Douglas hevder at alle

institusjoner som skal bestå trenger å bli legitimert gjennom å funderes i naturen og i fornuften; en mekanisme vi allerede har observert i Handler og Linnekins beskrivelse av tradisjonsbegrepet. Gjennom blant annet å forklare sin eksistens i kraft av en 1000 år gammel tradisjon og kultur skaper SNK en analogi til naturen. Gjennom å benevne seg selv som arving skapes en selvforklarende sannhet om hvilken rolle SNK har, og bør ha, i dagens samfunn (Douglas 1986:48f). Et eksempel på en slik naturalisering er hvordan Stiklestads verdi og legitimitet funderes i det geografiske rom og gjennom å benevne det som naturlig. Valget av slagsted blir blant annet i Kvistads bok blant annet forklart med Stiklestad fremholdes som et sentralt logistisk knutepunkt allerede på Harald Haraldssons tid: ”Basert på topografiske forhold og arkeologiske materiale trer Stiklestad frem som et naturlig valg” (Kvistad 2003:60). Gravhauger og arkeologiske kilder har også ofte blitt trukket frem i lokal media for å påpeke en maktkonsentrasjon i området, som ved tørketiden sommeren 2007 (Trønder-avisa 14.7.2007). Disse funnene har enkelte ganger blitt satt i sammenheng med SNK med hjelp av SNK-direktør Turid Hofstad eller konservator Per Steinar Raaen. Ved et eksempel fant man konturer i bakken som kunne tyde på gårdsbygninger. Disse bygningene spekulerte SNK om muligens var rester av kongsgården på Haug som Snorre refererer til. Raaen uttalte da ifølge TA:

- Mye tyder på det ene langhuset er bygd mellom år 200-600. Og sjansene er store for at det andre er bygd i vikingtiden, er vi heldige kan det være opp mot 1000-tallet. Det vi gi oss ytterlige kunnskap om Stiklestad som et naturlig sted for makte-eliten å strides om, sier Raaen. På prestegårdssjorde ved Stiklestad har arkeologen fått fotografisk bevis for at det har eksistert ei stor samling gravhauger, og dermed også trolig bosetting, ikke langt fra der Slaget på Stiklestad sto. -Dette bekrefter skissene fra 1770-tallet som viser noen av gravhaugene som har vært der. Dette er også et bevis på at Stiklestad var et maktområde i vikingtiden, sier Raaen (Trønder-avisa 17.7.2007).

Funn som kan knyttes opp mot tiden rundt Slaget får stor betydning ettersom de kan legitimere formidlingen til SNK; både dens form og innhold. Avdekkes et langhus som kan knyttes opp mot en kongsgård legitimerer både Stiklestad og Stiklestad som et maktsenter. Samtidig knyttes observasjonene opp mot tidligere observasjoner fra 1700-tallet og setter derfor hendelsen opp mot tidligere topografiske studier av området. Det er som er interessant i denne sammenhengen er hvordan alle referansene til fortiden, vitenskap og SNK er gjort allerede før en spade er satt i jorden.

Mekanismen gir altså et inntrykk av kontinuitet fra mellom da og nå; et verktøy som har blitt brukt flittig i nasjonsbyggingen. En slik bruk bekreftes i henvisningen til middelalderen som Norges gullalder, og sammenligningen mellom middelalderen og den

nasjonen som skulle vekkes. Naturaliseringen har dermed overført de formelle strukturene i et sett sosiale relasjoner fra det sosiale til det bestandige. De prinsippene og kreftene som ordner fellesskapet situeres altså i naturen og i virkeligheten; steder hvor de er uforanderlig og eviggyldig. Med en slik handling skaper SNK en legitimitet og egenart som kan benyttes kommersielt og i lokal agenda. Et eksempel på makt er SNKs gjennomslagskraft i politikk og næringsutvikling. Både utbygging av lokale veiprojekt og arkeologiske utgravninger favner dermed innenfor SNKs ansvarsområde.

En stadig rekonstituering av forholdet mellom kirken og SNK finner også plass gjennom formidlingen av Olavsarven og bruk av begrepet Olav den Hellige: SNK knyttes til det overnaturlige. Et eksempel på en slik handling skjedde i sommeren 2007 da en rullestein ble murt inn i Stiklestad kirke. Steinen var visstnok den som Haraldsson lente seg på i dødsøyeblikket og som det senere ble bygd et alter over. Ifølge Øivind Østangs innlegg i VG var steinen blitt tatt ut av alteret under renovasjoner av kirken på 1900-tallet. Etter å ha ligget på prestegården på Stiklestad og en periode på Toten forsøkte Suul, ifølge Østang, å hente steinen tilbake til Stiklestad. Steinen ble på nytt sporet opp funnet ved prost Ingebrigt Holes hytte på Totenåsen. Etter undersøkelser hos Riksantikvaren ble det ikke funnet spor av den hadde vært innmurt, men det kunne ikke utelukkes at den hadde fungert som et fundament for annen oppmuring. Det ble også stadfestet at steinen var av en type som er vanlig på Stiklestad. Østang påpeker videre hvordan ”den ene siden er Olavssteinen nesten er blankpolert – som etter århundres berøring” (Østang 2007:49). I 1992 kom steinen i SNKs besittelse og har fungert forskjellige steder i kulturhuset, blant annet i noe som er ment som en kopi av alteret i Stiklestad kirke. Østang mener Stiklestad kirke gjør oss alle en tjeneste ved å føre det som kan være Olavssteinen tilbake. Med denne tilbakekomsten kan et nytt symbolsk bånd skapes mellom katolsk og luthersk tid (Østang 2007). For Østang er en aktualisering av det kristne budskapet viktig. I artikkelen i TA blir også SNKs rolle i samarbeidet med kirken og arbeidet med å få pilegrimer til Stiklestad fremhevet som viktig i sammenheng med innmuringen (Trønder-Avisa 21.7.2007). Arbeidet til SNK blir dermed satt i sammenheng med andre ritualer, tradisjoner og institusjoner som pilegrimsreiser og kirken. Steinen representerer dermed et fysisk bevis som ikke kan motsies og virker som nok et ledd i argumentasjonen for Stiklestads betydning. Samtidig knytter steinen SNKs formidling og rolle opp mot en andre institusjoner, nemlig kirken. Det kan ikke bevises at steinen som nå befinner seg i Stiklestad kirke er steinen som Snorre omtaler. Samtidig er det heller ikke sikkert at det i det hele tatt var en stein med i hendelsen. At en tilfeldig stein dermed kan oppnå en slik kraft og funksjon, er derfor et godt eksempel på hvordan institusjoner

naturaliserer det sosiale i det uforanderlige. Poenget er antagelig ikke om steinen i seg selv har opplevd Olav Haraldssons dødsøyeblikk. Mer sannsynlig er prosessen som oppstår ved at SNK og kirken gjenskaper og formidler denne muligheten og all den symbolikken som har blitt fundert i fortellingen.

Yael Zerubavels bok *Recovered roots: collective memory and the making of Israeli national tradition* (1995) viser flere eksempler på hvordan en konstruert fortelling kan legitimeres gjennom en kombinasjon av institusjoner og steder. Zerubavels studie ser på hvordan visse entreprenører skapte fortellingen om den Israelske staten på 1950-tallet. Stedene og hendelsene som spiller en viktig rolle i fortellingen var de som passer inn i den symbolske oppdelingen av fortiden som har blitt konstruert: Antikken – Utvandringen – Gjenkomsten. Antikken blir fremholdt som den gullalderen som den israelske staten har gjenskapt. Utvandringen fremstår i en slik sammenheng som noe negativt, selv om en majoritet av verdens jøder fortsatt befinner seg utenfor Israels grenser. Fortidsforståelsen i Israel blir ifølge Zerubavel formet med hjelp av religion, arkeologi og bestemt tolkning av fortiden. Fortellingen er ifølge Zerubavel et resultat av et samspill mellom statlige institusjoner, sentrale personer og en oppslutning blant store deler av befolkningen (Zerubavel 1995). Institusjoners bruk og tolkning av arkeologiske funn er med andre ord ikke uvanlig. Samtidig avgjør bruken hvordan institusjonen kan forholde seg til andre. SNKs forhold til staten, gjennom blant annet ABM-utvikling, er et eksempel på en slik posisjonering. Zerubavels studie viser også hvordan fortellingen finner legitimitet gjennom å benytte seg av flere kilder. Mary Douglas mener at de stabiliserende og legitimerende prinsippene blir enda mer solide hvis de kan oppleves på mange forskjellige områder. På denne måten vil fortellingen til stadig bli bekreftet (Douglas 1986:45ff). Institusjonens blir stadig rekonstituert gjennom formidlingen og ved at formidlingen blir knyttet opp mot flere områder, som vitenskap og religion. En slik kryssreferering er med på å befeste inntrykket av Olavsarven som allmenngyldig og ontologisk. Vitenskapelige system representerer allerede legitimerede abstrakte systemer. En slik kobling skaper ifølge Giddens en tillit til at formidlingen har legitimitet. Moderne institusjoner representerer adgangsporter for kunnskap om og forståelse av verden. Ved slike adgangspunkter formidles kunnskap om abstrakte systemer mellom eksperter og lekfolk. Troen på formidlingen, og institusjonen, er ifølge Giddens knyttet opp til tillit og kunnskapens benyttelse:

Tilliten er et uttrykk for en kalkulering av fordeler og risikoer i situasjoner hvor ekspertviten ikke bare tilveiebringer selve beregningen, men faktisk *skaper* (eller

reproduserer) universet av begivenheter som et resultat av den uavbrutte refleksive anvendelsen av den samme viten (Giddens 1997:65f).

Vi må kunne anta at folks forhold til abstrakte systemer vil være avhengig av deres erfaring av møter med slike adgangsporter. Samtidig må de kategoriene og abstrakte systemene som institusjonen formidler ha mening hos befolkningen. Spørsmålet er om formidlingen ved SNK oppfyller de kravene som lokalbefolkningen har. Med kan anta at en økt profesjonalisering, innvirkning i politikken og kommersialisering vil kunne føre til visse konsekvenser. Med andre ord er det et spørsmål om samsvar mellom institusjonen og dens brukere: Hvor godt passer SNKs fortelling og formidling? En ting som er sikkert er at SNK, i kraft av sin rolle, er med og styrer det som formidles. Samspillet mellom individer og institusjoner vil være utgangspunktet for siste kapittel.

4. Mening og handling

I kapittel 3 beskrives utviklingen av Stiklestad gjennom begrepsdannelse og institusjonalisering. Prosessen har utspilt seg i en dialog mellom institusjoner på lokalt og nasjonalt nivå. Ifølge Douglas eksisterer institusjonen for menneskene. Douglas' arbeid må forstås i sammenheng med begrep som identitet, kategorier og kontinuitet; forholdet mellom individet, institusjonen og fortid. Måten dialogen mellom institusjonelle nivå kan forstås på blir et viktig spørsmål. Innholdet i en slik dialog kan også være en nøkkel til å forstå forholdet til fortid. Med andre ord dreier det om hvilken rolle begrepsbruk og språk spiller i situeringen av institusjoner, skapelsen av kategorier og forståelsen av fortid. Kulturforståelse, symbolbruk og kommunikasjon blir dermed nøkkelord. SNKs formidling kan gi et innblikk i institusjonens forhold til disse elementene. Bergers og Luckmanns perspektiv på sosiokulturelt samspill blir, sammen med institusjonalisering, en innfallsvinkel til en slik analyse. Forhold mellom institusjonalisering og hvordan individer og grupper forholder seg til institusjoner kan fortelle noe om individers konstruksjon av virkeligheten. Utgangspunktet er at fortid er en del av forholdet mellom individer og institusjoner. I så fall er Stiklestad noe mer enn et sted for historiefremidling. Stiklestad blir en arena eller et felt hvor individer kan delta i en diskusjon rundt hva som skal konstituere samfunnet de tar del i ved å trekke på forskjellige fortellinger og symbol.

Roar Tromsdal beskriver arrangementene på Stiklestad som en viktig del i en lokal selvforståelse og tilhørighet. Delene på Stiklestad, også de som faller utenfor SNKs ansvarsområde, er ifølge Tromsdal fundament i et lokalt og deltagende kulturarbeid. De skaper et samspill mellom opplevelse, dugnadsånden og det å føle tilhørighet og eierskap til delene. Individer får med andre ord et utbytte gjennom deltagelse og et eget forhold til formidlingen. Tromsdal fremholder samtidig deltagelsen som konstituerende for formidlingen. Videreføringen av fortellingen er med andre ord avhengig av deltagelse. Hvis individer skal føle tilhørighet er allmenn tilgang en nødvendighet, ifølge Tromsdal (samtale med Roar Tromsdal 10.04.07). Man kan nok anta at de som deltar i aktiviteter på Stiklestad vil kunne si seg enig i Tromsdals beskrivelse, selv om det nok også fins dissidenter. Samtidig vil nok de fleste forholde seg uverbalt til problemstillingen. Ettersom forholdet dreier seg om internaliserte verdier og holdninger som ses på som grunnleggende i ens selvforståelse, blir bekreftelse viktigere enn eventuell selvkritikk. Et annet interessant aspekt ved Tromsdals beskrivelse er hvor godt den passer inn i et demokratisk kulturbegrep; idealet som sto sterkt i kulturpolitikken på 1970- og 1980-tallet. Spørsmålet er hvordan et slikt perspektiv står i

forhold til dagens kulturpolitikk, verdensbilde og mentalitet. Man kan anta at bruken av kulturarvsbegrepet i kulturpolitikken fordrer et nokså annerledes syn på forholdet mellom individ, identitet og kultur. Politikken er med andre ord farget av en kobling mellom kultur og etnisitet. I et slikt perspektiv blir kulturelementers kontinuitet og ”naturlighet” viktig. Kulturelementene bekrefter og legitimerer da den projeksjonen av fellesskapet som visse grupper forfekter, og fungerer som konstituerende elementer. Prosessen vil bli analysert nærmere senere men et poeng som er viktig å merke seg allerede her er hvordan kulturpolitikken virker inn på prosessen og forholdet mellom institusjoner som SNK og Stortinget.

Som vist i innledningen kan Anthony D. Smiths teorier om nasjonal identitet benyttes som en metateori for hvordan individer konstruerer fellesskap og en felles forståelsesramme. Smiths analyse tar utgangspunktet i subjektive elementer som minner, fortellinger, følelser og symboler (Smith 2003:83). Perspektivet kan blant annet benyttes opp mot Tromsdals beskrivelse av individene og deres forhold til formidlingen på Stiklestad. Perspektivet kan gi en forståelse av hvorfor individer reagerer så kraftig når de føler at fortellingen utfordres eller trues av formidling. Eksempler på dette er SNKs oppgraving av NS-bauten (Trønder-Avisa 5.11.2005), SNKs ønske om rekonstruksjon av en slagvoll for å gjenskape slagstedet (Innherreds Folkeblad 9.8.2005) og SNKs endringer i spelets form gjennom valg av ny instruktør (Trønder-Avisa 24.7.2007). For individene som reagerer representerer fortellingen noe personlig og konstituerende for et fellesskap. Som vist i debatten rundt Olavsarven varierer polariteten på responsen til SNKs initiativ. Argumentasjonen som benyttes for eller mot er også preget av polyfoni. Smiths perspektiv retter fokuset mer mot individene enn mot institusjonen; som aktive, og mer eller mindre bevisste, konstruktører av en felles forståelse og selvforståelse. Formidlingen og innholdet i fortellingen blir dermed forhandlet gjennom dialog mellom brukerne og mellom brukerne og institusjonen. Bygdadagen, spelet og middelaldermarkedet inngår alle i et slikt perspektiv som arenaer for individene: Her kan man tolke, revitalisere, problematisere og skape forståelse og selvforståelse. Tilgang til fortiden fremstår som avgjørende i en slik prosess. Kritikere av den manglende tilgangen til Olavsarven har blant annet pekt på SNKs styringsform som et hinder. I 2005 uttalte Roar Tromsdal følgende til TA: ”Uten spel-organisasjonen hadde det ikke vært noe Stiklestad Nasjonale Kultursenter ..” Tromsdal mente at SNKs tette bånd til politisk makt og kommersialisering kunne fremstå som et hinder for en allmenn deltagelse (Trønder-Avisa 10.8.2005). Dagen før hadde Tromsdal uttalt følgende til Innherreds Folkeblad:

.. det har vært en dragkamp mellom Spelet og Kultursenteret, og det er unødvendig å gjøre Spelet til en kasteball, fordi vi her snakker om selve nerven i det frivillige apparatet (Innherreds Folkeblad 9.8.2005).

Tromsdals argumentasjon synes å dreie seg om hvordan individer skal kunne ta del i fortolkningen av en bestemt fortid gjennom handling og dialog. Skapelsen av minner, opplevelsen av følelser, bruk av symboler og gjenfortelling blir da deler av konstrueringen av fellesskapet. Innholdet i fortellingen blir også viktig, ettersom innholdet skal representere noe alle skal kunne enes om. SNKs økonomiske interesser og rendyrkning av tema vil i en slik sammenheng kunne stå i konflikt med andre gruppers ønske om tilgang og innhold. Et konkret eksempel er kritikken av styringsformen Tromsdal benyttet på 1990-tallet for å skape innhold i institusjonen. Vitenskapelig belegg trenger ikke være avgjørende ved en mer demokratisk og allmenn tolkning av innholdet. Et slikt perspektiv forkaster dog ikke vitenskap eller autentisitet, men må samtidig forstås ut fra andre premisser: Fortellingen og formidlingen representerer subjektive elementer som benyttes i individers selvforståelse og i konstruksjonen av fellesskapet. Formidlingen må med andre ord forholde seg til fortellingen fellesskapet aksepterer. Samtidig er det viktig å påpeke at vitenskap og begrep som autentisitet ofte benyttes i argumentasjon rundt formidling og innholdet i fortellingen. Dette kommer tydelig frem senere i kapittelet.

Som Douglas påpeker, vil vi miste noe av vår uavhengighet når institusjoner lager klassifikasjoner for oss. I et fellesskap må hvert individ både ta ansvar og kreve samme ansvar fra andre. Vi må samtidig ta ansvar for våre handlinger og for våre tanker. Med andre ord består mye av vår sosiale interaksjon i å fortelle hverandre hva det er som er riktig å tenke, samt å bebreide feil tenkning. Ifølge Douglas bygger vi nettopp institusjoner gjennom å presse hverandres ideer inn i en felles form slik at vi kan vise hverandres rettskaffenhet gjennom uavhengig samtykke. Spørsmålet er om SNK passer inn i Douglas' beskrivelse. Et moment som er avgjørende for at en institusjon skal få en slik tillit er at den er stabil; den må være situert i en gjenkjennbar form. Alle institusjoner som skal bestå trenger å bli legitimert gjennom å funderes i naturen og i fornuften. Deretter gir den medlemmene et sett med analogier som de kan benytte i utforskningen av verden. Analogiene forsvarer også det naturlige og fornuftige med de institusjonaliserte reglene som fører til at institusjonen kan beholde sin gjenkjennelige og kontinuerlige form (Douglas 1986:91ff). SNKs aktive benyttelse av fortid gjennom ulike formidlingsformer knytter institusjonen opp mot flere fortellinger. Handlingen bidrar dermed til å legitimere eksistensen av institusjonen og dens handlinger. Institusjonens bruk av kontinuitet og likhet bidrar til formidlingen og til

oppfattelsen av identitet som noe naturlig og uforanderlig. Benyttelsen av fortid virker tautologisk i en slik prosess: Fortiden gir legitimitet i kraft av å ha blitt objektivert, samtidig som objektet er en nåtidig konstruksjon ut fra subjektive kriterier. Ut fra en slik forståelse kan det virke som om vitenskapeliggjøringen og profesjonaliseringen faller utenfor SNKs funksjon. Samtidig virker institusjonaliseringsmekanismene legitimerende for kategorier og tankestiler som individene samles om. Konstruksjon av identifikasjoner handler også ofte om konstruksjonen av analogier og motsetninger. En slik prosess må, som Gerd Baumann påpeker, kultiveres og finne sted under forutsetninger hvor etnisk identitet og kultur er referanserammen for selvforståelse (Baumann 1999). Elementene som Baumann nevner kan sies å være grunnlaget for nasjonsbyggingsprosessen som Hodne beskriver i sin bok. Man kan spørre seg om de samme elementene er gjeldende i dagens kulturpolitikk og i SNKs fortelling. Naturaliseringen av identifikasjonskonstituerende elementer kan skape et essensialistisk og problematisk forhold til et fellesskaps basis. Med basis menes de kategoriene og analogiene individet benytter for å forklare sin plass i verden og sitt forhold til andre. Kulturarvsbegrepet kan i en slik sammenheng ses på som et signal på hvordan dialogen mellom individer oppfattes og fremstilles, både av individene selv og av styresmaktene. Samme problematikk gjelder også Olavsarvbegrepet. Samtidig kan man anta at SNKs homogenisering av fortellingen indirekte stenger ute aktører som ikke støtter opp under innholdet. Når det gjelder kritikk av innhold kan forholdet mellom kirken og SNK virke som et godt eksempel. I avisartikkelen ” Ber Stiklestad fjerne «nasjonale» i navnet” (2005) åpnet biskop Finn Wagle i Nidaros for å forandre SNKs navn ved å fjerne ”nasjonale” i SNK. Ved et slikt grep mente Wagle at man kunne skape en felles historisk plattform i en flerkulturell verden. Ifølge Wagle var Olavsarven en bedre inngangsport for å løse problematikken:

Det handler om en helt grunnleggende livsforståelse og om å tre til side for å tjene en større sak. Her er den største utfordrende kraften i Olavs-arven som gir substans i møte med alle store moralske spørsmål i vår egen samtid. Det handler ikke minst om dialogen på tvers av religionene og om hvordan vi forvalter skaperverket (Adresseavisen 3.11.2005).

Wagles bruk av Olavsarvbegrepet havner dermed på siden av SNKs definisjon. Samtidig kritisere han kjernen i dagens formidling; Stiklestads nasjonale rolle og verdi. Et annet eksempel på kritikk av fortellingens innhold er et innlegg i TA om innsettelsen av Olavssteinen i Stiklestad Kirke. Under kronikken ”«Olavssteinen» på Stiklestad” (2007) kritiserte tidligere kultursjef i Verdal Henrik E. Petersen ledelsen i SNK og Stiklestad kirke

for å være historieløse. Petersen refererer følgende fra Turid Hofstads åpningstale i sin kronikk:

.. «vi vet at denne steinen kom fra Stiklestad kirke, men hvorvidt det er selve Olavssteinen, kan ingen si sikkert. Ingen konkrete spor beviser akkurat det. Poenget er at steinen er en viktig del av mytestoffet rundt Hellig Olav. Historien er ikke bare historie lenger, myten er i ferd med å bli levende, forklarte Turid Hofstad, og la til at diskusjonen om steinen er viktig for kultursenteret. – Vi er en dialoginstitusjon, og skal være åpne for debatter, slo hun fast» (Petersen 2007:2ff).

Petersen kritiserer med andre ord hvordan SNK og kirken satte steinen i sammenheng med Olav Haraldssons død. Ifølge Petersen, som viser til loggen fra utgravningen i Stiklestad kirke, finnes det ingen bevis for en slik kobling. Tidligere riksantikvarer har ifølge Petersen også avvist en slik kobling (Petersen 2007:2-3). Dagen etter innlegget svarte SNK og Stiklestad kirke på kritikken i en avisreportasje i TA. Per Steinar Raaen svarte her at SNK var klar over at steinen ikke kunne knyttes til Olav Haraldsson. Innsettingen var ifølge Raaen et skritt kirken har tatt selv. Nils Åge Aune, prost i Sør-innherrad prosti, holder også den symbolske virkningen av handlingen høyere enn kildebelegget. Aune mener at ”Steinens nærvær i kirka vil være med på å løfte fram Olavsfortellingen, og kan brukes i historiefortellingen og videreføre det evangeliske nærværet mellom oss i dagens samfunn ..” Videre mener Aune at kirken responderer på en annen tilnærming til troen, noe som også kan observeres i oppsvinget i bruk av pilegrimsledene (Trønder-Avisa 29.9.2007). Avslutningen på debatten kom i starten av oktober i innlegget ”Steinen på Stiklestad” (2007), av Raaen. I innlegget påpekte Raaen at SNK aldri har hevdet en sammenheng mellom steinen Snorre beskriver og den nå gjeldende steinen. Innsettelsen av steinen kom ifølge Raaen etter ønske fra kirken, som også var i dialog med Riksantikvaren og Nidaros’ biskop. Videre pekte Raaen på hvordan steinen tidligere har blitt grundig studert av SNK. Resultatene som Petersen viser til har med andre ord lenge vært å finne i SNKs egen publikasjonsserie. Raaen nevner også at SNK gjennomførte programmet «Pilegrimens møte med det hellige – refleksjoner rundt en steins mytiske betydning» rett etter innsettelsen av steinen. Hele prosessen er ifølge Raaen et uttrykk for det mangfoldige ved Olavsarven som SNK har et nasjonalt formidlingsansvar for:

I denne sammenhengen er det neppe steinen i seg selv som er hovedpoenget. Det er snarere slik at det er myten om steinen, eller steinens virkningshistorie som er poenget. Også dette er en del av SNK’s formidlingsansvar (Raaen 2007:3).

Diskusjonen rundt hva som skal formidles og hvordan fortellingen formidles har altså forårsaket et sinne. Hofstads ytring om historie og myte ser ut til å ha vært avgjørende i denne

sammenhengen. Begrepsbruken kan forståelig nok være forvirrende. Som vist refererer Olavsarven ifølge SNK til historieformidling, samt studier av sagn og tradisjoner, på én og samme tid. Spørsmålet er om ikke SNK har gått vekk fra studier av sagn og tradisjoner til å bli en aktiv deltager i skapelsen og opprettholdelsen av dem. Hofstads utsagn om mytens vekkelse må jo vise til en konstruksjon og bruk av myter. En slik aktivitet kan ikke settes i sammenheng med hendelsen i 1030. Hvem som står bak aktiviteten nevner dog ikke Hofstad. Samtidig går SNK langt i å avvise sin egen rolle i en slik prosess ved å vise til kirkens ansvar. Man kan nok anta at SNK har vært delaktig i en dialog med kirken, selv om Raaen nekter å ta ansvar for selve innsettingen. Kirkens handling kan samtidig virke pussig med tanke på Wagues utspill to år tidligere. Handlingen kan muligens ses på som et resultat av kirkens tilegnelse av SNKs formidlingsmetode og innhold.

Arbeidet med å aksentuere SNK mot en vitenskapelig formidling blir også fremhevet av Raaen. Han viser til vitenskapelige publikasjoner og studier av steinen, samt et vitenskapelig seminar etter innsettelsen. Foredraget ble holdt av spesialrådgiver Øivind Østang, som det allerede er referert til i kapittel 3, og pater Arnfinn Haram. Det er viktig å merke seg hvordan Østang argumenterte for innsettelsen av steinen i sitt innlegg i VG. Det er derfor tvilsomt at seminaret var preget av en verdinøytral diskusjon. Like sannsynlig er det at seminaret bidro med nok en dimensjon i fortellingskomplekset som naturaliserer Stiklestads forhold til fortid. SNKs nasjonale formidlingsansvar og Olavsarvens allmenne gyldighet blir nok en gang holdt fram og satt i sammenheng med steinens virkningshistorie. Litteraturvitenskapens virkningshistoriebegrep blir nærmest satt på hodet ettersom man skaper belegget som trengs for å se verkets virkning i nåtid, fremfor å se etter spor. SNKs virkningshistoriske perspektiv for å belegge Olav Haraldssons verdi har blitt beskrevet flere ganger: Bruk av navnet, kristningen av landet, nasjonsbyggingen og bygging av kirker. Et slikt perspektiv kan gi inntrykk av at tradisjon er en kontinuitet til fortiden; et perspektiv som står i sterk kontrast til Handlers og Linnekins syn på tradisjon som en kontinuerlig symbolsk konstruksjon. Tradisjon er da en modell av fortiden, tolket i nåtiden, og preget like mye av diskontinuitet som kontinuitet. Tradisjon kan dermed referere til fortiden, men innholdet er mer symbolsk enn naturlig (Handler og Linnekin 1984:276). Et viktig poeng er at Handler og Linnekin ikke ser på prosessen som et selvbevisst prosjekt, men som en del av vår sosiale konstruksjon av verden. Et slikt perspektiv skaper muligheten til å stille seg kritisk til symbolske konstruksjoner; en reaksjon som kan beskrive flere av innleggene som har kritisert SNK eller bruken av begrep som Olavsarven. Debatten dreier seg med andre ord like mye om

retten til de symbolske konstruksjonene, eller deltagelsen i denne konstruksjonen, som om vitenskapelig sannhetsgestalt.

I kapittel 2 ble enkeltindividenes forhold til SNK trukket frem som viktig: Enkeltmenneskers beslutninger har påvirket Stiklestad og SNKs utvikling. Samtidig blir institusjonens behov for å vise sin legitimitet både ovenfor brukerne og ovenfor sentrale institusjoner, tydelig i kapittel 3. Hvis utviklingen forstås ved hjelp av Douglas, har dannelsen av folkemuseet, spelet, kulturhuset og SNK preget fellesskapets oppfatning av seg selv. De ulike delene har oppstått i forskjellige kontekster. Som vist i kapittel 3 må fortidsforståelsen og måten fortid brukes på forstås ut fra en gjeldende oppfatning av identitet og hvordan identitet konstitueres. Det blir selvfølgelig viktig å huske at beskrivelsen ikke dekker alle de identitetsfaktorene som individer forholder seg til til daglig, men at den viser hvordan visse faktorer påvirker fortidsforståelsen. Det prosessuelle, sammen med bildet av hvordan individer plasserer seg selv i forhold til andre, blir en viktig faktor her. Ut fra ytringene ovenfor kan det virke som om Tromsdal og SNK har noe forskjellige syn på håndteringen og bruken av Olavsarven. Samtidig er det viktig å merke seg Steinar Bergs kommentarer i kapittel 2 som også påpekte en svakere dugnadsånd og redusert mulighet for deltagelse for folk flest i dagens SNK. Et skrekksenario for Tromsdal og Berg i en slik sammenheng blir hvis deltagelsen forsvinner på bekostning av kommersielle mål og krav. Samtidig viser Tromsdal til sterkere styring som et hinder for deltagelse. Kritikken av for sterk styring av formidlingen på Stiklestad kan forstås opp mot problemstillingen rundt en prosessuell eller en naturalisert identitet som Baumann berørte. Samtidig må man også kunne anta at mer konkrete problemstillinger også kan ligge bak. For eksempel kan ressursfordelingen, eller hva som skal formidles i en konsolidert museumsverden, ligge bak kritikken.

Utleiring og gjeninnleiring

Beskrivelsen av Stiklestad i kapittel 2 og av begrepsbruken i kapittel 3 viser hvordan strukturelle endringer har forandret forholdet til fortiden lokalt: Fra dugnadsbasert aktivitet som er tett bundet til lokal deltagelse, til en profesjonell formidlingsinstitusjon med en tydeligere nasjonal vinkling. Vi må kunne anta at måten individer forholder seg til fortiden på vil påvirke hvordan fortiden oppfattes: Formen på formidlingen er delaktig i forståelsen av det som fortelles. Relasjonen mellom forhold til fortiden og forståelse av fortiden blir berørt senere i kapittelet. De største strukturelle endringene siden dannelsen av SNK kan oppsummeres i følgende:

- Et forsøk på stadig økende profesjonalisering og vitenskapeliggjøring gjennom seminarer, spesifikk aktivitet og ansettelsespolitikk.
- En samling av enhetene under en institusjon som styres som et AS.
- En revitalisering av det politiske forholdet mellom region og nasjon gjennom knutepunktinstitusjonen.
- Et sterkere kulturpolitisk bånd mellom region og nasjon gjennom konsolidering og ABM-utvikling. Denne siste utviklingen har også aksentuert SNK i forhold til andre institusjoner i regionen.

Samspeillet mellom institusjonene har preget utviklingen, også før dannelsen av SNK. En slik utvikling kan beskrives med hjelp av Giddens' terminologi. Nasjonsbyggingen på 1800-tallet kan beskrives som en prosess hvor utvalgte symboler ble utleiret og fundert i institusjoner og ekspertsystemer; en prosess som ble gjennomført av individer og sentrale institusjoner. Den norske nasjonalstaten og nasjonaliserte symboler ble nye institusjoner i forståelsen av og forklaringen på hva det ville si å være norsk. Prosessen bidro til, og var et resultat av, det Giddens kaller en atskillelse av tid og rom: Symboler og verdier ble situert i overløke institusjoner i en ensartet og fremtidsrettet tidsdimensjon. Rommets strekking førte til at lokaliteter ble formet og skapt av institusjoner fjernt fra individets påvirkning. Prosessen formet også et felles kulturelt tankegods. Samtidig måtte tankegodset forankres lokalt, altså gjeninnleires. Skoleverket og frivillige organisasjoner bidro sterkt i denne prosessen. Organisasjoner som ungdomslaget, som beskrevet i kapittel 2, kan ha vært et tidlig eksempel på gjeninnleiring av symbolene og ekspertsystemene. Med en kunnskap om symbolenes betydning gjeninnleiret ungdomslaget fortellingen og formidlet den i lokale institusjoner som folkemuseet. Slike lokale institusjoner bidro til å gjøre symbolene og den ansiktsløse forpliktelsen lokal og personlig. Innholdet i fortellingen, det som skal innleires, har forandret seg over tid. Om Giddens' scenario kan overføres såpass direkte på utviklingen i kultursektoren på 1800-tallet, er ikke entydig. En ting som er sikkert er at en grunnleggende tillit til nye institusjoner og symbolsystemer fikk plass i folks bevissthet på slutten av 1800-tallet og starten av 1900-tallet. Situeringen av symbolene og objektene kan senere sies å være en del av befolkningens mentalitet. Da Suul skaper spelet blir hendelsen som er tema i spelet valgt fordi den fremstår som allmenn og eviggyldig; Slaget referer til allerede objektiverte sosiale strukturer i fellesskapet som Suul lever i. Olavsarven har fått en lignende rolle under SNK. Samtidig følger ingen klar argumentasjon eller forklaring på hvorfor formidling er

viktig. Oftest fylles beskrivelsen av abstrakt referering til verdier, historie, kultur, arv og identitet.

Som Mary Douglas påpeker er de grunnleggende sosiale båndene bare skapt når individer har en modell av sosial orden situert i sinnet. Prosessen hvor en idé blir situert er dermed en sosial prosess. Samtidig er prosessen hvor en institusjon blir situert en intellektuell prosess så vel som en økonomisk og politisk. For å finne legitimitet må alle institusjoner finne en formel som funderer den i fornuften og i naturen (Douglas 1986:45). En ting som er tydelig er hvordan symboler og kulturelementer som benyttes i en fortelling går i en sirkelbevegelse mellom nivåene i samfunnet. En slik bevegelse betyr ikke at det ene eller det andre nivået ukritisk tilegner seg et innhold, men at innholdet er under en stadig revurdering. Man kan nesten oppleve at fortiden fungerer som et reservoar som institusjoner og individer kan strekke seg etter i en slik prosess. En slik beskrivelse kan bidra til å myke opp Giddens' perspektiv, som lett kan gi inntrykk av en enkel vekselvirkning. At Olavsarven og forståelsen av den styres og preges av SNK kommer tydelig frem ovenfor. Samtidig må prosessen hvor arven har gått fra å være nasjonal til å bli lokal forstås som en prosess som har berørt mange: En utvikling som er ført ut fra et lokalt perspektiv ut fra en egeninteresse i fellesskapet. Prosessen kan forstås ut fra behovet for å knytte til seg de felles symbolene, verdiene og den nasjonale fortellingen. Behovet har altså eksistert på institusjonelt, individuelt, lokalt og nasjonalt nivå samtidig. Et slikt perspektiv betyr at det ikke er snakk om en indoktrinering av de nasjonale symbolene, ettersom prosessen like gjerne kan ende opp i alternative fortellinger og forståelser. Slike alternativ blir spesielt viktige hvis den lokale oppfatningen ikke passer til den nasjonale eller statlige. En slik alternativ fortelling presenterer Selberg i beskrivelsen av festivalen i Finnskogen. Festivalen skaper en fortelling om Finnskogen som egen republikk og fremhever det finske ved området. Fortellingen skaper mulighet for handling gjennom å revitalisere og/eller redefinere beskrivelsen av en lokal selvforståelse ved å referere til fortiden. Symboler og verdier som tidligere har blitt sett på som negative på det nasjonale planet blir fremholdt som viktige og positive. På denne måten får den lokale identiteten en egenverdi ettersom den referer til det nasjonale, det universelle og det partikulære: Identiteten får mening og egenverdi (Selberg 2006:116). Festivalen gir dermed mulighet til å ta et oppgjør med den fortellingen som lokalbefolkningen oppfatter som feilaktig eller negativ. Samtidig rekonstrueres forhold mellom det lokale og det nasjonale. Festivalen tvinger samtidig andre til å måtte forholde seg til problematikken og en dialog oppstår mellom ulike nivå. Handling og mening virker dermed sammen for å skape en dialog. Prosessen berører forståelsen av fellesskap, lokalt så vel som nasjonalt. En lignende behov kan også eksistere

ved Stiklestad. Spørsmålet er om lokale alternative tolkninger av fortellingen får rom til en slik handling i samspillet med SNK. Som nevnt tidligere vil institusjoner forsvare sitt innhold mot dissidenter. Man kan anta at en slik oppgave nok vil fremstå som viktigere for en lokal institusjon hvis den er sterkt knyttet opp mot statlige institusjoner. Bruken av begrep som kulturarv kan dermed føre til en ubalanse mellom nasjonalt og lokalt nivå. Gjennom å fremheve eller avvise visse kulturelementer vil uenighet kunne oppstå mellom grupper. SNKs fortolkning av kulturarvbegrepet kan også skape irritasjon lokalt. Debatten om Olavsarven er et eksempel på en slik konflikt. Som nevnt i kapittel 2 representerte spelet en viktig formidler for lokalbefolkningen. Spelet har representert en måte å gjøre nasjonale verdier og symboler gjeldende på lokalt. Under SNK har derimot spelet bare blitt én av flere deler. Samtidig har spelets betydning blitt redusert. Med festivalen i Finnskogen i bakhodet kan man spørre seg om brukerne får muligheten til å yte motstand eller tilpasse fortellingen sammen med SNK. Potensielle konflikter mellom lokalt og nasjonalt nivå, eller mellom individet og dets forestillingsverden, kan dermed forbli uberørt. Som vist tidligere har SNK utfordret lokale holdninger gjennom debatten om NS-bautaen. Siste vending i prosjektet er at SNK ønsker å formidle bautaens historie. I den sammenheng har SNK vurdert å grave opp bauten for å benytte den i formidlingen (Adresseavisen 2.2.2007). Prosjektet har mottatt støtte fra ABM-utvikling (ABM-utvikling 2007; Trønder-Avisa 3.2.2007). Debatten for og imot har vært sterk, men SNK har samtidig ikke bøyd seg for kritikken; institusjonen har vitenskapelig legitimitet og makt til å gjennomføre (Woxholt 2006; Trønder-Avisa 5.11.2005; Trønder-Avisa 10.12.2005). Per Steinar Raaen har blant annet trukket frem Falstadsenterets forskning på minnsteder har blant annet blitt trukket frem som grunnlag for formidlingsstudiet (Trønder-Avisa 3.2.2007). Falstad fangeleir ble etablert av nazistene i 1941 på Ekne i Nord-Trøndelag. Leiren skulle huse politiske fanger. Forskningen Raaen henviser til er blant annet Leiv Sems doktorgradsstudie i kulturarv som tar utgangspunkt i minnstedet og menneskerettighetssenteret Falstad (Falstad 2007). Falstad kan beskrives som en formidlingsinstitusjon på linje med SNK. Gjennom sin legitimitet, og ved å referere til andre institusjoner, kan SNK styre fortellingen i mye sterkere grad enn lokalbefolkningen og brukerne. Det skal også påpekes at SNKs syn på bauten får støtte (Berg 2006). Bautaen blir beskrevet som et mot-monument eller som en museumsgjenstand. Det faktum at sentrale politikere, Kulturdepartementet og ABM-utvikling ikke ser på SNKs formidling og fortelling som konfliktfylt kan nok forklares med institusjonens bruk av allerede eksisterende nasjonale symboler. Samarbeidet mellom nivåene, og synet på SNKs funksjon som formidler av sentrale verdier, er en annen forklaring.

Ut fra beskrivelsen ovenfor ser man at utleiringen og gjeninnleiringen er mer enn en forandring av forholdet til kunnskap og praksiser. Forholdet til fortid, symboler, verdier og verdensbildet er også i bevegelse og under forandring i dialogen. Ut fra et slikt perspektiv må sentrale politikere, folk flest og institusjoner forholde seg likt til fortellingen; i og med at forutsetninger, begrensninger, muligheter og perspektiver ligger i fortellingen. Et slikt forhold forklarer hvorfor vitenskapelige kategorier som historie, autentisitet, tradisjon, myte, tradisjonelt og moderne blir vanskelig å benytte på slike fenomener. Fenomenet lar seg vanskelig forstå ut fra én enkelt forklaring. Fra et slikt ståsted kan man spørre om ikke Smiths subjektive egenskaper også med fordel kan benyttes i forklaringen av konstitueringen av forholdet mellom individer og institusjoner.

Språk, kultur og kontekst

Siden opprettelsen har SNK har spilt en avgjørende rolle i defineringen av begrep og kategorier. Man kan spørre seg selv hvordan SNK blir tildelt en slik oppgave og legitimitet. Et svar finnes i Douglas' beskrivelse av institusjonen og mekanismer som naturalisering og objektivisering. En viktig teoretiker i en slik sammenheng er Mikhail M. Bakhtin. I *Spørsmålet om talegenrane* (2005) ser Bakhtin på "språket-i-bruk", som filosof Rasmus T. Slaattelid beskriver det. Sammenhengen mellom språk og individers forståelse av virkeligheten blir da viktig. Et viktig poeng hos Bakhtin er relasjonen mellom ytringer, og hvordan ytringer alltid er rettet mot noen. Ytringens adressivitet er ifølge Bakhtin dens konstitutive særtrekk. Ulike former for adressivitet og ulike former for oppfatninger av adressatene er konstituerende og definerende særtrekk ved de ulike talegenrene. Genren, eller formen, kan på denne måten fortelle noe om ytringens sosialt avgrensede område, plan eller situasjon (Bakhtin 2005:47ff). Talegenrer bidrar dermed til å forstå hvordan en ytring er styrt av den konteksten den befinner seg i, eller hvilken adressat den er rettet mot. Måten vi bruker språket på kan dermed si noe om forholdet til, eller synet på, samfunn og fellesskap. Alle ytringer er dermed sosiale fenomener ettersom de er et uttrykk for dialogiske relasjoner mellom aktører. Et poeng her er det prosessuelle og det relasjonelle som ligger bak en ytring. Forandring og tilpasning av formidling blir da forståelig. Blant annet stilles Bjørnsons behov for resonans og tilpasning av retorikk i kapittel 3 i et nytt lys. Bjørnsons offentlige utsagn var plassert i en dialog hvor ytringene var adressert til flere aktører samtidig; allmuen, vitenskapsmenn, politiske motstandere og unionsmakten. Av den grunn var Bjørnsons ytringer preget av et islett av nasjonalisme og skandinavisme eller pangermanisme samtidig; perspektivet faller ikke helt innenfor noen av kategoriene men måtte samtidig forholde seg til dem. Et annet mulig svar på

hvordan SNK skaper legitimitet for ytringer er altså konteksten SNKs formidling må forholde seg til. Fokuset på en vitenskapelig dimensjon ved formidlingen kan forstås ut fra de premissene som kulturpolitikken har lagt; en økt profesjonalisering og konsolidering av kultursektoren. Som et svar på de sentrale institusjonenes utspill står SNK i en dialog hvor visse faktorer må vektlegges. Ytringen må også besvares på en spesifikk måte.

Kulturpolitikken har dermed ført til at SNK har rettet ytringer inn etter genren som politikerne har krevd. En slik utvikling kan leses i kapittel 2: Utviklingen av Spelet på 1950-tallet og Kulturdepartementet krav til søknadsprosess og søknadsform under dannelsen av kulturhuset. Hvor intensjonen bak genren stammer fra, er ikke entydig. Både SNK, stortingspolitikere, sentrale institusjoner og ABM-utvikling ser ut til å ha ønsket utviklingen velkommen. SNK har samtidig benyttet ytringer til å belegge sin egen autoritet og betydning. Gjennom å adressere ytringer til kirken, politikere og vitenskapelige institusjoner krever SNK et tilsvarende svar. På samme måte som formidlingen setter ytringen SNK i sammenheng med andre aktører. SNK benytter seg med andre ord av talegenrer for å gi formidlingen og fortellingen legitimitet og makt. Likhetene mellom Olavsarvbegrepet og kulturarvbegrepet er et eksempel på et slikt grep. Konsekvensen av retorikken blir at andre som ønsker å bidra i dialogen, konstruktivt eller kritisk, må forholde seg til SNKs genrer. En slik forutsetning kan forklare hvorfor kritikk av fortellingen eller formidlingen blir tvunget til kategorier som sant/usant eller historie/myte, som vist i debatten om Olavsarven i kapittel 3. Vi må kunne anta at formidling og fortellinger som ikke passer inn i SNKs genrer vil falle utenfor. SNKs strukturelle utvikling kan med andre ord har gjort det vanskelig for brukere å delta i dialogen. Man må anta at SNK stadig må revurdere formidlingen og fortellingen ut fra konteksten. En slik revurdering blir gjennomført ovenfor visse institusjoner og aktører: Aktører som bygger opp under eller legitimerer SNKs aktivitet, formidling og fortelling. Gjennom å oppnå oppslutning eller tillit styrkes SNK.

Et viktig perspektiv å ta med i forholdet mellom individene og institusjonen er konstruksjonen av tegn og symboler. Berger og Luckmann fremhever individers objektivisering av subjektive prosesser og meninger som avgjørende i den intersubjektive skapelsen av virkeligheten. Objektene referer til noe som er plassert utenfor vår egen subjektive virkelighet og som er objektivt tilgjengelig for flere. Alle objekt kan benyttes som tegn. Tegn er samtidig en indeks for subjektive meninger; tegnet kan peke på forskjellig kompleks eller system av meninger. SNKs bruk av begrepene konge, Norge og kristendom på sin nettside referer dermed til objektiverte strukturer som deles av fellesskapet. Ord som naturlig og evig tilegner egenskaper til tegnet og bidrar til at strukturen forblir objektivert.

Tegn er igjen samlet i ulike systemer, som språk. Språk er ofte ansiktsforankret, men kan samtidig løsrives fra en slik kontekst. Språk kan referere til og manifestere andre steder og mennesker som ikke er tilstede her og nå. Språk kan altså, ifølge Berger og Luckmann, krysse romlige, tidlige og sosiale dimensjoner. SNKs beskrivelse av Olav Haraldsson som ”Norges evige konge” er et eksempel på hvordan begrep skaper muligheten til å transcendere både romlige, tidlige og sosiale dimensjoner. Ingenting kan tross alt sies å være evig, like lite som Norge som geografiske område er det samme da som nå. Det samme gjelder å være konge. Begrep blir et objektivert lager med akkumulert mening og erfaring og viser hvordan virkeligheten oppfattes i dag. Innholdet bevares dermed i tid og kan overføres til neste generasjon. Begrep danner samtidig en bro mellom ulike deler av hverdagsvirkeligheten for å skape en meningsfylt helhet i nuet: Mellom ”unntagelsen” av staten Norge i 1030 og nåtiden. Når individer prater blir de subjektive meningene gjort objektive og samtidig tilgjengelig for individet selv, og derfor også mer virkelig. Man kan nok anta at handling kan skape en lignende opplevelse. Deltagelse i spelet og et handlende forhold til kultur bidrar da i konstruksjonen, og forsterker opplevelsen av, hverdagsvirkeligheten.

Et signifikant tema som går over flere sfærer av virkelighet, eksempelvis den tidlige dimensjonen, kan kalles et symbol. Sfærer av virkelighet kan dermed være hverdagsvirkeligheten, en fortidig hendelse og fellesskapet Norge. Olavsarven er med andre ord et eksempel på et signifikant tema som går over flere sfærer; det er et symbol. Symboler skaper dermed en avstand fra her og nå. Å gjenskape symboler, for deretter å presentere disse som objektive, er et viktig element i konstruksjonen av vår forståelse av fellesskapet. Språket bygger også opp klassifikasjonsskjema som hjelper oss å differensiere og ordne den sosiale erfaringen. Den språklige objektiveringen skaper samtidig muligheten for både biografisk og historisk erfaring til å bli objektivert, beholdt og akkumulert. Akkurat hvilken historisk eller biografisk erfaring som benyttes eller glemmes avgjøres av klassifikatoriske skjema. Slike skjema differensierer objekt og ordner den sosiale opplevelsen for individet. Skjemaene gjør det med andre ord mulig å plassere individer i samfunnet og forklare hvordan man skal håndtere disse på riktig måte (Berger og Luckmann 1966:50ff). Måten individer tar del i og skaper forståelsen av virkeligheten på, kan løfte diskusjonen om fortidsforståelse vekk fra kategoriserende begrep som historie, myte og autentisitet. Perspektivet forklarer derfor individers bruk av fortid bedre enn Lowenthals dikotomi. Forskjellige måter å formidle fortid på kan dermed ikke vurderes ut fra historisk kvalitet eller ekspressivitet. Delene bidrar på ulike måter i en dialog mellom individer. Et slikt perspektiv er ikke en bekreftelse på

Olavsarvens allmenngyldighet. Poenget er heller at en slik "arv" er et resultat av den prosessen som alle mennesker, mer eller mindre aktivt, tar del i hver dag.

Historiske minner

Hittil i analysen har jeg trukket på flere perspektiver for å vise dialogen som tolking og bruk av fortid er situert i. Årsaken til valget av flere perspektiv er kategoriens ofte manglende evne til å beskrive flere sider ved fortidsforståelse. Prosessen på Stiklestad har vist seg å være svært flertydig. Å velge kun ett perspektiv på fenomenet vil kunne gjøre det vanskelig å forstå forholdet mellom individer og fremhevelsen av en spesifikk fortid. Et viktig poeng er å beholde en overordnet horisont og ikke trekke frem ett perspektiv på bekostning over andre. Ved å benytte flere perspektiv trenger ikke fortidsforståelse å reduseres til et resultat av en kollektiv prosess eller struktur. Individene blir samtidig ikke fremstilt som passive mottakere av minner i form av ritualer, tekster eller symboler.

Mitt perspektiv på fortid kan beskrives ved hjelp av begrepet *historiske minner*. Begrepet er inspirert av Bernard Eric Jensens presentasjon av erindringsforskningen og den tyske sosialpsykologen Harald Welzer i "Harald Welzer som erindringsforsker. En viderefører af Halbwachs-Assmann-tradisjonen?" (2005). I artikkelen beskriver Jensen Welzers perspektiv som følgende:

Der tages afsæt i, hvordan den menneskelige hjerne og erindring udvikles på individniveau, og der gøres ikke alene brug af termer som „erindringsarbejde“, menneskers erindring benævnes „a constructive memory framework“. I det hele taget ligger eftertrykket hos Welzer på, at menneskers erindring fungerer som et aktivt og konstruktivt system. Det vil sige, at den ikke i første række bruges til at afbilde virkeligheden på mere eller mindre regelrette måder; tværtimot filtrerer og fortolker den løbende den foreliggende virkelighed på en for mennesker brugbar facon" (Jensen 2005:26).

Historiske minner er et resultat av en aktiv og pågående konstruksjon av virkeligheten hvor fortid benyttes som et tokningsfilter i prosessen. Fortid blir da en arena for å gjøre handlingen personlig og forståelig. Det kommunikative og sosiale aspektet er dermed viktig.

Argumentasjonen som setter et likhetstegn mellom Slaget på Stiklestad og dagens kristne norske stat blir da mer interessant som del av en sosial og kulturell prosess, enn ut fra ytringens sannhetsgestalt. Historiske minner blir prosjektert som noe felles, men er et resultat av en kommunikasjonsprosess mellom individer innenfor en bestemt sosial og kulturell ramme.

Historikeren John R. Gillis påpeker i *Commemorations: the politics of national identity* (1994) hvordan identitet kan forstås som det som knytter individet sammen med det sosiale ytre. Identitet gir også det sosiale ytre kontinuitet over tid og rom. I en slik prosess spiller minner en viktig rolle. Som Gillis påpeker, er minne og identitet noe som er svært sammenflettet; de er avhengige av hverandre. All identitet er vedlikeholdt av minnet ettersom det gir en følelse av integritet og kontinuitet over tid og rom. Hva som blir husket, mener Gillis, er bestemt av identiteten, samtidig som minnet virker inn på hvordan vi ser på oss selv og vår identitet (Gillis 1994). Det viktigste poenget med Gillis' perspektiv er forholdet mellom individet og minner. Hva vi husker påvirker også hvordan vi ser på oss selv og omvendt. Konstruksjon av minner og fortid blir i så fall en viktig del av vårt forhold til andre. I denne prosessen spiller fortiden flere viktige roller: Den markerer avstand, den legitimerer og den skaper mulighet for handling. Muligheten til å kommunisere, dele og å konstruere minner blir i så fall avgjørende for alle individer til alle tider. Institusjonens rolle er avgjørende i en slik prosess. Et mulig perspektiv er å se på forholdet som en manifestering av historiske minner; et resultat av objektivisering av subjektiv mening og subjektive minner. Historiske minner blir da et verktøy for individet i sin organisering av virkeligheten og det fellesskapet de tar del i. Individet er også utgangspunktet for Bergers og Luckmanns studie. Individer deler hverdagsvirkeligheten med andre på ulike måter. Dette skjer enten ansikt til ansikt eller anonymt gjennom typer. Typene er kategorier som bestemmer hvordan andre begripes. Berger og Luckmann beskriver sosiale strukturer som summen av slike kategorier, typer og former for interaksjon (Berger og Luckmann 1966: 43-48). Slike abstraksjoner kan bli tilgjengelig gjennom interaksjon som foregår ansikt til ansikt. Ifølge Giddens tar tillit til systemer form av ansiktsløse forpliktelser. Tillit til personer involverer derimot ansiktsforankrede forpliktelser. Gjeninnleiring viser til prosesser der ansiktsløse forpliktelser opprettholdes eller forandres av ansiktsforankrede forpliktelser. En slik prosess beskriver en handling hvor forhold til systemer og verdier har erstattet de tidligere lokale ekvivalentene (Giddens 1997:71). For at gjeninnleiringen skal virke må individene føle en kontinuitet eller likhet mellom den nye og den gamle forankringen. Ifølge Douglas er opplevelsen av kontinuitet og likhet et resultat av institusjonaliseringsmekanismer (Douglas 1986:53). For de som slutter opp rundt SNK, kan SNKs fortid skape nødvendig tillit og opplevelse av kontinuitet. Ifølge Giddens skapes en ontologisk sikkerhet når tillitsforhold innleires. Ontologisk sikkerhet kan beskrives som tilliten individene har til sammenhengen i egen identitet og til det sosiale og materielle handlingsmiljøets stabilitet. En fornemmelse av personers og tings pålitelighet, som er sentralt for tillit, er essensiell for følelsen av ontologisk

sikkerhet: "Ontologisk sikkerhet har å gjøre med det «å være», eller uttrykt fenomenologisk, «væren-i-verden». Men det er snarere et emosjonelt enn et kognitivt fenomen, og er forankret i det ubevisste" (Giddens 1997:71). Tillit til andre utvikles sammen med etableringen av en indre følelse av troverdighet, som senere danner grunnlaget for en stabil selv-identitet. Behovet for å finne et felles multiplum for en norsk nasjonal identitet og å sementere denne under nasjonsbyggingen blir da et ledd i en slik prosess. Som Giddens beskriver det:

Under modernitetens betingelser, akkurat som i alle andre kulturelle settinger, vedblir menneskenes virksomhet å være situert og kontekstavhengig. Med innflytelsen fra modernitetens tre store dynamiske krefter – atskillelsen av tid og rom, utleiringsmekanismene og den institusjonelle refleksiviteten – løsriver visse grunnleggende tillitsrelasjoner fra lokale sammenhengers attributter (Giddens 1997:81).

Giddens mener med andre ord at strukturene ikke lenger er lokalt forankret. Forsikringen om det velkjente, som er viktig for følelsen av ontologisk sikkerhet, kobles med en forståelse av det som er behagelig og nært. I virkeligheten er strukturene et uttrykk for fjerne begivenheter og snarere «plassert i» det lokale miljøet enn en del av en organisk utvikling innenfor det (Giddens 1997:67ff). Giddens' perspektiv kan gi inntrykk av et press ovenfra og ned samt et unødvendig passivt individ. Spesielt trykket på skillet mellom det moderne og det førmoderne kan noen ganger gjøre analysen vanskelig å benytte ettersom skillet ikke er absolutt. Giddens' beskrivelse av individets forhold til kategorier og institusjoner kan samtidig være nyttig ettersom individets selvforståelse knyttes opp mot et inntrykk av stabilitet. Stabilitet og tillit kan nettopp ses opp mot forholdet mellom individer og institusjoner. Det samme forholdet blir også preget av dobbelt hermeneutikk, som ble beskrevet i kapittel 2. Hvis tillit er avgjørende for abstraheringen av abstrakte sosiale strukturer og kategorier kan muligheten til å forandre disse til minner, som igjen deles med andre, ses på som avgjørende. Historiske minner muliggjør med andre ord en personliggjøring av det fellesskapet som individet tar del i, samtidig som det objektiviseres og stabiliseres. Som nevnt i kapittel 3 kan SNK beskrives som en adgangsport for lokalbefolkningen. Tillitsholdninger eller mangel på tillit til bestemte abstrakte systemer vil være påvirket av erfaringer fra adgangsporten. Reaksjoner på SNKs formidling av NS-bautaen og Olavssteinen kan forstås ut fra et slikt perspektiv. Spesielt NS-bauten må ses på som et trykkpunkt ettersom svært mange individer har egne erfaringer eller minner som kommer i konflikt med det SNK formidler.

Som Berger og Luckmann påpeker, er menneskelig ekspressivitet kapabel til objektivisering; det manifesterer seg i produkt av menneskelig aktivitet. Aktiviteten, og det

resulterende objektet, er tilgjengelig for produsentene og andre mennesker som elementer av en felles virkelighet. Institusjoner og kategorier er med andre ord objektivt menneskelig aktivitet, selv om individene selv ikke nødvendigvis alltid oppfatter prosessen. Valget om å ta del i aktiviteter som spelet, middelaldermarkedet, eller andre arrangement som finner sted på Stiklestad, kan tolkes som en aktiv handling i en slik prosess. Eksternalisering og objektivisering er da deler i en kontinuerlig dialektisk og kommunikativ prosess mellom individene. Resultatene av en slik prosess må internaliseres av neste generasjon; individene i et fellesskap må dele væren-i-verden. En slik prosess sementerer den objektive oppfattelsen av virkeligheten. Ifølge Berger og Luckmann overføres institusjonens legitimitet i internaliseringen som tradisjon, og ikke som biografisk minne. Et slikt syn på prosessen kan forklare SNKs formidling og benyttelsen av flere formidlingsformer. Ettersom den originale meningen til institusjonen ikke er tilgjengelig i form av minne, må den tolkes av individene som ønsker å handle som en del av fellesskapet. Man må kunne anta at en slik tolkning vil kunne finne flere former, blant annet gjennom aksept av SNK, deltagelse eller en opplevelse av kontinuitet. Et viktig poeng er at formidlingen av institusjonens mening er basert på en sosial påminnelse om institusjonens rolle og oppgave i fellesskapet. Samtidig må formidlingen forenkles slik at det enkelt kan læres og bli husket av nye generasjoner. Også et slikt perspektiv kan kaste nytt lys på tolknings- og formidlingsmangfoldet som presenteres på Stiklestad. Dette gjelder spesielt argumentasjonen rundt delaktighet og verdiene i spelet kan da tolkes annerledes. Ved å delta i spelet skapes et minne hos deltagerne og en situering av kategorier som anses som viktige for fellesskapet. Individene slutter seg med andre ord til en spesifikk virkelighet og tilegner seg den som sin egen. Problematismen av Olavsarvbegrepet er et annet eksempel på en lignende prosess. Ifølge Berger og Luckmann er den objektive meningen av institusjonell aktivitet også oppfattet og overført som kunnskap. Alle slike overføringer krever en form for sosialt apparat. Ifølge Berger og Luckmann befestes viktig og kompleks kunnskap av materielle symboler eller symbolske handlinger (Berger og Luckmann 1966:48-88). SNKs dualisme med vitenskap og symbolbruk faller i så fall utenfor spørsmål om sant/usant, men er resultat av overføring av objektiv mening. Samfunnet eksisterer altså både som objektiv og subjektiv virkelighet for individet; et resultat av en dialektisk prosess med eksternalisering, objektivisering og internalisering. Prosessen utføres dog ikke i en temporal sekvens, men samtidig. Medlemmer av samfunnet eksternaliserer sin egen eksistens i den sosiale verden og internaliserer den som en objektiv virkelighet. Å være i samfunnet er å delta dialektisk. I livet til hvert individ er det en temporal sekvens hvor individet føres inn i deltagelsen i samfunnets dialektikk. Startpunktet er ifølge

Berger og Luckmann internalisering: Tilegnelsen og tolkningen av en objektiv hendelse som uttrykker mening. Objektene blir da en manifestasjon av en annens subjektive prosess og deretter subjektivt meningsfylt for individet. Internalisering er med andre ord viktig for å forstå ens medmennesker. Samtidig oppfattes verden som en meningsfull og sosial virkelighet. SNK, og fortiden som presenteres av SNK, kan forstås ut fra et slikt perspektiv. Gjennom å benytte seg av Slaget og Olav Haraldsson skapes en forståelig kobling mellom da og nå. Et enda viktigere poeng er muligheten til å forklare hvorfor dagens virkelighet er, og bør være, slik den er. Virkeligheten oppleves som "hjemme" og naturlig. Ifølge Berger og Luckmann må neste trinn i sosialiseringen forsterkes med pedagogiske teknikker for å bli "brakt hjem" til individet. Sosialisering tar alltid plass i en kontekst med en spesifikk sosial struktur. Både innhold og hva en måler som suksess har sosialstrukturelle betingelser og konsekvenser. En vellykket sosialisering skaper en høy grad av symmetri mellom objektiv og den subjektive virkeligheten og identiteten. En slik sosialisering må forstås som det høyeste ønske til enhver stat, noe som også forklarer fokuset på begrep som nasjonal identitet og kulturarv. Et viktig begrep i en slik sammenheng er Bergers og Luckmanns symbolunivers; et univers som refererer til andre virkeligheter enn det vi erfarer til daglig, hvor alle sektorer av den institusjonelle ordenen integrert i en altomfattende referanseramme. Ifølge Berger og Luckmann ordner symboluniverset også historien ved å plassere alle kollektive hendelser inn i en fattbar helhet som inkluderer fortiden, nåtiden og fremtiden. Symboluniverset etablerer minnet som er delt av alle individer som er sosialisert i samfunnet. Hele samfunnet virker dermed fornuftig samtidig som institusjoner og roller er legitimert gjennom å bli plassert i en fullstendig meningsfull verden (Berger og Luckmann 1966:110-195). Kulturarv- og Olavsarvbegrepet ordner nettopp tid på en slik måte. Bergers og Luckmanns perspektiv bidrar dermed til en større dybde i fortidsforståelsen enn historie- eller tradisjonsbegrepet oppnår. Samtidig er det viktig å påpeke at symboluniverset er et resultat av oppslutning rundt temaer og institusjoner som har betydning for individene. Symbolunivers er med andre ord ikke et altomfattende uavhengig system, men en projeksjon. Oppstår det en konflikt mellom en institusjons brukere og eksperter forståelse av symboluniverset skapes alternative og utfordrende tolkninger. Et godt eksempel på konsekvensene av en motstridende tolkning finnes i Yael Zerubavels bok om Israel. Når individer er uenig med sionistenes presentasjon av fortiden og fremtiden oppstår alternative tolkninger og fortellinger. Zerubavel viser hvor dynamiske historiske minner er og at de er i en kontinuerlig dialog med fortellingen. Slik kan nye fortellinger og trekk få en større rolle enn tidligere, alt ut fra fortellingens verdi som historisk minne. Flere minner finnes dermed samtidig, og individer trekker på de kulturelle

ressursene som kreves i de gitte kontekstene; måtte den være nasjonal, regional, etnisk eller religiøs. I et slikt perspektiv blir kollektiv identitet og historiske minner noe som er åpent for kritikk og analyse etter hvert som samfunnet blir mer pluralistisk. Man har med andre ord blitt klar over hvordan fortiden kan være med på å forme fremtiden, og at fortolkning er noe som reforhandles i konteksten (Zerubavel 1995). Den faktiske virkeligheten og det fellesskapet vi skaper gjennom historiske minner trenger derfor ikke å følge hverandre, men vil forandres og rekonfigureres ut fra omgivelsene. Fortid består ikke av kun én enkelt identitet eller ett minne, men en visshet om et mylder av slike som vi velger ut fra. Fortid kan på denne måten også manifestere seg som kulturarv. Ved å benytte begrepet historiske minner får man frem både det prosessuelle og det konstruktivistiske, men også det bindende, ved fortiden. Fortid er ikke tvingende og styrende, men det er en del av flere prosesser som individer benytter i fellesskap. Ut fra et slikt perspektiv oppnår man en bedre forståelse av aktivitetene og fortellingene på Stiklestad. Historiske minner er noe individer benytter i refleksjon rundt sin egen plass i verden. De samme minnene gjøres felles i en gruppe, samtidig som det mellom individene foregår en stadig reforhandling av innholdet. Fortid blir viktig i en slik prosess ettersom den gjør det mulig å skape historiske minner: En objektivisering gjennom gjenskapelse av en utvalgt fortid. Deretter benyttes objektet i sin egen selvforståelse. Opplevelsen av fortid og individet blir på denne måten avhengige av hverandre og gir muligheten til å skape subjektive posisjoner, sosiale grenser og makt. Suuls motivasjon for å etablere spelet eller Bjørnsons tilpasning av sin retorikk er eksempler på handlingsrommet de opplevde. Opplevelsen av å delta i spelet på en eller annen måte bidrar til muligheten til å forestille seg fellesskapet som individet tar del i. Samtidig er det tydelig hvordan et asymmetrisk forhold mellom objektiv og subjektiv virkelighet og identitet vil kunne føre til alternative tolkninger av fortellingen som formidles av SNK. Forandring i kulturpolitikken, og politikeres syn på identitet og kultur, har med andre ord innvirkning på fortellingen og formidlingen på Stiklestad. Eventuelle forandringer vil kunne skape reaksjoner hos brukere. Reaksjonene kan ta form av forandret selvoppfattelse, som kritikk av SNK eller som en nytolkning av de historiske minnene. Spesielt det siste eksemplet kan vise seg å være kritisk for institusjonen ettersom de historiske minnene er fundamentet institusjonen er bygd på. En nytolkning kan dermed gjøre både de historiske minnene og institusjonen overflødig hvis de ikke gir mening for individene.

Fortidsforståelse – Mer enn historie og nasjonal identitet?

Som beskrevet har flere forskere forsøkt å forklare bruk og forståelse av fortid ved å se fenomenet opp mot begrep som myte, historie, vitenskap, autentisitet, kulturarv, tradisjon og

identitet. Samtidig som fenomenet ikke fullstendig lar seg forklare ut fra slike begrep, forteller begrepsbruken noe om kategoriene som strukturerer oppfattelsen av virkeligheten. Sosial kommunikasjon og samspill blir dermed avgjørende for hvilken fortidsforståelse som blir tillagt verdi, og for hvordan den utvalgte fortiden blir formidlet. SNKs nasjonale fortelling og kobling til en norsk nasjonal identitet kan forstås ut fra et slik perspektiv. Prosessen er samtidig ikke rettlinjert. Aktører som ønsker oppslutning til sitt skjema eller sin kategori er avhengige av en viss form for resonans til arbeidet. Et slikt krav har vært tydelig i benyttelsen av fortellinger om Slaget og Olav Haraldsson. Både kirken, nasjonsbyggerne og SNK har måttet forholde seg til resonans og en gitt ramme for forståelsen. Prosessen er altså ikke entydig men tolkes underveis. En slik problemstilling tydeliggjør det faktum at det finnes forskjellige oppfatninger om og bruk av fortid samtidig. Bruken av begrep som kulturarv kan dermed forklares forskjellig: Som et ønske om å naturalisere subjektive meninger eller i av mangel på en bedre forklaring av den sosiale konstruksjonen av virkeligheten.

Måten forholdet mellom individ og institusjon konstitueres på har vært et viktig tema i oppgaven. Allerede fra starten av sin kognitive virksomhet deltar individet i institusjonsbyggingen. Institusjoner preger dermed hvordan vi oppfatter og organiserer samfunnet. Institusjoner skaper med andre ord en sosial orden som styrer hvordan individer tenker og preger derfor hvordan fortid presenteres og oppfattes. En enkel handling som klassifisering og erindring er ifølge Douglas institusjonalisert. Historiske minner kan tolkes som et lagersystem og en forhandlingsarena for den sosiale ordenen. Hva som blir lagret eller avvist avgjøres derfor av kategoriene og klassifikasjonene som individene har objektivert og prosjektert som felles. Hvordan historien presenteres, og hvordan individer forholder seg til fortid, preges med andre ord av samspillet med institusjoner. Arbeid med fortid har derfor veldig mye å gjøre med nåtiden: Prosessen virker som et filter og som en tolk for individene som handler (Douglas 1986:45-74). Kategorier distribueres og fikseres av institusjoner. Olavsarven er et eksempel på en slik kategorisering er hvordan en fortid, identitet og kultur samles i ett skjema. Graden av likhet og kontinuitet avgjør hvilke egenskaper som blir valgt: En kvalitet som ikke kan bli gjenkjent i tingene selv, men som er tildelt visse elementer innenfor et sammenhengende skjema. SNKs fortelling naturaliserer og forklarer blant annet den norske nasjonalstaten som et historisk kristent kongedømme. Når individene konstituerer sin versjon i naturen, observeres også konstruksjonen av samfunnet. Verdiene som er sentrale i individets selvforståelse blir da selvfølgelig. Individene konstruerer dermed en maskin som skal tenke og handle for dem. Kulturinstitusjoner som SNK må derfor ses på som avgjørende i konstruksjonen av virkelighet og individenes handlingsrom. Samtidig er det viktig å huske at

institusjoner ikke trenger å være så stabile som de gir inntrykk av. Selv om kategorier ikke diskuteres eller behandles direkte, kan bruken av dem fortsatt kritiseres. Kritikken av begrepsbruk og ulike tolkninger av fortid som har blitt trukket frem i oppgaven har tydeliggjort dette. Et viktig poeng er hvordan individer stadig tilfører og utfordrer den institusjonelle verdenen, selv om handlingen er begrenset til rammen som prosjekteres som felles.

I nyere studier innen kulturhistorien forstås nettopp kultur og identitet som et resultat av prosesser som rekonstrueres og revurderes kontinuerlig. Kulturarv og Olavsarv blir da en selektive og symbolske konstruksjoner av aspekter ved nåtiden og fortolkninger av en bestemt fortid. En slik prosess er et resultat av sosial samhandling og skaper mening gjennom å konstruere en sammenheng med fortiden. Fortiden knyttes dermed til samtiden gjennom dens kulturelle relevans (Eriksen, Garnert og Selberg (red.) 2002:12ff). Et slikt perspektiv gjør utviklingsstudier av kulturelementer uinteressante. De er ikke objekter som kan måles over tid men resultat av en dialog i nåtid. Samspillet mellom institusjoner og brukerne er avgjørende for hvilken fortid som brukes og hvordan den skal benyttes. Dette kommer tydelig frem i den dobbelte hermeneutikken som ble beskrevet i kapittel 2 og gjennom dialogen mellom SNK og brukerne. Perspektivet gir også rom for en forståelse og beskrivelse av kulturinstitusjoner som ikke fører til en ytterligere naturalisering eller fiksering. Å vise institusjonens dynamiske, konstruktive og prosessuelle form kan bidra til en bedre forståelse av institusjonens rolle og individers samspill. Perspektivet i oppgaven åpner samtidig for en bred fortidsforståelse som kan hjelpe til med å forklare ulik fortidsforståelse og bruk av fortid. Fortid er viktig i forholdet mellom institusjoner og individer, og i individenes konstruksjon av virkeligheten. Ut fra et slikt perspektiv kan man spørre seg selv om noen har fortolkningsrett på fortidige hendelser eller om noen kan skilte med den rette fortidsforståelsen. Dette er særlig med tanke på at fortellingen som formidles like gjerne kan forstås som et kulturprodukt som en vitenskapelig sannhet. Alle tilgjengelige virkemidler vil bli benyttet i prosessen hvor individer eller institusjoner prosjekterer eller benytter en spesifikk fortid. En slik prosess kan samtidig forklare hvorfor bruk av fortid kan manifesteres i så ulike former: Talegenrer, begrep, ritualer, spectacles, gjenstander, bøker, institusjoner og rommet. Sett i lys av en slik bruk kan man spørre hvorvidt SNK er tjent med å vektlegge en vitenskapelig formidling. En vitenskapelig og konsolidert formidling kan utvilsomt bidra med en sementering og legitimering av institusjonen. Samtidig kan ingen projeksjoner av fellesskapet bestå uten at individene oppfatter fellesskapet som et virksomt og handlende vi. Man må kunne anta at institusjoner som mister legitimitet eller funksjon enten vil redefineres eller forsvinne. Tilføyingen av

arbeiderkulturen og nedtoningen av bonden i folkemuseer er et godt eksempel på en slik endring; fortellingen passet ikke lenger til brukernes subjektive meninger. Institusjonen er med andre ord i en dialog med individene. Hvis presentasjonen av fortiden blir avmystifisert øker muligens individenes evne til å ta del i dialogen: Hva konstituerer samfunnet jeg lever i og hvordan ønsker jeg at det skal utvikle seg? Samspillet og dialogen handler derfor mer om hvordan fellesskapet individet tar del i skal utvikle seg og hvilke verdier som skal ligge til grunn for utviklingen. Fortellingen preges med andre ord av individenes oppfattelse. Ut fra et slikt perspektiv blir individenes og institusjonenes bruk av fortid i relasjon til spørsmål om globalisering, det multikulturelle, identitet, økologi, økonomi, politikk og kultur, mer forståelig.

Sammendrag

Fortiden blir ofte fremholdt som viktig. I ulike kontekster påpeker blant andre forskere, politikere og folk generelt hvor viktig fortiden er: Som vitenskap i form av historie, som identitet i form av kulturarv eller som referanse til felles verdier i form av tradisjon. Men hva er fortid, og hvordan kan bruken av fortid forklares? Bare de tre formene for bruk av fortid og fortidsforståelse som beskrives ovenfor trekker i ulike retninger. For å få svar på spørsmålet blir det nødvendig å studere et felt eller en arena hvor flere brukere og tolkninger av fortid eksisterer parallelt.

Stiklestad Nasjonale Kultursenter (SNK) er en knutepunktinstitusjon med formidlings- og bevaringsansvar av den nasjonale kulturarven om Stiklestad og Heilag Olav. Ansvaret er tildelt SNK av Kulturdepartementet. Som en kulturinstitusjon fundert på en fortidig hendelse representerer SNK en bestemt bruk, en forståelse av fortid, og et bestemt perspektiv. Hva SNK formidler, hvordan fortellingen formidles og hvordan fortellingen mottas forklarer dermed samspillet mellom ulike institusjoner og brukere. Samspillet finner sted gjennom dialog, referanser og handling.

Ved å referere til fortid, vitenskap og natur funderes SNKs legitimitet utenfor individets rekkevidde. En slik prosess er samtidig avhengig av støtte. En slik støtte har SNK funnet hos blant andre lokale og sentrale politikere. Institusjonaliseringsmekanismer forklarer dermed SNKs definisjonsmakt i dialogen og samspillet med andre institusjoner. Et annet viktig verktøy i forståelsen av samspillet blir institusjonenes og brukerens begrepsbruk. Begrep som kulturarv og Olavsarv gir dermed et innblikk i SNKs strategi og perspektiv når det gjelder fortelling og formidling. Vitenskapliggjøring og profesjonalisering har vært en viktig del av strategien og samspillet med sentrale institusjoner. Et viktig poeng er derimot hvordan SNKs fortelling og formidling faller utenfor kategorier som historie, myte, autentisitet og sannhet. Ved å bevege seg vekk fra de kategoriene det er vanlig å benytte på fortid, kan man oppnå et nytt perspektiv på fortidens roller. Fortid kan forstås som et rom for å dele og akkumulere mening og erfaring. Ulik bruk og forståelse av fortid kan da ses på som en del av individenes forhandling av hva som skal konstituere virkeligheten og fellesskapet. Ut fra et slikt perspektiv blir det forståelig hvordan fortid kan representeres i så forskjellige kategorier. Samtidig åpner perspektivet for diskusjon rundt hva som er institusjonenes rolle og oppgaver. Spesielt kulturinstitusjonenes plass i samfunnet må ses på med nye øyne ut fra et slikt perspektiv: Ikke som formidlere av fikserte størrelser og statiske fortellinger, men som arenaer for en kontinuerlig dialektisk konstruksjonsprosess av en felles referanseramme og virkelighetsoppfatning.

Brukte forkortelser i oppgaven

ABM-Utvikling:	Statens senter for arkiv, bibliotek og museum
NS:	Nasjonal Samling
SNK:	Stiklestad Nasjonale Kultursenter
Spelet:	Spelet om heilag Olav
TA:	Trønder-Avisa
VG:	Verdens Gang

Kilder

- ABM-Utvikling 2007: Lokalisert 18.10.07 på Verdensveven: <http://www.abm-utvikling.no/for-pressen/vil-ns-bautaeen-igjen-se-dagens-lys-pa-stiklestad.html> (2.2.2007).
- Adresseavisen 19.7.2005: Lokalisert 22.5.07 på Verdensveven <http://www.adressa.no/kultur/article524912.ece>
- Adresseavisen 3.11.2005: Lokalisert 23.2.07 på Verdensveven: <http://www.adressa.no/kultur/article588421.ece>
- Adresseavisen 4.11.2005: Lokalisert 16.10.2006 på Verdensveven: <http://www.adressa.no/kultur/article588532.ece>
- Adresseavisen 2.2.2007: Lokalisert 23.2.07 på Verdensveven: <http://www.adressa.no/nyheter/nordtrondelag/article797451.ece?>
- Bygdadagen 2007: Lokalisert 4.2.07 på Verdensveven: <http://www.eventusverdalen.no/bygdadagen/>
- Bergh, Erling 2006: "Få nazistøtta fram i lyset" I: *Trønder-Avisa*. Tirsdag 10. januar 2006. S. 3.
- De Midt-Norske Utmarksdagen 2007: Lokalisert 4.2.07 på Verdensveven: <http://www.eventusverdalen.no/utmarksdagene/>
- Falstadsenteret 2007: Lokalisert 25.11.07 på Verdensveven: <http://www.falstadsenteret.no/>
- Gran, Bernt 2006: "Fylkeskommunal motreformasjon" I: *Adresseavisen*. Mandag 6. mars 2006. S. 18.
- Grankvist, Rolf 2006: "Olavsarven som gave til oss alle" I: *Adresseavisen*. Torsdag 6. april 2006. S18
- Løbergutvalget 1993: *Innstilling om Stiklestad Nasjonale Kultursenter som knutepunktinstitusjon*. Nord-Trøndelag Fylkeskommune.
- Innherreds Folkeblad 9.8.2005: "Stiklestad-planene: –Vi må være på vakt mot fine presentasjoner" I: *Innherreds Folkeblad. Verdalingen*. Tirsdag 9. august 2005. S. 6.
- Lånke, Berit 2006: "Olavstradisjonen i utvikling" I: *Adresseavisen*. Onsdag 22. mars 2006. S. 18.
- Njåstad, Magne 2006: "Fylkeskommunal pølsebu" I: *Adresseavisen*. Torsdag 23. mars 2006. S. 18.
- Onsdagstreff på Stiklestad 31.1.2007
- Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1986: *Bruk og drift : kulturhus på Stiklestad*. Verdalen. Verdalen Kommune.
- Planutvalget for kulturhus på Stiklestad 1991: *Nasjonalt kulturhus på Stiklestad: prosjektrapport*. Verdalen. Verdalen Kommune.

- Petersen, Henrik E. 2007: "«Olavssteinen» på Stiklestad" I: *Trønder-Avisa*. Fredag 28. september 2007. S. 2-3.
- Raaen, Per Steinar 2006: *NS-bautaen på Stiklestad*. (Februar 2006) Stiklestad: Stiklestad Nasjonale Kultursenter. Lokalisert 9.3.2006 på Verdensveven: www.stiklestad.no
- Raaen, Per Steinar 2007: "Steinen på Stiklestad" I: *Trønder-Avisa* Torsdag 4. oktober 2007. S. 3.
- Raaen, Per Steinar og Olav Skevik 2006: Olavsarven og Stiklestad" I: *Adresseavisen* Mandag 24. april 2006. S. 18.
- Samtale mellom Martin Hynne og forfatter 13.10.2006.
- Samtale mellom Roar Tromsdal og forfatter 10.4.2007.
- Samtale mellom Olav Skevik og forfatter 12.4.2007.
- Samtale mellom Per Steinar Raaen og forfatter 12.4.2007.
- Samtale mellom Eskil Følstad og forfatter 13.4.2007
- Samtale mellom Steinar Berg og forfatter 13.4.2007
- Sandvik, Tore 2006: "Olavsarven løfter Trøndelag" I: *Adresseavisen*. Mandag 27. februar 2006. S. 20.
- Statens senter for arkiv, bibliotek og museum 2007: Lokalisert 23.2.07 på Verdensveven: <http://www.abm-utvikling.no/>
- Stenvik, Lars F. 1993: *Faglig formidlingsplan for Stiklestad Nasjonale Kultursenter. Rapport utarbeidet for "Løbergutvalget" 28.10.1993*. Nord-Trøndelag Fylkeskommune.
- Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2007: Lokalisert 30.1.07 på Verdensveven: www.stiklestad.no
- Stiklestad Nasjonale Kultursenter 2006: *Utviklingsprogram. Stiklestad 230-2030*. Stiklestad.
- Stortingsmelding nr 61 1991-1992: *Kultur i tiden*. Oslo.
- Stortingsmelding nr 22 1999-2000: *Kjelder til kunnskap og opplevning*. Oslo.
- Trønder-Avisa 10.8.2005: "Vil ha frivillige inn i SNK-styret" I: *Trønder-avisa*. 10. august 2005. S.24.
- Trønder-Avisa 5.11.2005: "–Ikke grav opp monumentet" I: *Trønder-Avisa*. Lørdag 5. november 2005. S. 20 – 21.
- Trønder-Avisa 10.12.2005: "Kjemper videre" I: *Trønder-Avisa*. Lørdag 10. desember 2005. S. 22.
- Trønder-Avisa 13.1.2006: "–Olavsarven skaper verdier" I: *Trønder-Avisa*. Fredag 13. januar 2006. S. 18.
- Trønder-Avisa 3.2.2007: "Vurderer å grave fram NS-bautaen" I: *Trønder-Avisa*. Lørdag 3. februar 2007. S. 6.
- Trønder-Avisa 14.7.2007: "Tørken bringer historien fram" I: *Trønder-Avisa*. Lørdag 14. juli 2007. S.16.
- Trønder-Avisa 17.7.2007: "Snakk om å være konge på Haug" I: *Trønder-Avisa*. Tirsdag 17. juli 2007. S.16 – 17.
- Trønder-Avisa 21.7.2007: "Åpningsseremoni rundt den hellige steinen" I: *Trønder-Avisa*. Lørdag 17. juli 2007. S.16 – 17.
- Trønder-Avisa 24.7.2007: "Svekker ikke Olavsarven" I: *Trønder-Avisa*. Tirsdag 24. juli 2007. S.16.
- Trønder-Avisa 9.9.2007: "Vil ha steinen fjernet" I: *Trønder-Avisa*. Lørdag 9. september 2007. S.18.
- Vigerust, Tore H. 2006: "Olavsarven" I: *Adresseavisen*. Torsdag 19. april 2006. S. 25.
- Woxholt, Pål 2006: "Nazi-støtta" I: *Trønder-Avisa*. Tirsdag 17. januar 2006. S. 2.

Litteraturliste

- Alzén, Annika og Peter Arnsson 2006: *Demokratisk kulturarv? Nationella institutioner – Universella värden – Lokala praktiker*. Linköpings universitet. Norrköping.
- Amundsen, Arne Bugge 2002: "Innledning" I: Amundsen, Arne Bugge, Bjarne Hodne og Ane Ohrvik (red.) 2002: *Sagnomsust, fortelling og virkelighet*. Oslo. S. 9 – 25.
- Arnsson, Peter 2006: Demokratisk kulturarv – nationella institutioner universella värden lokala praktiker I: *Demokratisk kulturarv? Nationella institutioner Universella värden Lokala praktiker*. Linköpings universitet. Norrköping. S. 1 – 17.
- Aukrust, Knut 1997: "Troll, kirker og St. Olav" I: Haavardsholm, Jørgen (red.) 1997: *Nytt lys på middelalderen*. Oslo. Syppress forlag. S. 235 – 253.
- Bakhtin, Mikhail M. 2005: *Spørsmålet om talegenrane*. Pensumtjeneste. Oslo
- Berger, Peter og Thomas Luckmann 1966: *The Social Construction Of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Penguin Books. London.
- Blehr, Barbro 2000: *En norsk besværlig. 17 maj-firande vid 1900-talets slut*. Stockholm.
- Bø. Olav 1955: *Heilag-Olav i Norsk Folketradisjon*. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Connerton, Paul 1989: *How societies remember*. Cambridge.
- Douglas, Mary 1986: *How Institutions Think*. Syracuse University Press. Syracuse, New York.
- Eriksen, Anne 1995: *Det var noe annet under krigen*. Oslo. Pax Forlag.
- Eriksen, Anne 1999: *Historie, minne og myte*. Oslo. Pax Forlag.
- Eriksen, Anne 2007: *Topografenes verden*. Oslo. Pax Forlag.
- Eriksen, Anne, Jan Garnet og Torunn Selberg (red.) 2002: *Historien in på livet*. Lund.
- Esborg, Line og Marit Eide Utheim 2002: "Kapittel 7: Sagnomsust. Om å fortelle seg inn i den nye tid" I: Amundsen, Arne Bugge, Bjarne Hodne og Ane Ohrvik (red.) 2002: *Sagnomsust, fortelling og virkelighet*. Oslo. S. 167 – 182
- Giddens, Anthony 1997: *Modernitetens konsekvenser*. Oslo. Pax Forlag.
- Gillis, John (red.) 1994: *Commemorations: the politics of national identity*. Princeton.
- Gillis, John 1994: "Memory and identity: the history of a relationship" I: Gillis, John (red) 1994: *Commemorations: the politics of national identity*. Princeton. S. 3 – 24.
- Gustafsson, Lotten 2002: *Den förtrollade zonen. Lekar med tid, rum och identitet under Medeltidsveckan på Gotland*. Stockholm. Nya Doxa.
- Handler, Richard og Jocelyn Linnekin 1984: "Tradition, Genuine or Spurious" I: *Journal of American Folklore, Vol 97. No. 385. S. 273 – 290*.
- Hodne, Bjarne 2002: *Norsk nasjonalkultur. En kulturpolitisk oversikt*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Jensen, Bernard Eric 2005: "Harald Welzer som erindringsforsker – En viderefører af Halbwachs-Assmann-Traditionen?" I: *Tidsskriftet Antropologi* Nr. 52. 2005/2006. S. 17 – 39.
- Jensen, Bernard Eric 2006: At forvalte kulturarv – en identitetspolitisk arbeids- og kampplads I: Alzén, Annika og Peter Arnsson 2006: *Demokratisk kulturarv? Nationella institutioner – Universella värden – Lokala praktiker*. Linköpings universitet. Norrköping. S. 37 – 59.
- Jensen, Eric Bernard, Carsten Tage Nielsen og Torben Weinreich (red.) 1996: *Erindringens og glemslens politik*. Roskilde. Roskilde Universitetsforlag.
- Jordheim, Helge 2001: *Lesningens vitenskap. Utkast til en ny filologi*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Kjus, Audun Kristoffer 2007: *Sakens fakta. Fortellingsstrategier i straffesaker*. Oslo. UniPub.
- Kvistad, Yngve 2003: *Stiklestadspelet. Slaget som formet Norge*. Oslo. Schibsted.
- Lowenthal, David 1985: *The Past is a Foreign Country*. Cambridge.

- Lowenthal, David 1994: "Identity, heritage and history" I: Gillis, John (red) 1994: *Commemorations: the politics of national identity*. Princeton. S. 31 – 57.
- Lunde, Dagmar Helen 2002. "Et annet sted"- en folkloristisk undersøkelse av deltakelse i historiske feiringer. Hovedfagsoppgave i folkloristikk. Institutt for Kulturstudier og Kunsthistorie. Universitetet i Bergen.
- Manning, Frank E. 1992: "Spectacle" I: Bauman, Richard (red.) 1992: *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments*. Oxford. S. 291 – 299.
- Nora, Pierre 1989: *Between Memory and History : Les Lieux de Mémoire*. Representations.
- Oring, Elliot (ed) 1986: *Folk Groups and Folklore Genres*. Utah.
- Selberg, Torunn (2006): "Festivaler och kulturarv: Lokaltet och regionalitet" I: Alzén, Annika og Peter Arnsson 2006: *Demokratisk kulturarv? Nationella institutioner – Universella värden – Lokala praktiker*. Linköpings universitet. Norrköping. S. 116 – 127.
- Skevik, Olav (2004): "Hvor lenge har Stiklestad vært et symbol?" I: Raaen, Per Steinar og Olav Skevik (red.) 2004: *Helligdom og verdier ved to årtusenskifter. Foredrag fra flere seminarer ved årtusenskiftet samt populærforedrag under Olsokdagene på Stiklestad*. Verdal. S. 11 – 24.
- Smith, Anthony D. 1991: *National identity*. Penguin book.
- Smith, Anthony D. 2003: *Nationalisme*. København. Hans Reitzels Forlag.
- Stoklund, Bjarne (red.) 1999: *Kulturens nationalisering. Et etnologisk perspektiv på det nationale*. København.
- Zerubavel, Yael 1995: *Recovered roots: collective memory and the making of Israeli national tradition*. Chicago.